

Заснований у квітні 2015 р.

Рішення Національної ради України
з питань телебачення і радіомовлення
№ 1915 від 30.05.2024 року. Ідентифікатор
медіа: R30-05123.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа –
Одеський державний університет внутрішніх
справ (вул. Успенська, буд. 1, м. Одеса, 65014,
oduvsofficial@gmail.com, тел. 048-793-50-00).

Виходить чотири рази на рік.
Мова видання: українська, англійська,
польська, німецька, французька, іспанська.

На підставі Наказу Міністерства освіти
та науки України № 627 від 14.05.2020 р.
(додаток 2) та Наказу Міністерства освіти
та науки України № 1166 від 23.12.2022 р.
(додаток 3) журнал включено до Переліку
наукових фахових видань України
категорії «Б» у галузях бізнес,
адміністрування та право і безпека та
оборона (D8 «Право», D9 «Міжнародне
право», K9 «Правоохоронна діяльність»).

Журнал включено до міжнародної
наукометричної бази Index Copernicus
International (Республіка Польща).

Адреса редакції:
вул. Успенська, 1
м. Одеса, Україна, 65014

Одеський державний університет
внутрішніх справ

Юридичний бюлетень

Випуск 36

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 29.04.2025 р.

Головний редактор:

Галунько Віра Миколаївна, доктор юридичних наук, професор, заступник декана Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Заступник головного редактора:

Шкута Олег Олегович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ.

Секретар:

Ізбащ Катерина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи Одеського державного університету внутрішніх справ.

Члени редакційної колегії:

Аброськін В'ячеслав Васильович, кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ; Албул Сергій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Одеського державного університету внутрішніх справ; Бабенко Андрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, декан факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Одеського державного університету внутрішніх справ; Белогубова Оксана Олександрівна, кандидат юридичних наук, доцент, заступник завідувача з наукової роботи кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»; Бондар Валерія Валеріївна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Херсонського факультету Одеського державного університету внутрішніх справ; Боровик Андрій Володимирович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор з наукової роботи Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Горощко Валентина Валентинівна, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Дем'янчук Віталій Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, ректор Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Денисова Аліна Володимирівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Дришлюк Володимир Ігорович, кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри трудового, земельного та господарського права Одеського державного університету внутрішніх справ; Дрьомін Віктор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України (НАПрН України), професор кафедри кримінального процесу, оперативно-розшукової та детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений діяч науки і техніки України, керівник Центру з проблем вивчення організованої злочинності та корупції; Іванський Андрій Йосипович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатики та права Національної академії правових наук України, професор кафедри Державно-правових дисциплін Міжнародного гуманітарного університету; Ільків Олег Васильович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука; Ісмаїлов Карен Юрійович, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри кібербезпеки та інформаційного забезпечення Одеського державного університету внутрішніх справ; Катеринчук Іван Петрович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Корнієнко Максим Вікторович, доктор юридичних наук, професор, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Колб Олександр Ігорович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; Крикун Вячеслав Віталійович, доктор юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Легеза Юлія Олександрівна, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Інституту соціальних та гуманітарних наук Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»; Мандриченко Жанна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-детективної діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»; Матієнко Тетяна Василівна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Меркулова Валентина Олександрівна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; Нікітін Анатолій Анатолійович, кандидат юридичних наук, доцент, проректор Одеського державного університету внутрішніх справ; Павлютін Юрій Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративної діяльності поліції Одеського державного університету внутрішніх справ; Пасько Ольга Миколаївна, кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Предместніков Олег Гарійович, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, завідувач кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького; Прудка Людмила Миколаївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри криміналістики та психології Одеського державного університету внутрішніх справ; Резніченко Семен Васильович, кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри цивільно-правових дисциплін Одеського державного університету внутрішніх справ; Тетерятник Ганна Костянтинівна, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Синицин Павло Миколайович, доктор філософії в галузі знань – 081 Право, доцент кафедри «Національне та міжнародне право» Одеського національного морського університету; Ярмачі Христофор Петрович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного права та адміністративного процесу Одеського державного університету внутрішніх справ; Vlad Vernyhora, L.L.M., BA (Hons), MA, DSocSc, Lecturer in International Relations, School of Law, Tallinn Technical University (Tallinn, Estonia); Hans-Joachim Schramm, Prof. Dr. habil., Hochschule Wismar University of Applied Sciences Technology, Business and Design Fakultät für Wirtschaftswissenschaften Wismar Business School Philipp-Müller-Straße (Wismar, Germany).

Редколегія не завжди поділяє погляди авторів публікації

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

У збірнику розглядаються актуальні питання теорії держави та права, цивільного права, адміністративного права та адміністративної діяльності, проблеми протидії злочинності, юридичної психології та ін.

Для науковців, юристів-практиків, викладачів, ад'юнктів, аспірантів, слухачів, курсантів та студентів закладів вищої освіти юридичного профілю, а також всіх тих, хто цікавиться питаннями розвитку науки та права.

ISSN 2414-4207 (Print)

ISSN 2664-6358 (Online)

© ОДУВС, 2025

ЗМІСТ

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

<i>Боярчук Олександр Миколайович</i> ДОГОВІР ФРАНЧАЙЗИНГУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ.....	7
<i>Гуренко Мар'я Анатоліївна</i> ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ.....	15
<i>Швець Сергій Гаврилович</i> ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ.....	22

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Богослов Андрій Валерійович</i> ЗМАГАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СУДІ.....	34
<i>Боксгорн Анастасія Вікторівна, Клейман Марина Юріївна</i> ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ: КОМПАРАТИВНИЙ ДИСКУРС ДОСВІДУ США ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	43
<i>Брусакова Оксана Валеріївна</i> АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ.....	53
<i>Галуцько Віра Миколаївна</i> КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ.....	66
<i>Кравченко Іван Олександрович, Ткаченко Віта Віталіївна</i> ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: ПРАВОВИЙ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	74
<i>Макаренко Михайло Михайлович</i> ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ.....	81
<i>Ніцевич Олесь Володимирівна</i> НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ.....	88
<i>Проскурня Євгеній Євгенійович, Карапет'яну Святослав Ігорович, Трішин Костянтин Олексійович</i> ОСОБЛИВОСТІ САМОСТІЙНИХ ТРЕНУВАНЬ З ГИРЬОВОГО ФІТНЕСУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	93

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

<i>Беньковський Сергій Юрійович, Пушкарьов Артем Сергійович</i> ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	100
<i>Цехан Дмитро Миколайович, Білошкурський Микола Миколайович</i> ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ.....	108

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

<i>Волошанівська Тетяна Володимирівна</i> ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОГО ОBOB'ЯЗКУ ГРОМАДЯНИНА, ЙОГО МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ	117
<i>Калінніков Олексій Валерійович</i> ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA.....	122

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

<i>Корнієнко Максим Вікторович</i> ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ВИМІР.....	130
---	-----

CONTENTS

ISSUES OF CIVIL, COMMERCIAL AND LABOR LAW

<i>Boiarchuk Oleksandr Mykolayovych</i> FRANCHISE AGREEMENT: FEATURES OF REGULATION IN UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES.....	7
<i>Gurenko Maria Anatoliivna</i> CAPITAL CONSTRUCTION AS A PERSPECTIVE SECTOR FOR INVESTMENT IN UKRAINE.....	15
<i>Shvets Serhii Gavrylovych</i> PECULIARITIES OF REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW.....	22

ADMINISTRATIVE LAW AND ADMINISTRATIVE ACTIVITY

<i>Bohoslov Andrii Valeriyovych</i> COMPETITIVENESS AS A PRINCIPLE OF LEGAL PROCEEDINGS DURING PROCEEDINGS IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN COURT.....	34
<i>Bokshorn Anastasiia Viktorivna, Kleiman Maryna Yuriivna</i> USE OF FIREARMS BY POLICE OFFICERS: A COMPARATIVE DISCOURSE ON U.S. EXPERIENCE AND CONCEPTUAL IMPLEMENTATION GUIDELINES FOR UKRAINE.....	43
<i>Brusakova Oksana Valeriivna</i> ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING COMPLIANCE BY POLICE OFFICERS WITH THE RULES OF ETHICAL CONDUCT AND INTEGRITY.....	53
<i>Halunko Vira Mykolaivna</i> CONCEPTUAL APPROACHES TO ACCESS TO JUSTICE IN UKRAINE.....	66
<i>Kravchenko Ivan Alexandrovich, Tkachenko Vita Vitalievna</i> UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN DIGITAL SPACE: LEGAL AND TECHNOLOGICAL ASPECTS.....	74
<i>Makarenko Mykhailo Mykhailovych</i> LEGAL NATURE AND CONCEPT OF RESTRICTIONS DURING PUBLIC SERVICE.....	81
<i>Nitsevych Olesia Volodymyrivna</i> SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE.....	88
<i>Proskurnia Yeohenii Yeoheniiiovych, Karapetyants Soyatoslav Ihorovych, Trishyn Kostiantyn Oleksiiovych</i> FEATURES OF INDEPENDENT KETTLEBELL FITNESS TRAINING IN THE CONTEXT OF TRAINING FUTURE POLICE OFFICERS UNDER MARTIAL LAW.....	93

**PROBLEMS OF CRIMINAL LAW
AND CRIMINOLOGY**

<i>Benkovsky Serhiy Yuriiiovych, Pushkarov Artem Serhiiiovych</i> PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN COUNTER-TERRORISM ENTITIES IN UKRAINE.....	100
<i>Tsekhan Dmytro Mykolayovych, Biloshkurskyi Mykola Mykolayovych</i> BRINGING LAWYERS TO RESPONSIBILITY FOR CORRUPTION OFFENSES: PROBLEMS OF LEGISLATION AND PROCEDURAL ASPECTS.....	108

**CRIMINAL PROCEEDINGS AND FORENSIC SCIENCE;
OPERATIVE-SEARCH ACTIVITY**

<i>Voloshanivska Tetiana Volodymyrivna</i> THE INSTITUTE OF THE CITIZEN'S LEGAL OBLIGATION, ITS MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION.....	117
<i>Kalinnikov Oleksii Valeriiiovych</i> USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN ABSENTIA.....	122

THE SECURITY SECTOR OF THE STATE

<i>Korniienko Maksym Viktorovych</i> HUMAN RIGHTS IN THE CONDITIONS OF THREATS TO NATIONAL SECURITY: DOCTRINAL DIMENSION.....	130
---	-----

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНОГО, ГОСПОДАРСЬКОГО ТА ТРУДОВОГО ПРАВА

УДК 347.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.01>

ДОГОВІР ФРАНЧАЙЗИНГУ: ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

Боярчук Олександр Миколайович,
orcid.org/0009-0006-4190-2897
кандидат юридичних наук,
заслужений юрист України,
старший викладач кафедри
інтелектуальної власності
та приватного права
(Національний технічний університет
України «Київський політехнічний
інститут імені Ігоря Сікорського»,
м. Київ, Україна)

Дана робота присвячена розгляду питань правової природи, юридичних аспектів регулювання договору комерційної концесії за законодавством України та договору франчайзингу у деяких зарубіжних країнах таких як Сполучені штати Америки, Німеччина, Франція. Підкреслюється специфіка правового регулювання договору відповідно до норм цивільного законодавства України, розглядаються особливості істотних умов такого виду зобов'язань.

У статті зосереджується увага на теоретичних підходах до регулювання договору комерційної концесії та франчайзингових відносинах загалом, враховуючи особливу роль об'єктів права інтелектуальної власності як ключового елементу таких договорів.

А також обговорюються питання практичної значимості застосування специфіки договірних відносин, де акцент робиться на тому, що франчайзинг є ефективним інструментом бізнес-діяльності, об'єднує питання інтелектуальної власності, договірного права, економічного співробітництва, що надає йому особливого значення у сучасній правовій та діловій практиці. Звертається увага на територіальних особливостях у таких договорах, специфічних обов'язках сторін, оплатності та інформуванню та конфіденційності.

Окрему увагу приділено порівняльному аналізу регулювання франчайзингових відносин у деяких зарубіжних країнах, де висвітлено особливості застосування певних юридичних термінів, проведено їх характеристика на основі певних визначень у нормативно-правових джерелах. У статті висвітлені особливості застосування у правовій системі США, де норми федерального законодавства встановлюють вимоги до розкриття інформації, доповнені спеціальними законами штатів, у країнах ЄС акцент

зроблено на відповідності франчайзингових договорів певним регламентним нормам, наприклад про вертикальні угоди.

Також, приділена увага аналізу деяких спільних та відмінних рис у різних правових системах, досліджувались питання балансу інтересів між сторонами такого договору, розглянуті різні типи міжнародного франчайзингу, правові механізми забезпечення дотримання зобов'язань, достовірності інформації та відповідності визначеним стандартам та вимогам.

Ключові слова: договір комерційної концесії, франчайзинг, договір франчайзингу, об'єкти права інтелектуальної власності, франшиза, франчайзер, франчайзі.

FRANCHISE AGREEMENT: FEATURES OF REGULATION IN UKRAINE AND SOME FOREIGN COUNTRIES

Boiarchuk Oleksandr Mykolayovych,
orcid.org/0009-0006-4190-2897
Candidate of Law, Honored Lawyer
of Ukraine,
Senior Lecturer at the Department of
Intellectual Property and Private Law
(National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»,
Kyiv, Ukraine)

This work is devoted to the consideration of issues of the legal nature, legal aspects of the regulation of a commercial concession agreement under the legislation of Ukraine and a franchise agreement in some foreign countries such as the United States of America, Germany, France. The specifics of the legal regulation of the agreement in accordance with the norms of the civil legislation of Ukraine are emphasized, the features of the essential conditions of this type of obligations are considered.

The article focuses on theoretical approaches to the regulation of a commercial concession agreement and franchising relations in general, taking into account the special role of intellectual property rights as a key element of such agreements.

The issues of the practical significance of the application of the specifics of contractual relations are also discussed, where the emphasis is on the fact that franchising is an effective tool for business activities, combining issues of intellectual property, contract law, economic cooperation, which gives it special significance in modern legal and business practice. Attention is paid to the territorial features of such agreements, specific obligations of the parties, payment and confidentiality.

Special attention is paid to the comparative analysis of the regulation of franchise relations in some foreign countries, where the features of the application of certain legal terms are highlighted, their characteristics are carried out on the basis of certain definitions in regulatory and legal sources. The article highlights the features of application in the US legal system, where the norms of federal legislation establish requirements for information disclosure, supplemented by special state laws, in EU countries the emphasis is on the compliance of franchise agreements with relevant regulatory norms, for example, on vertical agreements.

Also, attention is paid to the analysis of certain common and distinctive features in different legal systems, the issues of balance of interests between the parties to such an agreement were studied, various types of international franchising, legal mechanisms

for ensuring compliance with obligations, reliability of information and compliance with certain standards and requirements were considered.

Key words: commercial concession agreement, franchising, franchise agreement, intellectual property rights, franchise, franchisor, franchisee.

Національне законодавство не містить визначення договору франчайзингу або франшизи. Найбільш спорідненим із зазначеним поняттям є договір комерційної концесії, який врегульовано Цивільним кодексом України [1, с. 937].

Наведене твердження вказує на невизначеність у правовому регулюванні відносин, що у міжнародній правовій практиці традиційно асоціюються з франчайзингом. Водночас акцент на те, що найбільш спорідненим поняттям у цивільному законодавстві є комерційна концесія, свідчить про спроби правозастосовчої практики використовувати уже існуючі підходи у міжнародних приватно-правових відносинах як аналог для правового регулювання специфічних елементів франчайзингової системи в Україні.

Аналізуючи визначення договору комерційної концесії, наведене у Цивільному кодексі України, у статті 1115 [2], нагадаємо, що за даним видом договору передається комплекс належних правоволодільцю певних прав. Метою такої передачі є продаж товарів надання послуг, де визначено, що передача наведених прав повинна здійснюватися за плату. Причому, із самого визначення розглядуваного договору відразу не вбачається яких саме товарів та послуг це стосується, зазначено лише, що певного виду товарів та/або послуг і яким чином даний договір пов'язує із договором франчайзингу. Такий зв'язок простежується у наступній, статті 1116 ЦКУ, де вказано, що право на використання об'єктів права інтелектуальної власності, а також комерційного досвіду та ділової репутації віднесено до предмету договору комерційної концесії, що є спорідненим до предмету договору франчайзингу. Перелік об'єктів права інтелектуальної власності, при цьому, не є вичерпним.

В даному аспекті заслуговують уваги питання стосовно дослідження істотних умов договору комерційної концесії, що виникають в силу вимог законодавства і без дотримання яких, нагадаємо, договір є недійсним з юридичної точки зору.

Звичайно, до істотних, як уже визначили, відносимо умови про предмет та оплату. Поряд з цим, варто передбачити в даному договорі умови, що в законодавстві визначені як обов'язки правоволодільця та користувача. Не важливо чи ці умови будуть розміщені у, наприклад розділі договору – обов'язки сторін, чи як окрема умова договору, важливо щоб ці умови були відображені та врегульовані сторонами у самому договорі, інакше наслідок – недотримання істотних умов договору очевидний.

До цих умов можемо визначити наступні – умови, що пов'язані з обов'язками користувача: спосіб використання торгівельної марки та інших позначень правоволодільця, порядок забезпечення відповідності продукції (послуг) виконавця аналогічній продукції правоволодільця, дотримання інструкцій та вказівок правоволодільця щодо переданих ним всього комплексу прав, надання додаткових послуг замовникам (покупцям) на які вони могли б розраховувати, замовляючи їх у правоволодільця, визначення найбільш очевидного способу інформування покупців (замовників) про використання торгівельної марки правоволодільця, дотримання конфіденційної інформації.

Умови, що кореспондуються з обов'язками правоволодільця – передача технічної, комерційної документації та іншої інформації, що є необхідною для здійснення прав, умова інформування користувача та його працівників щодо питань, пов'язаних із здійснення ними цих прав.

Поряд з наведеними, є певні застереження у Законі щодо наступних умов, відповідно до яких вказані обов'язки правоволодільця, але якщо інше не встановлено

договором комерційної концесії. До них віднесені умови про постійне технічне, консультативне сприяння, навчання та підвищення кваліфікації, контроль якості робіт (послуг). За таких обставин, можливо припустити, що ці умови не є обов'язковими до даного договору, оскільки сторонам дано повноваження самим визначати на свій розсуд дані норми. Вони їх можуть змінити, тобто визначити по – іншому, розширити, скоротити, тощо. Дані умови будуть діяти як обов'язкові лише, коли сторони не внесуть у договір взагалі жодних положень щодо регулювання питань, передбачених у частині 2 статті 1120 ЦКУ. Разом з тим, наголошуємо про відсутність обов'язковості до такої звичної договірної умови як строк у договорі комерційної концесії. Відповідно до вимог ЦКУ (ст. 1126) кожна із сторін даного договору може у будь-який момент відмовитись від його укладення, якщо строк такого договору не встановлений.

Як правило, на міжнародному рівні франчайзинг розглядається як комплекс правовідносин, в яких франчайзер передає франчайзі використання бренду, технології, бізнес-моделі та інших ноу-хау, в обмін на здійснення певних платежів. Цей формат ґрунтується на тісній співпраці між сторонами, що включає контроль за стандартами якості, навчання та супровід діяльності франчайзі.

Відсутність окремого визначення франчайзингу в законодавстві України призводить до того, що учасники таких відносин орієнтуються на інші правові інструменти, а саме на договір комерційної концесії, що і характерно саме для цивільно-правових відносин, де відбувається застосування принципу аналогії закону. Але, це може створювати певні невідповідності, оскільки певні питання, характерні для франчайзингу, наприклад, розподіл ризиків, визначення окремих об'єктів права інтелектуальної власності, зобов'язання стосовно підтримки стандартів, можуть бути не повністю або не чітко врегульовані. Застосування положень про комерційну концесію до франчайзингових відносин можливо вимагають дещо ширшого тлумачення та дослідження.

Найбільшу популярність і поширення франчайзинг набув в Сполучених Штатах Америки (США), де 80% бізнесу працює за системою франчайзингу. У світі близько 50% всіх франчайзингових мереж працюють у сфері громадського харчування і торгівлі (заклади фаст-фуд, ресторани, магазини промислових та продовольчих товарів [3, с. 657].

У США франчайзингові правовідносини врегульовані як на федеральному рівні так і на рівні окремих штатів. Загальноприйнятим вважається правило застосування законодавства за яким дії франчайзерів повинні відповідати як федеральним законам, так і законам про франшизу у штатах. Переважає закон, який найбільш захищає права та інтереси франчайзерів. На федеральному рівні франчайзинг регулюється нормами торговельного регулювання, що закріплюється Федеральною торговельною комісією – Federal Trade Commission (FTC), що мають назву «Вимоги щодо розкриття інформації та заборони франчайзингу» [4, с. 34].

Федеральне регулювання через FTC встановлює вимоги розкриття інформації, що визначені у такому нормативі як Franchise rule [5]. Цей правовий документ спрямований на забезпечення чіткого врегулювання відносин франчайзингу через зобов'язання франчайзера надавати вичерпну інформацію про умови договору. Дане правило безумовно має гарантувати добросовісність у взаємовідносинах сторін.

У деяких штатах додаткові закони про франчайзинг є більш суворі, ніж регулювання на федеральному рівні. Так, наприклад у Каліфорнії та Нью-Йорку вимагається реєстрація франшизи та додаткові розкриття, що перевищують вимоги федерального регулювання. Загалом, регулювання даного виду договору у США часто використовується як модель для інших юрисдикцій, оскільки франчайзинговий договір розглядається як складний договір який включає елементи ліцензування, оренди, партнерства.

Тому дослідження порівняльного аспекту законодавства США з міжнародним регулюванням є предметом наукового аналізу для виявлення найкращих практик.

Однією з перших європейських країн, де було прийнято спеціальний нормативний акт для врегулювання хоч і не безпосередньо договорів франчайзингу, але категорії договорів, під яку підпадав і франчайзинг, була Франція. 31 грудня 1989 р. у Франції було ухвалено Закон № 89-1008 про розвиток торгівлі й промисловості та покращення економічного, політичного та соціального становища відповідних галузей, так званий Закон «Loi Doubin». Цей документ стосується не тільки сторін договору франчайзингу, а будь-яких осіб, які представляють торговельну марку, бренд тощо, які передбачають ексклюзивну участь [4, с. 35].

У міжнародно-правовій практиці розвитку франчайзингу доволі розповсюджено застосування діяльності за допомогою певних типів міжнародної франшизи у формі майстер-франчайзі або ще називають майстер-ліцензування, регіонального франчайзингу та прямого франчайзингу [6]. Розглянемо значення цих типів.

Так, наприклад майстер-франчайзі – це як правоволоділець (франчайзер) і як виконавець (франчайзі) в одній особі. Це по суті, компанія з управління активами яка має широкі повноваження на створення франчайзингової мережі в конкретному регіоні або країні. [7, с. 18]. Майстер-ліцензування – це метод розширення при якому нові або відомі франшизи можуть використовувати для переходу на нові географічні території та ринки [8].

Тобто, в даному контексті можливо визначити таку собі юридичну подвійну функцію виконання. З однієї сторони виступаючи посередником між головним франчайзером і франчайзі з можливо наданим правом передачі ліцензії на бренд, ноу-хау, бізнес-модель... З іншої – виконання повноважень щодо укладення договору з головним франчайзером, що визначає територіальні права, тривалість договору, розмір роялті, інші зобов'язання. Така подвійна роль створює юридичні виклики, включаючи питання відповідальності, сумісності обов'язків та рівня контролю, який зберігає головний франчайзер. Зазвичай такий вид договору включає деякі особливі умови, зокрема про територіальне обмеження, зобов'язання результативності або показники розвитку, умови здійснення платежів, контроль та стандарти. При визначенні територіального обмеження встановлюються межі прав щодо розвитку франчайзингової мережі в певному регіоні або країні. Умова про показники розвитку містить зобов'язання відносно досягнення певних результатів, наприклад відкриття нових відділень, закладів, інше, залежно від виду підприємницької діяльності. Умови платежів характеризують здійснення виплат як від франчайзі-майстера до головного франчайзера, так і від субфранчайзі до майстер-франчайзі. Умови відносно контролю та стандартів визначають обов'язкове дотримання корпоративних стандартів, встановлених головним франчайзером.

Таким чином, майстер-франчайзі не лише адаптує бізнес-модель до локальних особливостей, але й зобов'язаний забезпечувати контроль якості щодо дотримання стандартів бренду, послуг, продуктів, юридичну відповідність місцевому законодавству, фінансову відповідальність стосовно своєчасності платежів та управління фінансовими взаєморозрахунками між сторонами договору.

При використанні регіонального типу франчайзингу, передбачено укладення договору франчайзера з регіональними франчайзі. При цьому надаються права та зобов'язання регіональному франчайзі на розвиток франчайзингової мережі у певному регіоні. Дана модель розглядається як доволі гнучкий інструмент для масштабування бізнесу, яка поєднує риси як класичного франчайзингу так і елементів субліцензійних відносин.

Так, укладення основного договору головним франчайзером та регіональним франчайзі передбачає наявність зобов'язань на управління територією та щодо розвитку відповідної мережі. Водночас, регіональні франчайзі не рідко використовують роль посередника між франчайзером і локальним франчайзі. Така діяльність створює подвійну відповідальність перед головним франчайзером за відповідність певним стандартам та перед локальним франчайзі за надання відповідної допомоги. Як правило, у договорах регіонального франчайзингу закріплюється норма про ексклюзивність прав франчайзі діяти в межах певної території.

Базовою моделлю або типом франчайзингу вважається прямий франчайзинг. При даній моделі договір укладається безпосередньо між франчайзером і франчайзі. Використання даного типу застосовується для місцевих (локальних) ринків або регіонів, коли франчайзер має можливість без будь-яких посередників управляти діями франчайзі. Переваги даної моделі очевидні у порівнянні з вищенаведеними. Її використання, перш за все спрощує контроль, а це у свою чергу безумовно підвищує якість регулювання усіма процесами у мережі, забезпечує швидкість реагування за зміни ринку та безпосередній (прямий) зв'язок з франчайзі. Наявні і деякі недоліки даного типу, такі як обмеження діяльності, так звана масштабність розширення, оскільки франчайзер повинен самостійно забезпечувати кожного франчайзі, що може значно ускладнити розвиток значних територій.

У 1990 році був прийнятий Європейський Кодекс Етики Франчайзингу [9]. Даний нормативний документ визначає основи регулювання франчайзингових відносин на основі яких будується регулювання в кожній окремій європейській країні. Варто відмітити наявність у кодексі деяких визначень, що застосовуються у даних договірних відносинах та можуть бути піддані різному тлумаченню. Це такі терміни як «ноу-хау», «важливе», «невідоме», «ідентифіковане». Також, визначенні обов'язки сторін договору франчайзингу, встановлений так званий мінімум питань, необхідних для врегулювання франчайзингу. Даний аспект свідчить про встановлення істотних, у нашому розумінні, умов договору. До таких умов, крім, так званих стандартних умов про права, обов'язки, строків, умов виплат, умов щодо розірвання також зазначаються положення, що стосуються прав франчайзі на використання прав франчайзера на товарний знак, логотипи та інші знаки, а також права франчайзера вводити в систему нові методи та технології.

У наведеному документі визначено, що кодекс можна застосовувати у взаєминах між сторонами, а аналіз змісту цих та інших положень нормативу свідчить про рекомендаційний характер його положень, покликаних встановити певні стандарти франчайзингових правовідносин.

Загалом кодекс охоплює всі етапи франчайзингових відносин, а саме переддоговірний, договірний та наслідковий або постдоговірний. Такий підхід дозволяє врегулювати потенційні конфлікти на всіх стадіях співпраці, узгоджуючи позиції відповідності норм даного Кодексу та норм національного законодавства країн-учасниць EFF (European Franchise Federation).

У Німеччині щодо відносин франчайзингу, в основному, на національному рівні, застосовуються загальні норми щодо договорів відповідно Цивільного кодексу Німеччини [10], а на загальноєвропейському – норми Регламенту комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 року про застосування частини 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод і узгоджених дій [11].

В даному нормативному акті наведені деякі визначення, які свідчать про те, що саме складають розробники в розуміння таких понять як права інтелектуальної власності, ноу-хау. Так, права інтелектуальної власності включають права промислової

власності, ноу-хау, авторське право та суміжні права. Окремо визначено поняття ноу-хау, під яким розуміється пакет незапатентованої практичної інформації отриманої, в результаті досвіду та випробувань, яка є секретною, суттєвою та ідентифікованою. У вказаному, термін «секретна» – ноу-хау не є загальновідомим або доступним; «значний» – ноу-хау є важливим і корисним для покупця для використання, продажу або перепродажу контрактних товарів або послуг; «ідентифікований» – ноу-хау – описано достатньо детально, щоб можна було перевірити відповідність критеріям секретності та суттєвості.

Оскільки Регламент стосується питань щодо вертикальних угод та узгоджених дій, аналізуючи даний документ варто нагадати загальне розуміння, що вертикальними визначають угоди між підприємствами які працюють на різних рівнях одного й того ж ланцюга постачання. Це можуть бути домовленості між виробником та дистриб'ютором, між постачальником і роздрібним продавцем. Вертикальні угоди здатні регулювати різні аспекти такі як ціноутворення, виключні (ексклюзивні) права, умови продажу, інші.

В наведеному документі, фактично вертикальні угоди ототожнюються з визначенням узгоджених дій. Як звертаємо увагу на таке нормативне визначення, де вертикальна угода і власне узгоджена дія має бути укладена між певними суб'єктами договірних правовідносин. Тобто, передбачається юридична реалізація у першому випадку – домовленість, у другому – дія втілена в укладення договору. Але, в науково – юридичному середовищі як в Україні так і Європі, як правило, розглядаються узгоджені дії між суб'єктами господарювання, що спрямовані на досягнення спільної мети, які мають ознаки координації поведінки, але не передбачають укладення договору, хоча така можливість не виключається.

Загалом, позитивно відмітити наявність визначень щодо певних юридичних понять у міжнародно-правових документах. Це завжди сприяє однаковому розумінню та застосуванню цих значень у практичному використанні. Однак, як і у законодавстві національному так і міжнародному не завжди поняття, що вживаються у нормативно-правових документах узгоджуються з науково-юридичними підходами до цих визначень. Як і у випадку з розглядуваними значеннями щодо вертикальних угод та узгоджених дій відносно франчайзингових відносинах у практичній площині, застосовуватись будуть визначення, передбачені у нормативних документах.

Список використаних джерел:

1. Момот Л.В. Тенденції та ризики формування розвитку франчайзингу у світовій практиці та в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. Вип. 10. 2016 р. С. 937–940.
2. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення 24 березня 2025 р.).
3. Андрощук Г. О. Франчайзинг як інноваційна модель ведення бізнесу: досвід ЄС і Польщі та перспективи розвитку в Україні / Андрощук Г. О. // Збірник наукових праць за матеріалами V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Управління проектами. Перспективи розвитку проектного та нейромаркетингу, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансферу технологій», 23-24 березня 2023 р. / [голов. ред. Петренко В. О.] ; Інститут модернізації змісту освіти МОН України [та ін.]. – Дніпро : Юрсервіс, 2023. С. 657–665.
4. Кучеренко О.М. Договір франчайзингу за законодавством зарубіжних країн. *Наукові записки. Серія: Право*. Вип. 9. 2020. С. 33–37.

5. Franchise rule. Federal Trade Commission. URL: <https://www.ftc.gov> (дата звернення 24.03. 2025 р.).
6. Міжнародний франчайзинг. URL: <https://www.franchisecompany.co.uk/international-franchising/> (дата звернення 25.03.2025 р.).
7. Золота Л.В. Зміст франчайзингу: особливості договору комерційної концесії. *Нове українське право*. 2024. Вип. 2. С. 14–20.
8. Міжнародний франчайзинг. URL: <https://www.franchisecompany.co.uk/international-franchising/> (дата звернення 24.03.2025 р.).
9. Європейський Кодекс Етики Франчайзингу. URL: <https://franchising.ua/franchayzing/94/evropeyskiy-kodeks-etiki-franchayzingu/> (дата звернення 24.03.2025 р.).
10. Цивільний кодекс Німеччини. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/ (дата звернення 25.03.2025 р.).
11. Регламент комісії (ЄС) № 330/2010 від 20 квітня 2010 року про застосування частини 3 статті 101 Договору про функціонування Європейського Союзу до категорій вертикальних угод і узгоджених дій. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2010/330/oj/eng>. (дата звернення – 27.03.2025 р.).

УДК 346.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.02>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КАПІТАЛЬНОГО БУДІВНИЦТВА ЯК ПЕРСПЕКТИВНОЇ ГАЛУЗІ ДЛЯ ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ

Гуренко Мар'я Анатоліївна,

orcid.org/0000-0001-8930-1421

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри економічного права
та економічного судочинства
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, м. Київ,
Україна)

У даній статті досліджуються особливості правового регулювання капітального будівництва в Україні, зокрема критерії класифікації нормативно-правових актів в сфері капітального будівництва. Аналізується законодавство на наявність прогалин в правовому регулюванні сфери капітального будівництва.

Визначено, що правове регулювання капітального будівництва в Україні представлено значною кількістю нормативно-правових актів, оскільки капітальне будівництво є досить складною галуззю сфери матеріального виробництва, в результаті якої виробляються матеріальні блага (об'єкти виробничого та іншого призначення), які обліковуються як основні фонди (основні засоби у розумінні Податкового кодексу України) та які є майном тривалого використання.

Встановлено, що достатня нормативна врегульованість процесу капітального будівництва в Україні може слугувати позитивним стимулом для інвестування в об'єкти капітального будівництва потенційними інвесторами. Реалізація інвестицій в об'єкти капітального будівництва здійснюється на підставі інвестиційних договорів, які укладаються з іноземними та вітчизняними інвесторами. Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, за винятками, передбаченими законодавством України та міжнародними договорами України. Задля ефективного іноземного інвестування мають діяти справедливі та прозорі правила та принципи здійснення інвестиційної діяльності в країні, а також існувати ефективні механізми реалізації державних гарантій захисту іноземних інвестицій, в тому числі шляхом чіткого дотримання норм вітчизняного законодавства, оперативної співпраці з органами державної влади щодо питань здійснення господарської діяльності, неупередженого судового розгляду справ, пов'язаних із захистом іноземних інвестицій.

Зосереджено увагу на важливості якості нормативно-правових актів у сфері капітального будівництва, а саме дотримання викладення однозначних норм права в нормативно-правових актах, відсутність колізій в разі застосування одночасно декількох нормативно-правових актів для регулювання відносин, що виникають у сфері капітального будівництва. Досліджено, що категорія «якість закону» розглядається як складова принципу верховенства права. Верховенство права повинно полягати в наступному: 1) доступності закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним); 2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції. Також досліджено юридичну визначеність, яку прийнято розуміти через такі складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм

права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права.

Виявлено, що не всі норми права, що регулюють сферу капітального будівництва є однозначними, чіткими та зрозумілими для застосування, тобто існує недостатня юридична визначеність цих норм. Наведено приклад недоліку правотворчості у вигляді ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво» зі внесеними Змінами № 1 та № 2, зокрема відсутність достатньої чіткості у процесі стадійності проектування об'єктів будівництва.

Ключові слова: правове регулювання, капітальне будівництво, інвестування, якість нормативно-правових актів, юридична визначеність.

CAPITAL CONSTRUCTION AS A PERSPECTIVE SECTOR FOR INVESTMENT IN UKRAINE

Gurenko Maria Anatoliivna,
orcid.org/0000-0001-8930-1421
Candidate of Juridical Sciences,
Assistant at the Department of Economic
Law and Economic Procedure
(Taras Shevchenko National University
of Kyiv, Kyiv, Ukraine)

In this article are researched the peculiarities of legal regulation of capital construction in Ukraine, in particular, the criteria for classifying regulatory legal acts in the field of capital construction. The legislation for gaps in the legal regulation of capital construction are analyzed.

It is determined that the legal regulation of capital construction in Ukraine is represented by a significant number of regulatory legal acts, since capital construction is a rather complex branch of the material production sector, which results in the production of material goods (production and other facilities) which are accounted for as fixed assets (fixed assets within the meaning of the Tax Code of Ukraine) and which are durable property.

It was set that sufficient regulatory regulation of the capital construction process in Ukraine can serve as a positive incentive for potential investors to invest in capital construction projects. Investments in capital construction projects are made on the basis of investment agreements concluded with foreign and domestic investors. Foreign investors in Ukraine are subject to the national regime of investment and other economic activities, with the exceptions provided for by Ukrainian legislation and international treaties of Ukraine. To ensure effective foreign investment, fair and transparent rules and principles of investment activity in the country must be in place, as well as effective mechanisms for implementing state guarantees for the protection of foreign investment, including through strict compliance with domestic legislation, prompt cooperation with state authorities on business activities, and impartial judicial review of cases related to the protection of foreign investment.

It focused on the importance of the quality of regulatory legal acts in the field of capital construction, namely, compliance with the presentation of unambiguous rules of law in regulatory legal acts, and the absence of conflicts in the case of application of several regulatory legal acts to regulate relations arising in the field of capital construction. It is considered that the category of "quality of law" is as a component of the rule of law principle. The rule of law should include the following: 1) accessibility of the law (in the sense that

the law should be understandable, clear and predictable); 2) issues of legal rights should be resolved by the rules of law, and not on the basis of discretion. The legal certainty was investigated, which is generally understood through the following components: clarity, comprehensibility, and unambiguity of legal provisions; the right of a person to rely on reasonable and predictable stability of existing legislation in his or her actions and the ability to foresee the consequences of application of legal provisions.

It was found that not all legal provisions governing the field of capital construction are unambiguous, clear and understandable for application, i.e., there is a lack of legal certainty of these provisions. The author gives an example of the lack of lawmaking in the form of DBN A.2.2-3:2014 "Composition and Content of Project Documentation for Construction" as amended by Amendments No. 1 and No. 2, in particular, the lack of sufficient clarity in the process of designing construction objects.

Key words: legal regulation, capital construction, investment, quality of regulations, legal certainty.

Постановка проблеми. В сучасних умовах наша держава потребує ефективного та значного інвестування в економіку та розвитку міжнародного економічного співробітництва, оскільки значна частина виробничої та невиробничої інфраструктури України зруйнована та в багатьох випадках не може бути швидко відновлена, у зв'язку з чим з'являються сфери економіки, які є перспективними для інвестування зі сторони вітчизняних чи іноземних інвесторів (фізичних осіб, юридичних осіб, держав).

Тема дослідження є актуальною, оскільки зумовлена необхідністю відбудови виробничої та невиробничої інфраструктури в Україні, що здійснюється за допомогою капітального будівництва, яке реалізується на підставі укладання різних договорів, в тому числі інвестиційних договорів. Тому теоретичні, нормативні та практичні аспекти здійснення капітального будівництва в Україні та перспективи їх застосування потребують дослідження на наявність прогалин та проблем правозастосовчої практики. В разі виявлення можливих прогалин чи проблем буде запропоновано шляхи для удосконалення процесу капітального будівництва в Україні, що сприятиме підвищенню інвестиційному клімату в країні та залученню коштів інвесторів в сферу капітального будівництва.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні в Україні існує велика кількість нормативно-правових актів, що регулюють відносини в сфері капітального будівництва, та в цілому створено достатнє правове підґрунтя для здійснення капітального будівництва. Класифікація таких нормативно-правових актів здійснюється виходячи з різних критеріїв, які виділяються в теорії права, зокрема за юридичною силою, за суб'єктами правотворчості, за обсягом та характером дії, за галузевою належністю тощо. Наприклад, за критерієм юридичної сили нормативно-правові акти у сфері капітального будівництва поділяються на:

- 1) закони України, серед яких основоположні:
 - Господарський Кодекс України (глава 33 «Капітальне будівництво»);
 - Цивільний Кодекс України (параграф 3 «Будівельний підряд»);
 - Земельний кодекс України (в частині визначення категорії земель призначених для будівництва та порядку передачі таких земельних ділянок для будівництва);
 - «Про інвестиційну діяльність» (капітальне будівництво як сфера для реалізації інвестиційної діяльності);
 - «Про регулювання містобудівної діяльності»;
 - «Про основи містобудування»;
 - «Про архітектурну діяльність»;

- «Про будівельні норми»;
- «Про ціни та ціноутворення» (в частині обчислення вартості об'єкта будівництва);
- «Про стандартизацію»;
- Кодекс про адміністративні правопорушення (глава 8 про адміністративні правопорушення, які виникають в сфері будівельної діяльності) та інші.
- 2) *підзаконні нормативно-правові акти*, які представлені наступними:
 - постанови Кабінету Міністрів України:
 - «Про затвердження Положення про Міністерство розвитку громад та територій України» від 30.04.2014 р. № 197 (в частині здійснення державної політики у сфері будівництва, містобудування, просторового планування територій та архітектури, державної політики у сфері технічного регулювання у будівництві, а також забезпечення формування державної політики у сфері архітектурно-будівельного контролю та нагляду);
 - «Про затвердження Загальних умов укладення та виконання договорів підряду в капітальному будівництві» від 01.08.2005 р. № 668;
 - «Про затвердження переліку суб'єктів нормування у будівництві» від 28.04.2021 р. № 438;
 - «Про затвердження Положення про центральний фонд будівельних норм та Типового положення про фонд галузевих будівельних норм» від 23.06.2010 р. № 483 та інші;
 - накази Міністерства розвитку громад та територій:
 - «Деякі питання ціноутворення у будівництві» від 25.06.2021 р. № 162;
 - «Про затвердження кошторисних норм у будівництві» від 01.11.2021 р. № 281, яким прийнято «Настанова з визначення вартості будівництва» та «Настанова з визначення проектних, науково-проектних, вишукувальних робіт та експертизи проектної документації на будівництво» замість Національного стандарту України «ДСТУ Б Д. 1.1-1:2013 Правила визначення вартості будівництва» від 05.07.2013 р. № 293;
 - національні стандарти, завдяки яким досягається оптимальний ступінь впорядкованості в сфері капітального будівництва:
 - ДСТУ Б В.2.5-29:2006 «Інженерне обладнання будинків і споруд. Зовнішні мережі та споруди. Система газопостачання. Газопроводи підземні сталеві. Загальні вимоги до захисту від корозії»;
 - ДСТУ 8746:2017 «Споруди транспорту. Дорожні покриття. Методи вимірювання зчпних якостей»;
 - ДСТУ 8855:2019 «Будівлі та споруди. Визначення класу наслідків (відповідальності)»;
 - ДСТУ Б В.2.7-127:2015 «Суміші асфальтобетонні і асфальтобетон щебенево-мастикові. Технічні умови» та інші;
 - державні та галузеві будівельні норми, якими встановлюються обов'язкові вимоги до об'єкта нормування у будівництві:
 - ДБН А.3.1-5:2016 Організація будівельного виробництва;
 - ДБН А.1.1-1:2009 Система нормування та стандартизації у будівництві. Основні положення;
 - ДБН А.2.2-3:2014 Склад та зміст проектної документації на будівництво;
 - ДБН Б.1.1-13-2012 Склад та зміст містобудівної документації на державному та регіональному рівнях;
 - ДБН Б.2.2-12:2019 Планування і забудова територій;
 - ДБН В.2.2-15:2019 Будинки і споруди. Житлові будинки. Основні положення;

- ДБН В.1.2-7-2008 Основні вимоги до будівель і споруд. Пожежна безпека; та інші;
- акти органів місцевого самоврядування (містобудівна документація, місцеві містобудівні програми).

Капітальне будівництво є досить складною галуззю сфери матеріального виробництва, в результаті якої виробляються матеріальні блага (об'єкти виробничого та іншого призначення), які обліковуються як основні фонди (основні засоби у розумінні Податкового кодексу України), до створення яких відповідно висуваються особливі вимоги, оскільки вони є майном тривалого використання відповідно до законодавства. На підставі таких вимог до об'єктів капітального будівництва правове регулювання сфери капітального будівництва характеризується широким спектром нормативно-правових актів, які періодично змінюються та доповнюються, в тому числі у зв'язку з постійним технічним прогресом підлягають вдосконаленню. Наявність великої кількості нормативно-правових актів може також свідчити про достатню нормативну врегульованість процесу капітального будівництва, що може водночас слугувати позитивним стимулом для інвестування в об'єкти капітального будівництва потенційними інвесторами.

Реалізація інвестицій в об'єкти капітального будівництва здійснюється на підставі інвестиційних договорів. Капітальне будівництво – це самостійна галузь економіки держави, яка є однією з найбільш перспективних та затребуваних для реалізації інвестицій іноземними та вітчизняними інвесторами. Відповідно до положень вітчизняного законодавства інвестиційна діяльність може проводитись на основі іноземного інвестування, що здійснюється іноземними інвесторами або спільного інвестування за участю вітчизняних та іноземних інвесторів. Для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, за винятками, передбаченими законодавством України та міжнародними договорами України [2]. Задля ефективного іноземного інвестування мають діяти справедливі та прозорі правила та принципи здійснення інвестиційної діяльності в країні, а також існувати ефективні механізми реалізації державних гарантій захисту іноземних інвестицій, в тому числі шляхом чіткого дотримання норм вітчизняного законодавства, оперативної співпраці з органами державної влади щодо питань здійснення господарської діяльності, неупередженого судового розгляду справ, пов'язаних із захистом іноземних інвестицій.

Однак незважаючи на численну кількість нормативно-правових актів, що регулюють сферу капітального будівництва, в першу чергу потрібно звертати увагу саме на якість таких нормативно-правових актів, зокрема на однозначність норм права, відсутність колізій в разі застосування одночасно декількох нормативно-правових актів для регулювання відносин, що виникають у сфері капітального будівництва. Взагалі категорія «якість закону» розглядається як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. Крім цього у Доповіді Венеціанської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (the Rule of Law), яка прийнята на 86-й пленарній сесії 25-26 березня 2011 року встановлено те, що серед необхідних складових верховенства права виділяється зокрема законність (у тому числі прозорий, підзвітний і демократичний процес ухвалення законів), правова визначеність. Також у даному документі зазначається, що верховенство права містить вісім «інгредієнтів», серед яких зокрема виділяють: 1) доступність закону (в тому значенні, що закон має бути зрозумілим, чітким та передбачуваним) та 2) питання юридичних прав мають бути вирішені нормами права, а не на основі дискреції [3]. У контексті статті 8 Конституції України юридична визначеність забезпечує

адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійсності та його впевненість у своєму правовому становищі, а також захист від свавільного втручання з боку держави. Юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові: чіткість, зрозумілість, однозначність норм права; право особи у своїх діях розраховувати на розумну та передбачувану стабільність існуючого законодавства та можливість передбачати наслідки застосування норм права (законні очікування). Таким чином, юридична визначеність передбачає, що законодавець повинен прагнути до чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа відповідно до конкретних обставин має орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних правових наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права [4].

Проте не всі норми права, що регулюють сферу капітального будівництва є однозначними, чіткими та зрозумілими для застосування, тобто існує недостатня юридична визначеність цих норм. Можна навести наступний приклад такого недоліку правотворчості у вигляді ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво» зі внесеними Змінами № 1 та № 2 [5]. Зокрема п. 4.6.1 даного ДБН встановлює, що при одностадійному проектуванні розробляється одна стадія РП, однак конкретно для яких об'єктів та якої категорії наслідків (відповідальності) не встановлюється. Крім цього згідно з п. 8.1 ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво» зі внесеними Змінами № 1 та № 2 РП (робочий проект) рекомендовано розробляти для технічно нескладних об'єктів будівництва, а також об'єктів будівництва з застосуванням проектів (проектних рішень) повторного використання на підставі вихідних даних та схваленої при двостадійному проектуванні попередньої стадії. Незрозумілим є те, що саме розуміється під поняттям «технічно нескладні об'єкти будівництва», та для яких можливе проведення одностадійного проектування. Отже, можна констатувати, що ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво» був оновлений, до нього внесли Зміну № 1 в 2018 році та Зміну № 2 в 2022 році, однак таке оновлення норм не внесло достатньої чіткості у процес стадійності проектування об'єктів будівництва.

На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що якісне нормопроєкування має дуже важливе значення в правозастосуванні учасниками відносин, оскільки вищенаведений приклад щодо недостатньої юридичної визначеності може призводити до проблем у розумінні, зокрема у неоднозначному чи двоякому розумінні норм права учасниками відносин, а в разі їх наявності можуть виникати різні конфлікти, що матимуть наслідком подачу судових позовів до інших учасників відносин, в тому числі до органів державної влади чи органів місцевого самоврядування.

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що досить актуально досліджувати проблеми правового регулювання капітального будівництва в Україні, що, в свою чергу, дозволяє певним чином звертати увагу представників органів державної влади та органів місцевого самоврядування на актуальні проблеми в капітальному будівництві та сприяти тим самим вживанню з боку держави заходів з метою вдосконалення і стабілізації законодавства в даній сфері та, як результат, отримання цілісної і взаємоузгодженої системи законодавства в капітальному будівництві в Україні. Якісне законодавство, в свою чергу, буде забезпечувати рівний захист прав, інтересів і майна потенційних інвесторів незалежно від форм власності, а також ефективно та значне інвестування економіки України, розвиток міжнародного економічного співробітництва.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків : Консум. 2001. С. 314.
2. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19 березня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. ст. 80.
3. Берназюк Ян. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судово-юридична газета*. 2020. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/1011199> (дата звернення: 17.03.2025).
4. 3.4. Верховенство права. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 17.03.2025).
5. ДБН А.2.2-3:2014 «Склад та зміст проектної документації на будівництво. Зі Зміною № 1 та Зміною № 2» : наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 30.12.2021 № 365; наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 31.01.2022 № 22; наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 08.04.2022 № 62; наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 16.05.2022 № 72, наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 29.06.2022 № 1169. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3022061165539755805/2023-01-24/e1b8ce85-2a40-4095-a380-9e5d9c637912.pdf (дата звернення 17.03.2025).

УДК 340.13; 346

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.03>

ОСОБЛИВОСТІ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ УМОВАХ ДІЇ РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Швець Сергій Гаврилович,
аспірант кафедри адміністративної
діяльності поліції
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена висвітленню однієї з найактуальніших сьогодні проблем – правового забезпечення ведення господарської діяльності в Україні умовах дії режиму воєнного стану.

Окреслено актуальність теми наукового дослідження, яка полягає у створенні умов для необхідного рівня правового регулювання господарської діяльності, що є основою формування інтересів оборони країни в умовах військової агресії росії.

Було обґрунтовано думку, що в умовах воєнного стану держава має сконцентрувати зусилля на забезпеченні належної діяльності суб'єктів господарювання з метою поєднання інтересів держави та приватного капіталу.

В роботі було проаналізовано стан правового забезпечення діяльності підприємств і установ господарчого комплексу України в умовах військової агресії росії та дії обмежень правового режиму воєнного стану.

Розглянуто точки зору науковців на проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні умовах дії режиму воєнного стану.

Були розглянуті норми законодавчих та підзаконних актів, які були запроваджені державою та призвані врегульовувати господарчі відносини під час дії режиму воєнного стану.

Проаналізована практика правозастосування та ефективність дії законодавства України у сфері господарчих відносин в умовах військової агресії р.ф. та дії обмежень режиму воєнного стану.

Зроблено висновок, що законодавчі акти України, що врегульовують порядок здійснення господарської діяльності та її оподаткування в умовах дії режиму воєнного стану не в повній мірі відповідають сучасним потребам регулювання господарських відносин.

Наведено особисті думки – пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України стосовно ведення господарської діяльності в Україні в умовах воєнного стану.

Ключові слова: національна економіка, господарська діяльність, господарські відносини, законодавство, правове забезпечення господарської діяльності, правовий режим воєнного стану, спеціальний режим господарювання.

PECULIARITIES OF REGULATORY AND LEGAL SUPPORT FOR ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Shvets Serhii Gavrylovych,

Postgraduate Student at the Department
of Administrative Activity of the Police
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is devoted to highlighting one of the most urgent problems today – legal support for conducting economic activity in Ukraine under martial law.

The relevance of the topic of scientific research is outlined, which consists in creating conditions for the necessary level of legal regulation of economic activity, which is the basis for the formation of the country's defense interests in the conditions of military aggression of Russia.

The opinion was substantiated that in the conditions of martial law the state should ensure the proper and continuous functioning of the activities of economic entities in order to balance economic processes and prevent a decrease in the standard of living of citizens.

The work analyzed the state of legal support for the activities of enterprises and institutions of the economic complex of Ukraine under the conditions of military aggression of Russia and the effects of the restrictions of the legal regime of martial law.

The points of view of scientists on the problems of legal support for economic activity in Ukraine under the conditions of martial law are considered.

The norms of legislative and by-laws that were introduced by the state and were designed to regulate economic relations during the martial law regime were considered.

The practice of law enforcement and the effectiveness of the legislation of Ukraine in the field of economic relations in the conditions of military aggression of the Russian Federation and the effects of the restrictions of the martial law regime were analyzed.

It was concluded that the legislation of Ukraine, which regulates the procedure for conducting economic activity, taxation of economic activity, foreign economic activity in the conditions of the martial law regime, is not sufficiently perfect and is not fully adapted to the regulation of economic relations in the existing conditions.

Personal opinions are given – proposals for improving the current legislation of Ukraine regarding conducting economic activity in Ukraine under martial law.

Key words: national economy, economic activity, economic relations, legislation, legal support for economic activity, legal regime of martial law, special regime of management.

Постановка проблеми. Сталій розвиток національної економіки, її ефективність та спроможність забезпечити обороноздатність держави залежить від комплексу внутрішніх і зовнішніх економічних і політичних складових, проте головною із них залишається ефективність господарської діяльності.

Військова агресія російської федерації у відношенні України викликала введення режиму воєнного стану з 24 лютого 2022 року [1]. Війна безпосередньо викликала необхідність внесення змін до системи законодавчого врегулювання усіх сфер життя країни, особливо в її економічний блок. Провідним напрямом правових, організаційних, міжнародних та військових зусиль держави стало забезпечення національної безпеки України.

За цих умов, проведення заходів з адаптації правового регулювання господарської діяльності під реалії сьогодення надає змогу державі створити належні умови для ефективного функціонування господарського комплексу, а також забезпечити перспективи його розвитку в умовах дії режиму воєнного стану.

Актуальність теми наукового дослідження полягає у створенні умов для необхідного рівня правового регулювання господарської діяльності, що є основою формування заходів оборони країни за обставин військової агресії росії.

Стан дослідження проблеми. Донедавна, дана тема не була предметом досліджень вітчизняних науковців, оскільки з такими проблемами сфера господарської діяльності України зіштовхнулася вперше. Останнім часом, стан економічного життя країни в умовах військової агресії росії та дії режиму воєнного стану став розглядатися у працях низки вітчизняних науковців.

Питання діяльності державних інституцій в умовах дії режиму воєнного стану були розглянуті в дослідженні В. П. Якобчука «Ефективність державного антикризового менеджменту в умовах воєнного часу» [2]. Правове регулювання господарської діяльності в Україні в умовах військової агресії росії та дії режиму воєнного стану розглядалися у роботах Л. Андрущенко «Нормативно-правове забезпечення господарської діяльності в умовах запровадження режиму воєнного стану» [3], Григорчук М.В., Зверіченко М.О. «Правові підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану» [4], Н. Ф. Ментух «Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: законодавчі новації. Російсько-українська війна: право, безпека, світ» [5], С. В. Серебряк «Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: аспекти правової регламентації» [6], О.О. Чупріна «Особливості господарювання в умовах воєнного часу: законодавство та правозастосовча діяльність» [7] та інших.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є проведення комплексного та ґрунтовного дослідження правового забезпечення здійснення господарської діяльності в умовах дії режиму воєнного стану, аналіз адаптації суб'єктів господарювання нових умов роботи, вдосконалення законодавства.

Завданнями дослідження є: здійснити ретельний аналіз нормативно – правових актів України, що регламентують господарську діяльність в умовах воєнного стану; з'ясувати проблемні питання здійснення господарської діяльності в умовах війни та визначити складові правового регулювання, які потребують свого удосконалення і упорядкування.

Наукова новизна дослідження. В роботі було проаналізовано стан правового забезпечення діяльності підприємств і установ господарчого комплексу України в умовах військової агресії росії та дії обмежень правого режиму воєнного стану.

Розглянуто точки зору науковців на проблеми правового забезпечення господарської діяльності в Україні умовах дії режиму воєнного стану. Запропоновані окремі доповнення до норм діючого законодавства щодо господарської діяльності в Україні умовах відбиття військової агресії.

Виклад основного матеріалу. В складних умовах війни важлива роль відводиться державі та її інституціям з забезпечення ефективної роботи суб'єктів господарювання [8, с. 269].

Тому вважаємо за необхідне розпочати тему дослідження із з'ясування змісту та сутності поняття «господарська діяльність», адже саме це надасть можливість змістовно зрозуміти, які заходи з правового регулювання держава повинна здійснити щоб забезпечити належну роботу суб'єктів.

Для цього, слід звернутися до нормативного його визначення, яке надається законодавцем у Господарському кодексі України (далі – ГКУ). Згідно зі статтею 3 ГКУ «господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність» [9].

Слід зазначити, що законодавець також пропонує дещо інше розуміння «господарської діяльності» в ст. 14.1.36. Податкового кодексу України (далі-ПКУ) і, визначаючи її як «діяльність особи, що пов'язана з виробництвом (виготовленням) або реалізацією товарів, виконанням робіт, наданням послуг, спрямована на отримання доходу і проводиться такою особою самостійно або через свої відокремлені підрозділи, а також через будь-яку іншу особу, що діє на користь першої особи, зокрема за договорами комісії, доручення та агентськими договорами» [10].

Ще одна категорія нашого дослідження потребує свого визначення, а саме поняття «правове регулювання». В теорії права під ним розуміється «здійснення правовими засобами впорядкування суспільних відносин за допомогою закріплення прав і обов'язків їх учасників і забезпечення їх належного виконання» [11, с. 378].

Ю. С. Шемшученко та С. В. Бобровник визначають правове регулювання як один із головних засобів державного впливу на суспільні відносини, що застосовуються з метою їх упорядкування в суспільних інтересах. Таким чином, предмет правового регулювання є суспільні відносини, впорядкування яких неможливе без використання норм права, а правове регулювання «забезпечується за допомогою спеціально створеного державою механізму» [12, с. 40–41].

З наведеного можна зробити узагальнення, що правове регулювання розглядається як впорядкування правовими засобами суспільних відносин з метою їх врегулювання в інтересах людини, суспільства і держави.

Визначення свого змісту потребує поняття «нормативно-правове забезпечення господарської діяльності». Поняття «нормативно-правове забезпечення господарської діяльності» містить у собі його регулюючий вплив за рахунок застосування права як засобу управління стосовно сфери господарських та підприємницьких відносин.

Зміст нормативно-правового забезпечення господарської діяльності складає створення і розвиток його нормативно-правової бази як юридичного інструменту врегулювання сукупності господарських та підприємницьких відносин.

Узагальнимо наведене, що забезпечення правовими засобами господарської діяльності уявляє собою процес утворення і розвитку в необхідних межах організаційно – функціональних характеристик сукупності складових господарських відносин, який відбувається за рахунок упорядковуючої дії нормативно-правових засобів.

У відповідності до ст. 417 ГКУ [9] у період дії території України правового режиму воєнного стану, господарська діяльність врегульовується на основі норм Закону «Про оборону України» [13] та інших законодавчих актів що визначають заходи з забезпечення обороноздатності держави та сприяють реалізації адміністративного режиму воєнного стану.

Згідно зі ст. 1 Закону «Про правовий режим воєнного стану», воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [14].

Таким чином, воєнний стан – це особливий правовий режим який передбачає особливі (спеціальні) умови життя країни. Його у господарсько-правовій літературі прийнято визначати як «правовий режим, що визначає особливий порядок організації і здійснення господарської діяльності на певній території, у певній галузі економіки,

який відрізняється від загального режиму господарської діяльності, передбаченого законодавством та запроваджується державою у певних цілях для забезпечення розумного поєднання публічних та приватних інтересів шляхом встановлення обмежень або заохочень для суб'єктів господарювання» [15, с. 5].

За твердженням Л. Андрущенко спеціальний режим господарювання виступає комплексним інститутом господарського права. Він містить у собі не тільки норми, які регулюють сукупність організаційних, виробничих господарських відносин, що забезпечують організацію і здійснення господарської діяльності, але й включає у себе окремі норми інших видів національного законодавства (митного, податкового, природоохоронного та іншого) [3].

Зважаючи на те, що війна вплинула на всі сфери суспільного та економічного життя, вироблення нових підходів у правовому забезпеченні потребують всі сектори економіки, зовнішньоекономічна діяльність, фінансово-податкова сфера, інвестування. Розвиток правових відносин в ринковому механізмі господарювання потребує пошуку нових правових конструкцій, які відображають зміни в суспільстві.

Для створення умов з підтримки суб'єктів господарювання під час дії режиму воєнного стану Кабінет Міністрів України постановою «Деякі питання забезпечення провадження господарської діяльності в умовах воєнного стану» [16] виробив та запровадив у сферу господарської діяльності комплекс заходів, що були спрямовані на пом'якшення дії негативних економічних факторів.

В подальшому, з урахуванням ситуації та для спрощення процедур, було удосконалено окремі складові здійснення господарської діяльності в умовах дії режиму воєнного стану та прийнято ще одну постанову уряду «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 18 березня 2022 р. № 314» [17]. Вказана постанова своїми нормами надавала можливість суб'єктам господарювання починати роботу без отримання дозвільних документів, а саме шляхом безоплатного звернення до дозвільних інституцій, у вигляді декларації про провадження господарської діяльності, яка передбачала вирішення питання за спрощеною процедурою. Крім того, постановою встановлювався термін дії строкових ліцензій та документів дозвільного характеру на увесь період режиму воєнного стану [17].

Процедура правового врегулювання подання звітності суб'єктами господарювання була визначена у нормах Закону «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», яким встановлювалося відстрочення термінів звітування суб'єктами господарювання. Так у нормах цього закону встановлювалося положення, що: «фізичні особи, фізичні особи – підприємці, юридичні особи (далі – платники податків) подають облікові, фінансові, бухгалтерські, розрахункові, аудиторські звіти та будь-які інші документи, протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану або стану війни за весь період неподання звітності чи обов'язку подати документи; у період дії воєнного стану або стану війни, а також протягом 3-х місяців після його завершення до платників податків не застосовується адміністративна або кримінальна відповідальність за неподання чи несвоєчасне подання вищезазначеної звітності або документів; особи, які не мають фізичної можливості протягом 3-х місяців подати вищезазначену звітність чи документи у зв'язку з безпосередніми наслідками їх участі у бойових діях, звільняються від адміністративної або кримінальної відповідальності та подають таку звітність чи документи протягом першого місяця з дня закінчення дії наслідків, які унеможлилювали їх подання» [18].

Також звертаємо увагу, що сьогодні на розгляді Верховної Ради України перебуває законопроект № 11278 «Про внесення зміни до Закону України «Про захист інтересів

суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни», що передбачає поновлення звітності у сфері державного експортного контролю [19].

Цей законопроект призначений забезпечити здійснення державного експортного контролю за кінцевим використанням товарів та поновлення звітності суб'єктів здійснення міжнародних передач товарів. Також реалізація норм проекту дозволить забезпечити, виконання Україною узятих на себе міжнародних зобов'язань у сфері здійснення контролю за передачами військового озброєння та проведення заходів із запобігання тероризму.

Проектом пропонується доповнити пункт 1 Закону «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» [19] положенням, про поновлення обов'язку суб'єктів міжнародних передач товарів, що підлягають експортному контролю, подавати у визначній формі звітність.

Окремі нормативні заходи з дерегуляції були застосовані законодавцем у податковій сфері, а саме: в процесі адміністрування та сплати деяких податків і зборів, надання податкових пільг під час подання податкової звітності, сплати податку на додану вартість, єдиного податку, акцизного збору щодо окремих підакцизних товарів, стягнення єдиного соціального внеску тощо.

Наведені положення знайшли своє відображення у нормах Законів України: «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [20].

В той же час, потреба в наповненні держбюджету викликала необхідність у відміні окремих податкових пільг. Так, на початку 2025 року в господарчій діяльності відбулися суттєві зміни у сфері оподаткування підприємств та фізичних осіб підприємців (далі – ФОП).

Згідно із Законом № 4059-IX, з 1 січня 2025 року було скасовано пільгу з єдиного соціального внеску для фізичних осіб-підприємців, яка діяла під час воєнного стану. Відтепер всі ФОП зобов'язані сплачувати ЄСВ у розмірі не менше 22% від мінімальної заробітної плати (з 1700 грн на місяць).

Іншими Законами № 4113-IX та № 4015-IX запроваджуються нові правила зі сплати військового збору. Зокрема, із 01.01.2025 року ФОП – платники єдиного податку першої, другої та четвертої груп сплачують військовий збір у сумі 800 грн (10% розміру мінімальної зарплати, встановленої законом на 1 січня податкового періоду або звітного року, з розрахунку за календарний місяць). Сплата військового збору відбувається шляхом здійснення авансового внеску.

Для резидентів «Дія Сіті» введено нові обмеження щодо збереження податкових преференцій. У разі недотримання критеріїв (мінімальна зарплата працівників – 30 000 грн, кількість співробітників – не менше 9 осіб) суб'єкт господарювання втрачає право на сплату податку у розмірі 5% на дохід. Також був уточнений порядок надання звітності щодо сплати ПДВ на послуги нерезидентів, які стають обов'язковими для оподаткування за ставкою 20%.

З початку 2025 року відбулися зміни у різних сферах оподаткування господарської діяльності, а саме:

були підвищені ставки екологічного податку, які зросли на 20%, що негативно вплине на діяльність підприємств, які використовують природні ресурси або генерують викиди шкідливих речовин.

Збільшено коефіцієнт для розрахунку мінімального податкового зобов'язання із земельної ділянки до 0,057 замість попередніх 0,05.

Введені нові правила для трансфертного ціноутворення. Для компаній із доходом понад 150 млн грн обов'язковою стає звітність щодо трансфертного ціноутворення [21].

У 2022 році на початку дії режиму воєнного стану, були прийняті зміни щодо здійснення державних планових та позапланових контрольно-наглядових заходів, запроваджено мораторій на проведення більшості документальних перевірок на час тривання воєнного стану, відповідно до підпункту 69.2 підрозділу 10 розділу XX Податкового кодексу 9 «податкові перевірки не розпочинають, а розпочаті перевірки зупиняють, окрім: камеральних перевірок; документальних позапланових; фактичних перевірок» [20].

В той же час, із 1 серпня 2023 року відповідно до Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» від 30.08.2023 № 3219-IX були змінені окремі вимоги ПКУ щодо здійснення податкових перевірок (планових, позапланових і фактичних).

Тимчасовий порядок проведення документальних планових перевірок було визначено у новому п. 69.35 підрозділу 10 розділу XX ПКУ. У ньому визначалося, що, «до плану-графіка проведення документальних планових перевірок можуть бути включені лише: 1) платники податків, які здійснюють діяльність у сфері виробництва та/або реалізації підакцизної продукції; 2) платники податків, які здійснюють діяльність у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні (гральний бізнес); 3) платники податків, які надають фінансові, платіжні послуги» [21].

Для решти платників податків продовжує діяти режим призупинення проведення перевірок. Зазначалося, що планові перевірки, що були розпочаті та не завершені до 24 лютого 2022 року, поновлюються на невикористаний строк (п. 69.35 підрозділ 10 розділу XX ПКУ). Зрозуміло, що мова йде про перевірки тих платників податків, для яких скасовано мораторій на перевірки [21].

Нововведення, які стосуються фактичних перевірок, полягають у тому, що для їхнього проведення мають бути створені безпечні умови. Перелік цих визначених умов містяться в п. 69.21 підрозділу 10 розділу XX ПКУ, де зазначається, що у разі їх відсутності перевірка не може бути проведена [21].

Для створення умов ведення господарської діяльності під час дії режиму воєнного стану значну роль відіграла спільна ініціатива Мінекономіки України, Державної регуляторної служби України та Офісу з розвитку підприємництва та експорту щодо оновлення «Плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності». Результатом якої стало ухвалення на засіданні Міжвідомчої робочої групи з питань дерегуляції господарської діяльності проекту оновленого «Плану підтримки бізнесу та дерегуляції», який містив пропозиції та зауваження органів публічної влади і бізнесу та передбачав реалізацію низки завдань, щодо впровадження системи цифровізації процесів надання адміністративних послуг, зменшення видів документообігу за рахунок подання лише тих документів, в яких відбулися зміни, скасування обов'язку подання документів, що вже надавалися регулятору [22].

Залишається актуальною потреба в удосконаленні нормативно-правових актів з врегулювання питань щодо забезпечення прав підприємства під час проведення процедури вилучення майна у ході дії режиму воєнного стану [23].

Реалізація норм Закону «Про правовий режим воєнного стану» [14] надає право військовим адміністраціям примусово вилучати або відчужувати майно у юридичних та фізичних осіб для потреб відбиття військової агресії. Процедуру вилучення майна врегульовує окремий Закон «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану»,

однак який не містить чіткого механізму реалізації цього примусового адміністративного заходу.

Для кращого розуміння змісту його проведення необхідно визначити різницю між термінами «примусове відчуження майна» та «примусове вилучення майна». Спираючись на нормативні та наукові тлумачення можна дійти висновку, що «примусове відчуження майна» передбачає позбавлення власника права на володіння та розпорядження майном, яке перебуває у приватній або комунальній власності, або переходить у власність держави для використання в умовах воєнного стану за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості, в той же час, термін «вилучення майна» – передбачає позбавлення державних підприємств, державних господарських об'єднань права господарського володіння або оперативного управління індивідуально визначеним державним майном з метою його передачі для потреб держави за умов дії адміністративно – правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [24].

В такий спосіб, майно суб'єктів господарювання може бути передане у державну власність під час дії режиму воєнного стану лише за умови чіткого дотримання процедури примусового відчуження майна та проведення попереднього або наступного повного відшкодування його вартості. В той же час, норми закону конкретно не визначають, які саме види майна можуть бути примусово відчужені, наприклад, це може бути як рухоме (автотранспортні засоби, обладнання), так і нерухоме майно (земельні ділянки, будівлі, промислові або технологічні споруди тощо).

Ми поділяємо точку зору М. Третякова, який справедливо вважає, що наведена норма закону несе певні ризики, що власник, відчужуваного майна, не отримає належну компенсацію, яка буде визначена за ринковою ціною [25]. Слід додати, що за нормою Закону, виплата компенсації здійснюється у національній валюті протягом п'яти років після завершення дії режиму воєнного стану, однак виникає проблема у тому, що курс національної валюти є не стабільним, а це може призводити до фінансових втрат під час конвертації у власника майна.

Ще одне питання правового регулювання господарських відносин під час дії режиму воєнного стану потребує свого вирішення. Це питання проведення обліку та оцінки вцілілого, пошкодженого та знищеного майна, визначення вартості основних засобів, а також проведення процедури оформлення припинення діяльності підприємства або його філії.

За твердженням Г. В. Жосан у разі виникнення надзвичайних подій по місцю знаходження юридичної особи або нанесення руйнувань внаслідок бойових дій основним фондам підприємства, його адміністрація (власник) на безпечній території України може подати до державної установи-реєстратора пакет документів для ліквідації підприємства чи його відокремленого підрозділу.

За наведених умов, як правило, стає неможливим проведення належної процедури інвентаризації вцілілого, пошкодженого та знищеного майна, його обліку, встановлення обставин пошкодження або знищення майна, і як наслідок, унеможлиблюється проведення дій із затвердження ліквідаційного балансу.

На нашу думку, запровадження у практичну діяльність реєстраційних установ офіційного статусу суб'єкта господарювання «у стані припинення» або «припинено» для відокремленого підрозділу і відповідно, внесення змін до «Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» дозволить прискорити процедуру припинення їх фактичної діяльності та зняття з обліку в органах державної статистики, податкових органах, органах Пенсійного фонду України. Остаточного завершити процедуру ліквідації підприємства у повному

обсязі можна буде після завершення бойових дій або припинення дії режиму воєнного стану [26, с. 27].

Окремим проблемним питанням залишається врегулювання трудових відносин у ліквідованому відокремленому підрозділі, воно регулюється нормами КЗпП, та поки що діючими положеннями Закону «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» [27]. За законодавством при ліквідації відокремленого підрозділу працівник може бути звільненим або переведеним на роботу на інше підприємство, або установу, організацію чи інший населений пункт за письмовою згодою працівника. Однак тут є певні особливості кадрової процедури. Враховуючи обмежений час, відведений на погодження, згода повинна містити конкретні дані про місцезнаходження об'єкту, посаду, умови праці та конкретні дати у документі.

Додатково законодавством визначається, що на період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівнику за станом здоров'я, викликана необхідністю запобігання або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що становлять або можуть створити загрозу життю чи нормальним умовам життя людей, з оплатою праці за виконана роботи не нижче середнього заробітку за попередньою роботою.

В той же час, слід зазначити, що у разі виїзду працівника за межі України останній може розірвати трудовий договір за заявою, з самостійним визначенням у строку припинення трудових відносин, крім випадків примусового залучення до громадських робіт в умовах воєнного стану або залучення до роботи на об'єктах критичної інфраструктури [26, с. 26-31].

Ще однією актуальною темою є врегулювання відносин у сфері трудової діяльності, пов'язаних з дотримання вимог мобілізаційного законодавства. З 1 грудня 2024 року в Україні запрацював оновлений порядок бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час, затверджений постановою уряду від 22 листопада 2024 року № 1332 [28].

Відповідно до його положень, бронювання здійснюється за рішеннями Мінекономіки за списками, поданими суб'єктами господарювання через Єдиний портал державних послуг «Дія» і погодженими структурним підрозділом Міністерства оборони. Встановлений строк бронювання особи не може перевищувати: 1) 12 місяців – для підприємств та організацій, визнаних критично важливими для економіки та життєдіяльності населення; 2) строку контракту на поставку товарів, виконання робіт і надання послуг – для структур, визнаних критично важливими для військових; 3) визначеного строку мобілізації – для органів влади; 4) строку контракту чи призначення – для міжнародних та неурядових організацій.

Роботодавець може забронювати до 50% від кількості військовозобов'язаних працівників, яка була на підприємстві станом на дату подання списків до ТЦК та СП. Обов'язковою умовою здійснення процедури бронювання є відсутність суб'єкта боргів зі сплати податків та щодо наявності визначеного розміру зарплати працівників (від 2,5 мінімальної для приватних підприємств).

Умова наявності розміру зарплати розповсюджуватиметься і на щойно прийнятих працівників приватних компаній (окрім резидентів «Дія. City»): для цього керівнику треба буде підтвердити заявою, що розмір нарахованої зарплати працівника до сплати всіх податків буде не менше 20 тисяч гривень [28].

Під час дії режиму воєнного стану виникає необхідність переглянути стан і умови державного регулювання у такій сфері господарської діяльності як критична

інфраструктура. Зокрема, за твердженням фахівців, важливим засобом у підтриманні діяльності суб'єктів господарювання стали протекційні рішення західних партнерів, що передбачали скасування мит і квот на український експорт сільгосппродукції в Європу, укладення угоди з країнами ЄС про «транспортний без віз», підключення української енергосистеми до об'єднаної енергомережі Європи та надання дозволів на торгівлю електроенергією, про приєднання України до конвенції NCTS щодо спрощення митних формальностей у торгівлі товарами [29, с. 278–280].

Суб'єкти господарювання пропонують скасувати застосування в торгівлі висновків держаної санітарно-епідеміологічної експертизи для товарів, на які поширюється дія прийнятих в Україні технічних регламентів, посиляючись на те, що в ЄС такі висновки не застосовуються, а якість та безпечність продукції встановлюється виключно самими регламентами та стандартами, аналоги яких вже давно діють в Україні.

На думку фахівців з електронного урядування, варто надати суб'єктами господарювання можливість здійснення маркування товарів за допомогою QR-коду, з урахуванням наявних цифрових технологій. Що було б корисним, як для споживачів так і для контрольних служб, а у підсумку – дозволило всім сторонам заощаджувати фінансові ресурси.

Крім того, заслуговують на підтримку пропозиції експертів про необхідність приєднання України до міжнародної системи електронного обігу фіто санітарних сертифікатів Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН.

На нашу думку, надання державної та зовнішньої фінансової підтримки суб'єктам господарювання є необхідним інструментом, здібним відновити економіку під час повномасштабного вторгнення, спрямованим на забезпечення оборонних потреб, створення нових робочих місць, в тому числі для внутрішньо переміщених осіб, гарантування продовольчої безпеки шляхом покращення діяльності виробників сільгосппродукції та підприємств переробки.

Державі для підвищення ефективності спротиву військовій агресії та покращення рівня обороноздатності країни необхідно підняти рівень правового регулювання господарської діяльності та організувати якісну взаємодію між державними інституціями і суб'єктами господарювання.

Для реалізації окреслених завдань в умовах дії режиму воєнного стану, пропонується проведення наступних заходів: прийняття оновлених нормативів з надання пільг та дотацій суб'єктам господарювання, зниження процентних ставок за кредитами, спрощення вимог ліцензійно-дозвільної системи, проведення заходів щодо релокації підприємств, внесення змін у трудове законодавство з покращення умов безпеки праці та трудової діяльності, запровадження раціональної системи бронювання посад працівників підприємств в процесі проведення мобілізаційних заходів.

В той же час, в законодавстві продовжують свою дію такі обмеження у сфері трудових відносин, як скорочення щорічної відпустки та спеціальні режими праці для працівників критичної інфраструктури. Тому на нашу думку, є необхідним запровадити нові норми, які б закріпили право працівників не виходити на робоче місце під час оголошення повітряної тривоги та встановити відповідальність роботодавця за примусові роботи під час повітряної тривоги.

Висновки. Узагальнюючи вищевикладене, необхідно зазначити, що правове забезпечення господарської діяльності в умовах воєнного стану на сьогодні не повною мірою розроблене, містить багато протиріч та потребує доопрацювання з метою забезпечення взаємодії та функціонування всіх ланок господарювання, відновлення та розвитку економіки. Зміни до законодавства, які були прийняті, спрямовані на

стимулювання суб'єктів господарювання ефективно розвиватися і функціонувати в умовах військової агресії.

На нашу думку, подальші наукові дослідження слід зосередити на вивченні змін у веденні господарської діяльності та на результатах заходів з підтримки державою суб'єктів господарювання під час дії режиму воєнного стану.

Особливий акцент таких досліджень слід зосередити на результатах ведення господарської діяльності на територіальній основі, оскільки суб'єкти господарювання в кожному регіоні по-різному постраждали від повномасштабного вторгнення і там мають місце специфічні прояви негативних наслідків та особливості реалізації заходів підтримки.

Список використаних джерел:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
2. Ефективність державного антикризового менеджменту в умовах воєнного часу / В. П. Якобчук та ін. *Derzhavne upravlinnya udoskonalennya ta rozvytok*. 2022. № 12. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2156.2022.12.8> (дата звернення: 07.03.2025).
3. Андрущенко Л. Нормативно-правове забезпечення господарської діяльності в умовах запровадження режиму воєнного стану. *Публічне право*. 2022. № 4 (48). С. 54–59. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/48/4.pdf> (дата звернення: 07.03.2025).
4. Григорчук М. В., Зверіченко М. О. Правові підстави здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. No 1 (11), 2024. С. 64–74. URL: <https://lbku.krok.edu.ua/index.php/legal-bulletin/article/view/440/383> (дата звернення: 08.03.2025).
5. Ментух Н. Ф. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: законодавчі новації. Російсько-українська війна: право, безпека, світ: Матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф.(м. Тернопіль, 29-30 квітня 2022 р.). Тернопіль: Західноукраїнський національний ун-т, 2022. 364 с. URL: . (дата звернення: 07.03.2025).
6. Серебряк С. В. Порядок здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану: аспекти правової регламентації. *Академічні візії*. Східно – український нац. ун-т імені В. Даля. Вип. 17. 2023. URL: [https://academy-vision.org/index.php/av/article.view/177/165](https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/177/165) (дата звернення: 07.03.2025).
7. Чупрін О. О. Особливості господарювання в умовах воєнного часу: законодавство та правозастосовча діяльність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 167–169. URL: http://lsej.org.ua/12_2023/41.pdf. (дата звернення: 07.03.2025).
8. Саєнко А. Г. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 269–272. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/64.pdf (дата звернення: 07.03.2025).
9. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
10. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
11. Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Х.: Одиссей, 2008. 432 с.
12. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К., Т. 5. 2003. 736 с.
13. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
14. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 28. ст. 250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 07.03.2025).

15. Ляшенко В. І. Фінансово – регуляторні режими стимулювання економічного розвитку: введення в економічну режимологію: монографія Донецьк, 2012. 370 с.
16. Деякі питання забезпечення провадження підприємницької діяльності в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.03.2022 року № 314. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-2022%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.02.2025).
17. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03 березня 2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
18. Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни: Закон України від 03 березня 2022 року № 2115-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2115-20#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
19. Про внесення зміни до Закону України «Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни»: Законопроект від 20 травня 2024 № 11278. URL: (дата звернення: 07.03.2025).
20. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
21. Зміни в оподаткуванні з 1 січня 2025 року. URL: (дата звернення: 07.03.2025).
22. Міністерство економіки збирає пропозиції щодо дерегуляції умов ведення бізнесу. Офіційний веб-сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA>. (дата звернення: 07.03.2025).
23. Саєнко А. Г. Здійснення господарської діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 10. С. 269–272. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/64.pdf (дата звернення: 07.03.2025).
24. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану: Закон України від 17.05.2012 р. № 4765-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#n58> (дата звернення: 04.03.2025).
25. Третяков М. Примусове відчуження майна під час війни. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/213655_primusovevdchuzhennya-mayna-pd-chas-vyni (дата звернення: 04.03.2025).
26. Жосан Г.В., Хірса І.М. Особливості підприємницької діяльності в умовах воєнного стану в Україні. *Таврійський науковий вісник*. Серія: Економіка. Випуск 14, 2022. С. 26–31. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2022.14.3> (дата звернення: 07.03.2025).
27. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text> (дата звернення: 07.03.2025).
28. Деякі питання бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2024 р. № 1332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1332-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.03.2025).
29. Петруненко Я.В. Особливості дерегуляції господарських правовідносин у сучасних умовах. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. Вип. 78: частина 1. 2023. С. 273–280. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.44> (дата звернення: 07.03.2025).

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА АДМІНІСТРАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.04>

ЗМАГАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП СУДОЧИНСТВА ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СУДІ

Богослов Андрій Валерійович,
аспірант
(Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя, Україна)

Стаття присвячена принципу змагальності у справах про адміністративні правопорушення, які розглядаються у суді. Незважаючи, що такий принцип закріплений в Конституції України, а також, що Європейський суд з прав людини неодноразово звертав увагу на необхідність його впровадження та дотримання в Україні визнаючи порушення статті шостої Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року з боку України, до цього часу дія принципу змагальності практично не реалізується під час провадження у справах про адміністративні правопорушення в суді через відсутність належного законодавчого регулювання. Провадження у справах про адміністративні правопорушення до цього часу залишається єдиним видом судочинства, яке здійснюється без застосування принципу змагальності. До цього часу в Україні діє Кодекс України про адміністративні правопорушення, який був прийнятий ще у 1984 році і є основним нормативно-правовим актом, що регулює провадження у справах про адміністративні правопорушення. Положення Кодексу України про адміністративні правопорушення є застарілими і не відповідають правовим реаліям сьогодення. Також не є досконалими й положення Митного кодексу України, який хоча і є більш сучасним нормативно-правовим актом, що регулює провадження у справах про адміністративні правопорушення за порушення митних правил, однак і він у достатній мірі не закріплює принцип змагальності та не містить усіх необхідних норм, які б дозволяли у повній мірі реалізувати такий принцип учасникам провадження. У статті зроблена спроба розкрити зміст принципу змагальності під час провадження у справах про адміністративні правопорушення у суді, проаналізовані практика Європейського суду з прав людини, діюче національне законодавство в аспекті застосування цього принципу судочинства, розглянуті деякі проблемні питання у реалізації принципу на практиці, можливі шляхи вирішення проблемних питань.

Ключові слова: адміністративні правопорушення, провадження у справах про адміністративні правопорушення у суді, принципи провадження у справах про адміністративні правопорушення у суді, змагальність сторін.

COMPETITIVENESS AS A PRINCIPLE OF LEGAL PROCEEDINGS DURING PROCEEDINGS IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES IN COURT

Bohoslov Andrii Valeriyovych,
Postgraduate Student
(Classical Private University,
Zaporizhzhia, Ukraine)

The article is devoted to the principle of competition in cases of administrative offenses that are considered in court. Despite the fact that such a principle is enshrined in the Constitution of Ukraine, as well, that the European Court of Human Rights has repeatedly drawn attention to the need for its implementation and observance in Ukraine, recognizing the violation of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 by Ukraine, until this time, the principle of adversarial is practically not implemented during the proceedings on administrative offenses in court due to the lack of proper legislative regulation. Proceedings in cases of administrative offenses still remain the only type of legal proceedings that are carried out without applying the principle of adversarial. Until now, Ukraine has a Code of Ukraine on Administrative Offenses, which was adopted in 1984 and is the main legal act regulating the proceedings in cases of administrative offenses. The provisions of the Code of Ukraine on Administrative Offenses are outdated and do not correspond to the legal realities of today. Also, the provisions of the Customs Code of Ukraine are not perfect, which, although it is a more modern normative legal act regulating the proceedings in cases of administrative offenses for violation of customs rules, however, it does not sufficiently enshrine the principle of adversarial and does not contain all the necessary norms that would allow to fully implement such a principle to the participants in the proceedings. The article attempts to reveal the content of the adversarial principle during the proceedings on administrative offenses in court, analyzes the practice of the European Court of Human Rights, the current national legislation in the aspect of applying this principle of legal proceedings, considers some problematic issues in the implementation of the principle in practice, possible solutions to problematic issues.

Key words: administrative offenses, proceedings in cases of administrative offenses in court, principles of proceedings in cases of administrative offenses in court, adversarial nature of the parties.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день є актуальною проблема побудови ефективної системи правосуддя, а також удосконалення законодавчого регулювання судочинства. Судочинство у справах про адміністративні правопорушення взагалі потребує докорінної перебудови, оскільки основний нормативно-правовий акт, який регулює такий вид судочинства це Кодекс України про адміністративні правопорушення(далі-КУпАП) був прийнятий ще за радянських часів та, вочевидь, не відповідає реаліям сьогодення.

Принципи судочинства у справах про адміністративні правопорушення також не відповідають вимогам Конституції України та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, зокрема це стосується в першу чергу такого принципу як змагальність сторін та його складової- підтримання обвинувачення у справах про адміністративні правопорушення.

Науковому дослідженню принципів адміністративно-деліктного права були присвячені праці таких відомих вчених як О.М. Бандурка, О.А. Банчук, Ю.П. Битяк, Т.О. Коломєць, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Д.М. Лук'янець,

Н.Б. Писаренко та інші. Проте деякі аспекти у цій проблематиці залишилися поза увагою.

Мета статті. З'ясування суті принципу змагальності, у тому числі діяльності з підтримання обвинувачення як його складової частини під час судового провадження у справах про адміністративні правопорушення, його правового закріплення у діючому законодавстві, а також виявлення проблемних питань у його практичному застосуванні та реалізації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно діючих положень КУпАП повноваженнями щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення наділено достатньо багато органів та посадових осіб.

Згідно статті 213 КУпАП справи про адміністративні правопорушення розглядаються: 1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; 2) виконавчими комітетами (а в населених пунктах, де не створено виконавчих комітетів, – виконавчими органами, що виконують їх повноваження) сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те цим Кодексом; 4) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених цим Кодексом, місцевими адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами, Верховним Судом; 5) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те цим Кодексом [1].

Серед критеріїв віднесення певних категорій справ про адміністративні правопорушення до юрисдикції суду необхідно вказати ступінь суворості адміністративного покарання, наявність спеціальних ознак у суб'єкта адміністративної відповідальності і характер вчиненого правопорушення. Щодо першого критерію, то судами приймаються рішення про накладення найсуворіших з-поміж закріплених у КУпАП стягнень: штрафів значних розмірів, адміністративного арешту, арешту з утриманням на гауптвахті, громадських й виправних робіт. Окрім цього, питання про необхідність застосування до особи таких адміністративних покарань, як платне вилучення та конфіскація предметів, що були знаряддям учинення правопорушення або його безпосереднім об'єктом, а також позбавлення спеціального права, права обіймати певні посади або займатися певним видом діяльності у разі їх передбачення у санкції порушеної статті КУпАП вирішуються виключно у судовому порядку [2].

З приводу застосування таких критеріїв як ступінь суворості адміністративного покарання (стягнення) та характеру вчиненого правопорушення слід звернутися до так званих «критеріїв Енгеля».

Європейський суд із прав людини неодноразово наголошував на тому, що конвенційні поняття «кримінальне обвинувачення», «кримінальне правопорушення» мають «автономне значення». Тобто Європейський суд з прав людини щоразу відповідно до сформованих критеріїв самостійно визначає, чи належить те або інше діяння до кримінального правопорушення, чи не належить. У практиці Європейського суду з прав людини критеріями, на підставі яких установлюється, чи має застосовуватися кримінальний аспект статті шостої Конвенції, є: 1) юридична кваліфікація діяння в національному законодавстві (тобто з'ясування того, як кваліфікують діяння в національному праві: кримінальне правопорушення (злочин), адміністративне правопорушення, дисциплінарне тощо); 2) природа правопорушення; 3) характер і суворість (ступінь тяжкості) покарання, що його може бути застосовано до особи [рішення у справі “*Engel and others v. The Netherlands*” від 8 червня 1976 року (заяви №№ 5100/71; 5101/71; 5102/71; 5354/72; 5370/72), §82, § 83] (далі – «критерії Енгеля»). При цьому

перший критерій є лише початковим і не має визначального значення. Водночас другий та третій критерії є вирішальними для з'ясування того, чи підпадає діяння під «кримінальне правопорушення» в розумінні Конвенції. Для застосування статті шостої Конвенції в кримінальній ділянці достатньо, щоб правопорушення за своїм характером вважалось «кримінальним» з погляду Конвенції або щоб за вчинене правопорушення до особи було застосовано покарання, яке за своїм характером і ступенем суворості належало в цілому до «кримінальної» ділянки [рішення у справі *"Lutz v. Germany"* від 25 серпня 1987 року (заява № 9912/82), § 55] [3].

У рішеннях Європейського суду з прав людини проти України (далі-ЄСПЛ) неодноразово наголошувалося, що деякі адміністративні правопорушення, склад яких міститься у КУпАП є за своєю правовою природою та тяжкістю покарання кримінальними. Як приклад, можна привести такі справи: «Гурепка проти України» від 6 вересня 2005 року (заява № 61406/00), «Гурепка проти України (№ 2)» від 8 квітня 2010 року (заява № 38789/04) (в обох справах заявника було притягнуто до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушення, установленого статтею 185-3 Кодексу, – неповага до суду); «Надточій проти України» від 15 травня 2008 року (заява № 7460/03) (заявника було притягнуто до відповідальності за порушення митних правил, визначених статтею 112 Митного кодексу України; «Лучанінова проти України» від 9 червня 2011 року (заява № 16347/02) (заявницю було притягнуто до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушення, установленого частиною першою статті 51 КУпАП, – дрібне розкрадання державного або колективного майна (редакція статті Кодексу станом на час учинення правопорушення); «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року (заява № 20372/11) (заявника було притягнуто до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушень, установлених статтями 185, 185-1 КУпАП, – злісна непокора законному розпорядженню або вимозі працівника міліції; порушення порядку організації й проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (редакція статей КУпАП станом на час учинення правопорушення); «Швидка проти України» від 30 жовтня 2014 року (заява № 17888/12) (заявницю було притягнуто до адміністративної відповідальності за скоєння правопорушення, установленого статтею 173 КУпАП, – дрібне хуліганство).

Стосовно виокремлення певних адміністративних правопорушень, які віднесені до компетенції суду за суб'єктом його вчинення слід звернутися безпосередньо до положень статті 221 КУпАП, яка передбачає, що справи про адміністративні правопорушення, вчинені особами віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років розглядаються виключно судами.

Таким чином можна зробити висновок, що законодавець на сьогоднішній день до виключної компетенції судів відносить справи про адміністративні правопорушення, які за характером правопорушення або тяжкістю покарання (стягнення) відносяться до «кримінальних» або суб'єктом адміністративного правопорушення є неповнолітня особа. І це виглядає цілком логічним, адже встановлення усіх елементів правопорушення, яке за характером може бути кваліфіковане як «кримінальне», або за яке може бути призначене покарання(стягнення), яке суттєво обмежує особисті права і свободи особи та за своєю правовою природою є кримінальним, або забезпечення дотримання усіх прав неповнолітньої особи потребує спеціальної освіти, кваліфікації, знань тощо, якими може бути наділений лише суддя, а не посадова особа адміністративного органу. Крім того, саме розгляд справ про адміністративні правопорушення судом може і повинен здійснюватися на підставі принципів судочинства, серед яких одне з основних місць належить принципу змагальності. Саме наявність принципів судочинства, на відміну від адміністративних органів, в діяльності яких

відсутні аналогічні принципи, дає змогу особі повною мірою реалізувати свої процесуальні права, у тому числі право на захист від обвинувачення.

На жаль чинний КУпАП не визначає принципів судочинства за якими має відбуватися розгляд справ про адміністративні правопорушення.

Однак Конституція України [4] норми якої є нормами прямої дії визначає принципи судочинства. Так частина друга статті 129 Конституції України передбачає, що основними засадами судочинства є: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення.

Усі зазначені принципи судочинства повністю або частково застосовуються під час здійснення провадження судами у справах про адміністративні правопорушення. Наша стаття стосується саме принципу змагальності під час такого провадження, який, на нашу думку, лише у деякій мірі застосовується під час розгляду справ про адміністративні правопорушення судами.

Наразі законодавче визначення принципу змагальності у справах про адміністративні правопорушення відсутнє.

Якщо ж звернутися до теоретичного визначення принципу змагальності під час провадження у справах про адміністративні правопорушення, то можна знайти такі визначення, які розкривають його зміст.

Так, Фазилош Ю.В. визначає принцип змагальності в можливості осіб, які беруть участь у провадженні, здійснювати захист своїх прав шляхом подання доказів на підтвердження своїх доводів. Відзначимо, що під змагальністю мається на увазі не тільки подання доказів, а також їх витребування, залучення з метою повного й об'єктивного дослідження всіх обставин справи. Зміст принципу змагальності законодавчо закріплений і реалізується в правах та обов'язках осіб, які беруть участь у справі, тобто в їхньому правовому статусі. Наприклад, під час виявлення правопорушення та складання протоколу особа має право на надання або відмову від надання пояснень (ст. 63 Конституції України), на відмову від підпису протоколу із зазначенням мотивів відмови від підпису, на викладення своїх зауважень у протоколі (ч. 2 ст. 256 КУпАП), на оскарження складання протоколу як дії посадової особи (ст. 40 та ст. 55 Конституції України) [5].

Владислав Ліпинський зазначає, що змагальність судового розгляду та рівність його учасників, які вимагають того, щоб «кримінальне обвинувачення» під час адміністративно-деліктного судочинства підтримував прокурор або інша уповноважена посадова особа, а також того, щоб особа мала можливість ознайомитись з усіма матеріалами справи та можливість одержати докази за допомогою суду, крім випадків, коли докази не мають значення для вирішення справи або заява про їх витребування не супроводжується належним обґрунтуванням [6].

Нормами глави 21 КУпАП «Особи, які беруть участь у провадженні у справі про адміністративні правопорушення» визначені такі учасники провадження про адміністративне правопорушення: 1) особа, яка притягається до адміністративної відповідальності; 2) потерпілий; 3) законний представники та представники; 4) захисник; 5) свідок; 6) експерт; 7) перекладач.

Частина друга статті 250 КУпАП передбачає, що при провадженні у справах про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 172⁴–172⁹, 172⁹⁻² цього Кодексу, участь прокурора у розгляді справи судом є обов'язковою.

Також частина друга статті 252 КУпАП передбачає, що обов'язок щодо збирання доказів покладається на осіб, уповноважених на складання протоколів про адміністративні правопорушення, визначених статтею 255 цього Кодексу.

Отже, хоча прокурор та особа, уповноважена на складання протоколу про адміністративне правопорушення прямо не передбачена у главі КУпАП, яка визначає перелік учасників адміністративно-деліктного процесу, проте ми вважаємо, що до таких учасників слід віднести і прокурора та особу, уповноважену на складання протоколу про адміністративне правопорушення. Більше того, включення вказаних осіб, до переліку учасників провадження у справах про адміністративне правопорушення має суттєве значення для розкриття суті та подальшої реалізації такого принципу судочинства як змагальність.

Дещо по-іншому визначає коло осіб, які є учасниками провадження про адміністративне правопорушення Митний кодекс України [7]. Так, частина перша статті 497 Митного кодексу України передбачає, що у провадженні у справах про порушення митних правил беруть участь: 1) особи, які притягуються до адміністративної відповідальності за порушення митних правил; 2) власники товарів, транспортних засобів, зазначених у пункті 3 статті 461 цього Кодексу (заінтересовані особи); 3) представники осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності за порушення митних правил, та заінтересованих осіб (законні представники, представники, які діють на підставі довіреності, доручення); 4) захисники; 5) представники митних органів; 6) свідки; 7) експерти; 8) перекладачі; 9) поняті.

Згідно частини першої статті 501 Митного кодексу України представник митного органу, посадові особи якого здійснювали провадження у справі про порушення митних правил, підтримує позицію цього органу щодо притягнення до адміністративної відповідальності особи, яка вчинила правопорушення, під час розгляду зазначеної справи судом.

Отже у справах про адміністративні правопорушення митних правил представник митного органу є окремим учасником провадження.

Для подальшого з'ясування суті досліджуваного принципу необхідно також з'ясувати які ж історичні форми адміністративно-деліктного процесу існують. Виділяються дві основні форми адміністративно-деліктного процесу: 1) змагальна; 2) інквізиційна.

Змагальний процес-це процес, який будується на засадах процесуальної рівності сторін, розмежування ролі суду, сторони обвинувачення та сторони захисту. Сторона обвинувачення зобов'язана здійснювати збирання доказів, підтримання обвинувачення перед судом. Суд виступає лише незалежним арбітром, який сприяє у реалізації своїх процесуальних функцій сторонам, є безстороннім. Рішення судом приймається за результатами оцінки наданих сторонами доказів.

Інквізиційний(слідчий, розшуковий) процес-це процес, який побудований на поєднанні в одному органі функції обвинувачення, захисту та вирішення справи. Суд займає активну позицію, здійснює з власної ініціативи збирання доказів, має місце судове слідство.

Останнім часом також виділяється ще одна форма адміністративно-деліктного процесу-змішана.

Змішаний процес-це процес, якому притаманне поєднання ознак як змагального, так і інквізиційного процесу. При цьому ознаки інквізиційного процесу притаманні

стадії попереднього збирання доказів стороною обвинувачення, а ознаки змагальності стадії судового розгляду справи.

На сьогоднішній день діюче адміністративно-деліктне процесуальне законодавство не визначає прямо форму адміністративно-деліктного процесу.

При цьому, виходячи з аналізу норм КУпАП можна зробити висновок, що останньому більш притаманна інквізиційна форма процесу, оскільки у справах про адміністративні правопорушення, що підвідомчі судам, на стадії судового розгляду не приймає участь сторона обвинувачення (за виключенням справ за статтями 172⁴-172⁹, 172⁹⁻² КУпАП).

Адміністративно-деліктному процесу, який здійснюється за правилами, передбаченими Митним кодексом України притаманне більше ознак змішаного процесу, оскільки представник митного органу, посадові особи якого здійснювали провадження у справі про порушення митних правил, підтримує позицію цього органу щодо притягнення до адміністративної відповідальності особи, яка вчинила правопорушення, під час розгляду зазначеної справи судом. Тобто представник митного органу у деякій мірі виступає обвинувачем у суді.

Доцільним в даному випадку буде звернутися до практики ЄСПЛ, яка стосується провадження про адміністративне правопорушення в українських судах.

Так, у рішенні Європейського суду з прав людини від 06 березня 2018, справа «Михайлова проти України», заява № 10644/08, (заявниця стверджувала про порушення стосовно неї ст. 6 Конвенції під час притягнення її до адміністративної відповідальності у зв'язку із неповагою до суду) у п.п. 63–65 зазначено, що справу було розглянуто згідно з процесуальними нормами, які значною мірою нагадували ті, що Суд розглянув у згаданій справі «Карелін проти Росії» (Karelin v. Russia), пункти 61–67. Роль посадової особи, яка склала протокол про адміністративне правопорушення (у цій справі – секретар судді), обмежувалася переданням суду протоколу та підтверджуючих доказів. Після виконання цієї функції ця посадова особа не відігравала ролі у провадженні, так само як і прокуратура. Іншими словами, під час провадження у суді не було «сторони обвинувачення» або «прокурора». Потерпіла також не була представлена під час провадження. Хоча прокурор мав право бути присутнім (див. пункт 24), не вбачається, що він дійсно був присутній або навіть повідомлений про провадження. Це означало, що у судовому засіданні не було нікого, хто б міг заперечити заявниці.

За таких обставин Суд вважає, що суд, який розглядав справу, не мав іншого вибору, окрім як взяти на себе функцію пред'явлення та, що є більш важливим, нести тягар підтримки обвинувачення під час усного розгляду справи. Суд не переконаний у тому, що були наявні достатні гарантії, здатні усунути обґрунтовані сумніви щодо негативного впливу такого процесу на безсторонність суду (так само, пункти 73 та 75).

У цьому контексті Суд нагадує, що, як він встановив у рішенні у справі «Карелін проти Росії» (Karelin v. Russia), коли (i) проводиться усний судовий розгляд з метою встановлення обґрунтованості будь-якого «кримінального обвинувачення», висунутого проти підсудного, та (ii) якщо було надано адекватну можливість з'явитися у судові засідання і сторона захисту не відмовилася від неї у встановленому порядку, присутність сторони обвинувачення є, як правило, необхідною для усунення обґрунтованих сумнівів, які можуть виникнути щодо безсторонності суду (там само, пункт 76) [8].

Аналогічні порушення Європейський суд з прав людини констатував у рішенні від 06 жовтня 2022 року, справа «Бантиш та інші проти України», заява № 13063/18 та 3 інші заяви, у п.п. 6–10 зазначивши, що заявники скаржилися, головним чином,

на відсутність сторони обвинувачення під час провадження у справі про адміністративне правопорушення. Вони посилалися, прямо чи по суті, на пункт 1 та/або пункт 2 статті 6 Конвенції. Суд, до компетенції якого належить здійснення юридичної кваліфікації фактичних обставин будь-якої справи, яка ним розглядається (див. рішення у справі «Акденіз проти Туреччини» (*Akdeniz v. Turkey*), заява № 25165/94, пункт 88, від 31 травня 2005 року), вважає, що ці скарги мають розглядатись за пунктом 1 статті 6 Конвенції, яка передбачає: Пункт 1 статті 6 Конвенції «Кожен має право на справедливий ... розгляд його справи ... незалежним і безстороннім судом, ..., який ... встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення».

Відповідні принципи практики Суду щодо вимоги про безсторонність відповідно до пункту 1 статті 6 Конвенції наведені в рішенні у справі «Карелін проти Росії» (*Karelin v. Russia*), заява № 926/08, пункти 51-57, від 20 вересня 2016 року з подальшими посиланнями).

У керівній справі «Михайлова проти України» (*Mikhaylova v. Ukraine*), заява № 10644/08, від 06 березня 2018 року) Суд уже встановлював порушення щодо питань, аналогічних тим, що розглядаються у цій справі.

Розглянувши всі надані йому матеріали, Суд не вбачає жодних фактів або аргументів, здатних переконати його дійти іншого висновку у цій справі щодо прийнятності та суті цих скарг.

Отже, ці скарги є прийнятними та свідчать про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у зв'язку з небезсторонністю суду з огляду на відсутність сторони обвинувачення під час провадження у справі про адміністративне правопорушення [9].

Отже Європейський суд з прав людини відносить справи про адміністративні правопорушення розгляд яких належить до компетенції українських судів як такі що відносяться до сфери «кримінального права». Підсумовуюче викладене, на нашу думку для того, щоб забезпечити реалізацію такого принципу судочинства як змагальність під час розгляду справ про адміністративні правопорушення та гармонізувати законодавство України із практикою Європейського суду з прав людини слід включити в адміністративно-деліктне законодавство сторону обвинувачення до якої можливо було б віднести особу, уповноважену на складання протоколу про адміністративне правопорушення та/або прокурора.

Цікавим буде також вивчення досвіду інших країн у законодавстві яких втілений принцип змагальності. Так в Естонській Республіці діє Деліктно-процесуальний кодекс Естонської Республіки від 22 травня 2002 року (далі-ДПК Естонської Республіки). У статті 17 ДПК Естонської Республіки зазначено, що у судовому провадженні сторонами є учасник процесу та установа, яка веде провадження у позасудовому порядку. В свою чергу стаття 52 ДПК Естонської Республіки до установ, які ведуть провадження у позасудовому порядку відносить зокрема префектури поліції, міські, волоські управи, департамент водного транспорту, митний, рятувальний департаменти. Відповідно до ст. 52 ДПК Естонської Республіки установа, яка веде провадження в позасудовому порядку має в судовому провадженні брати участь у судовому розгляді справи про проступок, надавати докази і заявляти клопотання, знайомитися з усіма матеріалами справи про проступок, заперечувати судові рішення. Саме установа, яка веде провадження в позасудовому порядку згідно статті 84 ДПК Естонської Республіки надсилає досьє разом з матеріалами справи для розгляду в суд [10].

Висновки. Вважаємо, враховуючи конституційний принцип змагальності сторін та свободи в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, а також практики ЄСПЛ щодо безсторонності суду під час розгляду справ про

адміністративні правопорушення в діючому адміністративно-деліктному законодавстві слід закріпити принцип змагальності сторін, із чітким розмежуванням функції розгляду справи, обвинувачення та захисту.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984, № 51, ст. 1122.
2. Глібко О.В. До питання про принципи судового провадження у справах про адміністративні правопорушення. *Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2015, № 18. Т. № 1. 139–142.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Кременчуцького Анатолія Михайловича та Павлика Владислава Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) припису частини десятої статті 294 Кодексу України про адміністративні правопорушення від 21 липня 2024 року № 5-р(II)/2021. URL: <https://ccu.gov.ua/dokument/5-rrii2021>.
4. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. № 30. – ст. 141.
5. Фази́кош О.В. Особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення та його принципи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право*. 2015. Вип. 35. Ч. I. Т. 3. 36–40.
6. Ліпинський В. Право на справедливий суд та тлумачення адміністративно-деліктних правових норм. ISSN 2353-8406 Knowledge, Education, Law, Management 2020 № 3 (31), vol. 1. <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.43>.
7. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2012, № 44–45, № 46–47, № 48, ст. 552.
8. Рішення Європейського суду з прав людини від 06 березня 2018 року, справа «Михайлова проти України», заява № 10644/08. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d28#Text.
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 06 жовтня 2022 року, справа «Бантиш та інші проти України», заява № 13063/18 та 3 інші заяви. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_i08#Text.
10. Деліктно- процесуальний кодекс Естонської Республіки від 22 травня 2002 року. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/old/files/zarub_zakon/Est_K_2002.pdf.

УДК 342.9:351.74;051:343.9(100)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.05>

ЗАСТОСУВАННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ: КОМПАРАТИВНИЙ ДИСКУРС ДОСВІДУ США ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ІМПЛЕМЕНТАЦІЙНІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Боксгорн Анастасія Вікторівна,

orcid.org/0000-0003-0787-1717

доктор філософії, доцент,

старший викладач кафедри

адміністративно-правових дисциплін

(Одеський державний університет

внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Клейман Марина Юріївна,

orcid.org/0000-0002-9760-3873

кандидат юридичних наук,

викладач кафедри адміністративно-

правових дисциплін

(Одеський державний університет

внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу адміністративно-правових механізмів регулювання застосування вогнепальної зброї поліцейськими з урахуванням міжнародного досвіду та можливостей його імплементації в Україні. Розглянуто сучасні підходи до нормативного забезпечення діяльності правоохоронних органів, визначено основні проблеми та суперечності у правовому регулюванні, що впливають на ефективність функціонування Національної поліції України. Особлива увага приділена аналізу законодавства США та європейських країн щодо застосування сили поліцією, а також їхнього досвіду у сфері громадського контролю та підзвітності правоохоронців. У статті здійснено порівняльний аналіз законодавчих підходів до регулювання застосування вогнепальної зброї у США та Україні, що дозволило виявити як спільні риси, так і принципові відмінності. До ключових спільних положень віднесено обов'язковість попередження перед застосуванням сили, заборону її продовження після досягнення мети, а також використання боді-камер для фіксації дій поліцейських. Водночас суттєві відмінності полягають у рівні правового імунітету поліцейських, механізмах контролю та відповідальності за перевищення допустимих меж застосування сили. В Україні санкції за перевищення службових повноважень є значно суворішими, передбачаючи кримінальне покарання, тоді як у США відповідальність за такі дії здебільшого обмежується дисциплінарними заходами. Досліджено роль сучасних технологій у забезпеченні ефективності діяльності поліції. Розглянуто концепцію E-Community Policing, яка передбачає використання цифрових інструментів для комунікації з громадянами, збору інформації та здійснення моніторингу правопорушень. Запропоновано впровадження подібних практик в Україні для підвищення рівня довіри до поліції та запобігання зловживанням під час виконання службових обов'язків. Обґрунтовано необхідність удосконалення адміністративно-правових механізмів застосування вогнепальної зброї в Україні шляхом адаптації позитивного

зарубіжного досвіду. Зокрема, рекомендовано розробити детальні протоколи застосування сили для різних ситуацій, посилити механізми незалежного контролю за діями правоохоронців, вдосконалити систему дисциплінарної відповідальності та підвищити рівень підготовки поліцейських. Також акцентовано увагу на необхідності збереження балансу між захистом громадської безпеки та дотриманням прав і свобод громадян. Результати проведеного дослідження можуть бути використані у процесі вдосконалення нормативно-правового регулювання діяльності Національної поліції України, формування політики у сфері застосування сили правоохоронцями, а також для підвищення ефективності діяльності. Запропоновані заходи спрямовані на створення ефективної, прозорої та підзвітної правоохоронної системи, що відповідатиме міжнародним стандартам та сприятиме підвищенню довіри суспільства до правоохоронних органів.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, державний примус, законність, законодавче регулювання, запобігання правопорушенням, зарубіжний досвід, інституційні механізми, комунікативні стратегії, компетенція поліції, кримінальна відповідальність, легітимність, механізми контролю, міжнародні стандарти, моніторинг правозастосування, нормативно-правове забезпечення, поліцейські заходи, правова визначеність, примусові заходи, пропорційність застосування сили, застосування зброї, застосування зброї поліцейським, публічний порядок, судовий нагляд, юридична відповідальність.

USE OF FIREARMS BY POLICE OFFICERS: A COMPARATIVE DISCOURSE ON U.S. EXPERIENCE AND CONCEPTUAL IMPLEMENTATION GUIDELINES FOR UKRAINE

Bokshorn Anastasiia Viktorivna,
orcid.org/0000-0003-0787-1717
Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of
Administrative and Legal Disciplines
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Kleiman Maryna Yuriivna,
orcid.org/0000-0002-9760-3873
Candidate of Juridical Sciences,
Lecturer at the Department of
Administrative and Legal Disciplines
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article is dedicated to the analysis of administrative and legal mechanisms regulating the use of firearms by police officers, taking into account international experience and the potential for its implementation in Ukraine. It examines modern approaches to the normative support of law enforcement activities and identifies key issues and inconsistencies in the legal framework that affect the effectiveness of the National Police of Ukraine. Particular attention is given to the analysis of U.S. and European legislation on police use of force, as well as their experience in public oversight and accountability of law enforcement officers. The article conducts a comparative analysis of legislative

approaches to the regulation of firearm use in the United States and Ukraine, which reveals both common features and fundamental differences. Key shared principles include the mandatory warning before the use of force, the prohibition of its continuation after the objective has been achieved, and the use of body cameras to record police actions. At the same time, significant differences lie in the level of legal immunity of police officers, control mechanisms, and liability for exceeding the permissible use of force. In Ukraine, sanctions for abuse of authority are considerably stricter, including criminal penalties, whereas in the U.S., such misconduct is mostly addressed through disciplinary measures. The role of modern technologies in ensuring the efficiency of police work is also explored. The article discusses the concept of E-Community Policing, which involves the use of digital tools for communication with citizens, information gathering, and monitoring of offenses. The implementation of similar practices in Ukraine is proposed to increase public trust in the police and prevent abuse during official duties. The necessity of improving administrative and legal mechanisms for the use of firearms in Ukraine through the adaptation of positive foreign experience is substantiated. In particular, it is recommended to develop detailed use-of-force protocols for various situations, strengthen mechanisms of independent oversight of police actions, improve the system of disciplinary accountability, and enhance police training. Attention is also drawn to the need to maintain a balance between protecting public safety and upholding citizens' rights and freedoms. The results of this study may be used in the process of improving the regulatory framework governing the activities of the National Police of Ukraine, shaping policies on police use of force, and enhancing overall law enforcement efficiency. The proposed measures aim to create an effective, transparent, and accountable policing system that complies with international standards and fosters public trust in law enforcement agencies.

Key words: administrative and legal regulation, state coercion, legality, legislative regulation, crime prevention, foreign experience, institutional mechanisms, communication strategies, police competence, criminal liability, legitimacy, control mechanisms, international standards, law enforcement monitoring, regulatory and legal support, organization of preventive activities, police measures, legal certainty, preventive activities, coercive measures, proportionality of force application, use of firearms, use of firearms by police officers, public order, judicial oversight, legal responsibility.

Постановка проблеми. Забезпечення правопорядку та громадської безпеки є одним із ключових завдань правоохоронних органів будь-якої держави. У цьому контексті діяльність поліції відіграє важливу роль, оскільки спрямована на попередження правопорушень, мінімізацію загроз громадському порядку та захист прав і свобод громадян. Водночас застосування вогнепальної зброї поліцейськими є найрадикальнішим заходом примусового впливу, що безпосередньо впливає на такі фундаментальні права людини, як право на життя та особисту безпеку. Тому питання правового регулювання використання зброї у діяльності потребує особливої уваги, адже його неврегульованість або нечіткість правових норм може спричинити як зловживання з боку правоохоронців, так і надмірну обережність, що у критичних ситуаціях може призвести до небезпечних наслідків для суспільства. Аналіз чинного законодавства України свідчить про наявність низки проблем у сфері адміністративно-правового регулювання застосування вогнепальної зброї поліцейськими. Зокрема, існують певні законодавчі колізії та прогалини, що можуть ускладнювати правозастосовну практику. Однією з ключових проблем є недостатня деталізація нормативних процедур, які визначають порядок і умови застосування зброї під час виконання службових обов'язків. На практиці це може призводити до ситуацій, коли поліцейські змушені діяти в умовах правової невизначеності, що, своєю чергою, підвищує ризик

як неправомірного застосування сили, так і недостатньої оперативності реагування на загрози. На міжнародному рівні існують чітко визначені стандарти щодо застосування сили правоохоронцями. Зокрема, Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї правоохоронцями, Європейська конвенція з прав людини, а також практика Європейського суду з прав людини містять положення, які визначають обґрунтованість і пропорційність застосування сили та забезпечують механізми юридичного контролю за такими діями. Досвід зарубіжних країн, демонструє, що ефективне регулювання цього питання ґрунтується на чітко виписаних алгоритмах дій поліцейських, запровадженні незалежних механізмів моніторингу використання зброї, широкому громадському контролю та професійній підготовці правоохоронців у сфері деескалації конфліктів. Важливим аспектом є також питання відповідальності поліцейських за неправомірне застосування вогнепальної зброї. Чинне законодавство України передбачає дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність для правоохоронців, проте на практиці механізми їх реалізації часто виявляються недостатньо ефективними. Відсутність належного контролю та незалежних процедур оцінки правомірності використання зброї може призводити як до безкарності окремих порушень, так і до необґрунтованого переслідування поліцейських за виконання службових обов'язків у межах законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики були об'єктом дослідження таких вчених як: В. Авер'янов, О. Бандурка, Ю. Битяк, В. Галунько, О. Гетьманець, І. Голосніченко, А. Денисова, А. Комзюк, О. Миколенко, В. Оксін, О. Проневич, О. Рябченко, О. Синявська, А. Собакарь, Є. Соболев, В. Сокуренько, Л. Сорока, В. Чумак, та інші.

Метою статті є комплексне дослідження адміністративно-правових механізмів регулювання застосування вогнепальної зброї поліцейськими, виявлення законодавчих прогалин, нормативних колізій та проблем правозастосування в Україні, а також розробка концептуальних орієнтирів для вдосконалення правового регулювання цієї сфери з урахуванням досвіду США. У межах дослідження передбачається оцінити сучасний стан адміністративно-правового регулювання застосування вогнепальної зброї Національною поліцією України у діяльності, визначити ключові недоліки та фактори, що знижують ефективність нормативної бази. Водночас увага зосереджується на аналізі міжнародних підходів до регулювання застосування сили правоохоронцями, зокрема практики Європейського суду з прав людини, Основних принципів застосування сили та вогнепальної зброї правоохоронцями, а також національних законодавств іноземних країн. Дослідження передбачає визначення принципів та критеріїв правомірності застосування вогнепальної зброї у діяльності поліції, включаючи принципи необхідності, пропорційності, правової визначеності та відповідальності за перевищення службових повноважень. Окрему увагу приділено аналізу існуючих механізмів контролю за правомірністю застосування зброї, включаючи адміністративний нагляд, судовий контроль та громадський моніторинг, із визначенням їхніх переваг і недоліків. На основі проведеного дослідження буде розроблено рекомендації щодо вдосконалення адміністративно-правового регулювання, спрямовані на усунення правових колізій, підвищення ефективності механізмів контролю та посилення відповідальності за неправомірне застосування вогнепальної зброї. Запропоновані заходи включають імплементацію зарубіжного досвіду у систему правового регулювання України, розробку пропозицій щодо внесення змін до законодавства, а також оптимізацію механізмів професійної підготовки поліцейських.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні в низці розвинених країн світу сформувався прогресивні моделі поліцейської діяльності. Водночас, як слушно зауважує

Д.О. Хованова, запозичення міжнародного досвіду у цій сфері потребує критичного осмислення, оскільки певні практики можуть не відповідати особливостям суспільної свідомості та правової культури в Україні. Вона наголошує, що реформування поліції має ґрунтуватися не лише на інституційних змінах, а й на трансформації уявлень громадян про їхні права, обов'язки та взаємодію з правоохоронною системою. Зокрема, в країнах Європи важливу роль відіграє практика налагодження комунікації між поліцією та населенням. Громадяни активно долучаються до попередження правопорушень, зокрема у сфері домашнього насильства, та беруть участь у відновленні порушених прав і законних інтересів інших осіб. Саме на таких засадах має будуватися довіра між українськими поліцейськими та громадянами, що стане запорукою ефективності правоохоронної системи [6, с. 351].

Серед позитивних прикладів варто виокремити досвід Сполучених Штатів Америки, оскільки саме за його аналогією була створена сучасна Національна поліція України. У США діє розгалужена система правоохоронних органів, які не лише забезпечують правопорядок, а й здійснюють досудове розслідування злочинів. До найбільш впливових федеральних агентств, що мають розслідувальні функції, належать ФБР, Служба розслідувань і безпеки Міністерства торгівлі, Бюро з контролю за обігом наркотиків, Секретна служба Міністерства фінансів, Федеральне бюро міграції та натуралізації, Митне бюро тощо. Крім того, на рівні штатів розслідування злочинів, таких як крадіжки та грабежі, проводять місцеві поліцейські підрозділи, а у деяких юрисдикціях – шерифи. Багато поліцейських організацій мають спеціалізовані підрозділи, включаючи відділи детективів, розслідувань та криміналістичні лабораторії, що підвищує ефективність їхньої діяльності у сфері протидії злочинності [7; 8].

У США поліцейська діяльність регулюється на федеральному, штатному та муніципальному рівнях, що зумовлює її значну варіативність. Американська асоціація адвокатів визначає основні функції міської поліції, серед яких: виявлення злочинців, затримання правопорушників, захист громадян від фізичних загроз, забезпечення конституційних прав, підтримання громадського порядку та контроль за виконанням законодавства [9]. Г.В. Боярко зазначає, що всі поліцейські підрозділи виконують стандартні завдання, зокрема регулювання дорожнього руху, патрулювання, розслідування правопорушень, дактилоскопію, забезпечення охорони судів і громадських заходів. Останнім часом до їхніх обов'язків додано роботу з вразливими категоріями населення, включаючи осіб без постійного місця проживання та жертв домашнього насильства [10].

Одним із ключових напрямів діяльності є патрулювання, що історично було основним методом забезпечення безпеки та правопорядку. Водночас традиційне патрулювання має обмежену ефективність у запобіганні злочинності, тому сучасна поліція США доповнює цю функцію іншими стратегіями, включаючи піше патрулювання та взаємодію з громадою. Однією з провідних моделей є Community Policing – підхід, що базується на співпраці поліції з населенням задля зміцнення громадської безпеки. Він передбачає створення партнерських відносин між правоохоронцями та місцевими громадами, залучення бізнесу, навчальних закладів та громадських організацій до вирішення проблем, що сприяють злочинності. Громадяни беруть активну участь у формуванні правоохоронних ініціатив. Основний акцент робиться на запобіганні злочинам, а не лише на їх розслідуванні. Наприклад, у районах із високим рівнем вандалізму поліція не тільки збільшує кількість патрулів, а й залучає місцеві організації до проведення освітніх заходів та встановлення систем відеоспостереження.

Окрема, варто відзначити, що внаслідок застосування вогнепальної зброї співробітниками поліції у США у 2019 році загинуло понад 1000 осіб, а за даними організації Mapping Police Violence, ця цифра сягнула приблизно 1100 загиблих [1].

У червні 2020 року уряд США прийняв Указ №13929 «Безпечна діяльність поліції для безпечних громадян», підписаний на той час президентом Дональдом Трампом. Цей нормативний акт став ключовим документом, який передбачав обмеження використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів і фізичної сили, а також унормовував поліцейські заходи примусу. Фактично, це перший всеосяжний правовий акт у США, що встановлює єдині підходи до застосування примусових заходів, деякі з яких мають подібність із українським законодавством.

Зокрема, указ передбачає кілька важливих положень: 1) припинення застосування вогнепальної зброї після досягнення мети – поліцейський зобов'язаний негайно припинити силовий вплив на особу, яка вже не чинить опору та виконує законні вимоги; 2) обов'язок втрутитися у разі перевищення сили колегою – поліцейський повинен зупинити неправомірні дії напарника, оскільки дотримання прав і свобод громадян є основою правоохоронної діяльності. У США поліцейські користуються певним рівнем імунітету, що робить їхні свідчення ключовими в судовому процесі; 3) необхідність попереднього попередження особи перед застосуванням примусових заходів та обов'язкова ідентифікація поліцейського; 4) обов'язкова наявність ордеру для проникнення в житло, що стало важливою реформою, адже до цього моменту правоохоронці могли здійснювати обшук на власний розсуд без санкції суду; 5) заборона використання удушливих прийомів, зокрема тиску на шию та сонну артерію, які можуть призвести до летальних наслідків.

Окрім цього, указ містить вимогу щодо обов'язкового носіння натільних (боді) відеокамер федеральними правоохоронцями, що має запобігати зловживанням та забезпечувати прозорість їхніх дій. Також документ забороняє застосування спеціальних тактик поводження з вогнепальною зброєю, які дозволені лише військовим контррозвідувальним службам, зокрема використання пострілів, що не вбивають, але спричиняють серйозні страждання затриманій особі. Окремий акцент зроблено на необхідності покращення фізичної та тактичної підготовки поліцейських, що включає тренування з рукопашного бою з метою зниження випадків застосування вогнепальної зброї.

E-Community Policing, як концепція інтеграції цифрових технологій у діяльність поліції, що поєднує масову комунікацію, поведінкові моделі та соціальні технології. Цей підхід не обмежується конкретною територією та реалізується через соціальні мережі, онлайн-платформи та інші цифрові засоби комунікації. Його застосування дозволяє правоохоронцям оперативно реагувати на загрози, взаємодіяти з громадянами та контролювати інформаційний простір. Поліція США використовує E-COP для поширення офіційної інформації, запобігання дезінформації та активізації співпраці з населенням. Ключові стратегії цього підходу включають картографування злочинності, біометричні бази даних, аналітику ДНК, систему контролю за «гарячими точками», відеоспостереження, носимі камери та інші технології. Інтеграція E-COP сприяє покращенню комунікації між поліцією та суспільством, підвищенню рівня довіри та ефективності поліцейських заходів [11].

У червні 2020 року уряд США прийняв Указ № 13929 «Безпечна діяльність поліції для безпечних громадян», підписаний на той час президентом Дональдом Трампом. Цей нормативний акт став ключовим документом, який передбачав обмеження використання вогнепальної зброї, спеціальних засобів і фізичної сили, а також унормовував поліцейські заходи примусу. Фактично, це перший всеосяжний правовий акт у США, що встановлює єдині підходи до застосування примусових заходів, деякі з яких мають подібність із українським законодавством. Зокрема, указ передбачає кілька важливих положень: 1) припинення застосування вогнепальної зброї після

досягнення мети – поліцейський зобов’язаний негайно припинити силовий вплив на особу, яка вже не чинить опору та виконує законні вимоги; 2) обов’язок втрутитися у разі перевищення сили колегою – поліцейський повинен зупинити неправомірні дії напарника, оскільки дотримання прав і свобод громадян є основою правоохоронної діяльності. У США поліцейські користуються певним рівнем імунітету, що робить їхні свідчення ключовими в судовому процесі; 3) необхідність попереднього попередження особи перед застосуванням примусових заходів та обов’язкова ідентифікація поліцейського; 4) обов’язкова наявність ордера для проникнення в житло, що стало важливою реформою, адже до цього моменту правоохоронці могли здійснювати обшук на власний розсуд без санкції суду; 5) заборона використання удушливих прийомів, зокрема тиску на шию та сонну артерію, які можуть призвести до летальних наслідків [2].

Окрім цього, указ містить вимогу щодо обов’язкового носіння натільних відеокamer федеральними правоохоронцями, що має запобігати зловживанням та забезпечувати прозорість їхніх дій. Також документ забороняє застосування спеціальних тактик поводження з вогнепальною зброєю, які дозволені лише військовим контррозвідувальним службам, зокрема використання пострілів, що не вбивають, але спричиняють серйозні страждання затриманій особі. Окремий акцент зроблено на необхідності покращення фізичної та тактичної підготовки поліцейських, що включає тренування з рукопашного бою з метою зниження випадків застосування вогнепальної зброї. Таким чином, Указ №13929 став спробою реформувати правоохоронну систему США, забезпечивши баланс між необхідністю застосування сили, захистом прав громадян та посиленням контролю над діями поліції.

Досвід США демонструє, що ефективна діяльність поліції базується на поєднанні технологічних рішень, взаємодії з громадою та багаторівневих структур управління. Інтеграція найкращих світових практик у діяльність Національної поліції України може сприяти підвищенню рівня безпеки та довіри населення до правоохоронної системи. Очевидно, що діяльність поліції США включає такі ключові напрями: 1) активне патрулювання громадських місць із залученням пішохідних, автомобільних та велосипедних патрулів, що підвищує видимість поліції та запобігає злочинам; 2) тісна взаємодія з громадою через зустрічі, форуми та освітні програми; 3) поширення інформації про безпеку, самозахист і профілактику злочинів; 4) використання передових технологій, таких як камери спостереження, системи моніторингу та аналітики пострілів.

Законодавство України передбачає чітко визначені випадки застосування вогнепальної зброї поліцейськими, що закріплено у Законі України «Про Національну поліцію». Зокрема, правоохоронці можуть використовувати вогнепальну зброю у разі необхідності забезпечення особистої безпеки або захисту інших осіб, припинення правопорушення чи затримання особи, яка його вчинила, якщо інші заходи не є достатньо ефективними для виконання службових повноважень. Кожен випадок застосування вогнепальної зброї підлягає негайному контролю: поліцейський зобов’язаний повідомити свого керівника, а той – прокурора. Це забезпечує нагляд за діями правоохоронців та запобігає можливим зловживанням. Закон також встановлює загальні вимоги до застосування поліцейських заходів, зокрема в ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію». Поліцейські заходи можуть використовуватися виключно для реалізації визначених законом повноважень, а їх застосування має відповідати принципам законності, необхідності, пропорційності та ефективності. Так, обраний захід вважається законним, якщо він чітко передбачений законом, необхідним – якщо немає альтернативного менш шкідливого способу виконання повноважень,

пропорційним – якщо завдана шкода не перевищує захищуваного блага, та ефективним – якщо він дійсно сприяє виконанню службових завдань. Згідно зі ст. 46 цього ж Закону, передбачено виключний перелік ситуацій, у яких поліцейський може застосовувати вогнепальну зброю. До таких випадків належить, зокрема, відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, якщо це створює загрозу їхньому життю чи здоров'ю [3].

Аналіз наведених норм законодавства США та України щодо застосування вогнепальної зброї поліцейськими свідчить про наявність спільних положень у правовому регулюванні. Зокрема, обидві країни передбачають: обов'язкове попередження перед застосуванням сили, можливість використання зброї лише після відмови правопорушника припинити протиправні дії, заборону продовження застосування, якщо мету досягнуто, а також використання натільних камер для фіксації дій правоохоронців.

Водночас, незважаючи на подібність окремих норм, підходи до статусу поліцейського у США та в Україні суттєво відрізняються. В американській правоохоронній системі поліцейські мають значно ширші повноваження у сфері застосування вогнепальної зброї та спеціальних прийомів фізичного впливу. Це дозволяє їм діяти більш рішуче в екстремальних ситуаціях, однак водночас створює ризики свавільного використання сили та помилкових рішень, що можуть мати фатальні наслідки. Слід пам'ятати, що законодавство про застосування сили поліцією в усіх країнах є результатом тривалого історичного процесу і нерідко формується через аналіз трагедій, у яких правоохоронці ставали жертвами злочинців. У США пріоритет надається захисту поліцейського, що в деяких випадках призводить до надмірного застосування сили, проте водночас підвищує рівень безпеки самих правоохоронців. В Україні ж законодавство є більш гуманним щодо осіб, проти яких застосовуються заходи примусу, однак такі обмеження можуть суттєво знижувати рівень захищеності самих поліцейських у небезпечних ситуаціях. Ця різниця обумовлює необхідність удосконалення української моделі застосування вогнепальної зброї, де має бути досягнутий баланс між забезпеченням громадської безпеки, захистом прав і свобод громадян та наданням правоохоронцям достатніх повноважень для виконання їхніх обов'язків. Варто розглянути можливість адаптації окремих положень зарубіжного досвіду, особливо щодо підвищення рівня професійної підготовки поліцейських, застосування сучасних технологій контролю за правомірністю їхніх дій, а також механізмів післяінцидентного розслідування випадків використання сили.

Відповідальність поліцейських за перевищення меж необхідної оборони в Україні є значно жорсткішою, ніж у США. Відповідно до статей 118 та 124 Кримінального кодексу України, такі дії можуть тягнути за собою обмеження або позбавлення волі, а також виправні роботи [4]. Це свідчить про те, що українська правова система орієнтована на забезпечення суворого контролю за діями правоохоронців, запобігаючи можливим зловживанням та свавільному застосуванню сили.

Натомість у США підхід до відповідальності поліцейських є більш м'яким. У більшості випадків перевищення допустимих меж самозахисту тягне за собою лише дисциплінарні заходи, зокрема догану, відсторонення від виконання обов'язків або тимчасове переведення на іншу посаду. У рідкісних випадках можливе кримінальне переслідування, проте високий рівень правового імунітету, яким користуються поліцейські у США, значно ускладнює притягнення їх до відповідальності [5].

Ця різниця в підходах зумовлена відмінностями у правоохоронних системах двох країн. В Україні законодавство тяжіє до суворошого контролю за діяльністю поліції, що частково зумовлено історичними та соціальними факторами, зокрема необхідністю забезпечення дотримання прав і свобод громадян. Водночас у США основний

акцент зроблено на захист самого поліцейського, що пояснюється значно вищим рівнем ризику, з яким стикаються американські правоохоронці під час виконання службових обов'язків. З одного боку, жорсткіші санкції в Україні сприяють підвищенню рівня підзвітності поліції, проте можуть обмежувати ефективність правоохоронної діяльності, оскільки поліцейські часто змушені діяти з обережністю навіть у критичних ситуаціях. З іншого боку, м'якші заходи відповідальності у США сприяють більшій оперативності поліцейських під час реагування на загрози, проте іноді призводять до випадків зловживання службовим становищем та безкарності правоохоронців. Таким чином, ефективність системи контролю за застосуванням сили поліцейськими повинна базуватися на балансі між забезпеченням громадської безпеки та захистом прав людини. У цьому контексті Україні варто проаналізувати міжнародний досвід і знайти оптимальну модель відповідальності правоохоронців, яка дозволить забезпечити їхню правомірну діяльність без надмірного тиску з боку держави, одночасно не допускаючи безкарності за неправомірні дії.

Висновки. Аналіз міжнародного досвіду адміністративно-правового регулювання застосування вогнепальної зброї поліцейськими у його діяльності дозволяє зробити низку важливих узагальнень. Законодавчі підходи різних країн демонструють певні спільні принципи, зокрема обов'язковість попередження перед застосуванням сили, використання вогнепальної зброї як крайнього заходу, заборону продовження застосування сили після досягнення мети, а також необхідність фіксації поліцейських дій за допомогою боді-камер. Водночас спостерігаються суттєві відмінності у підходах до статусу поліцейського, рівня його правового імунітету та механізмів контролю за правомірністю використання сили. Правове регулювання діяльності поліції США орієнтоване на розширення повноважень правоохоронців, що дозволяє їм діяти більш рішуче в екстремальних ситуаціях. Водночас високий рівень поліцейського імунітету інколи ускладнює притягнення до відповідальності за перевищення службових повноважень, що може призводити до випадків безкарного насильства. В Україні законодавство передбачає більш жорсткі обмеження щодо застосування вогнепальної зброї, що з одного боку забезпечує додатковий захист прав громадян, а з іншого – може стримувати ефективність поліцейських у критичних ситуаціях. Відмінності у механізмах відповідальності також є значними: у США поліцейські переважно підпадають під дисциплінарну відповідальність за перевищення меж допустимого застосування сили, тоді як в Україні такі дії можуть спричинити кримінальне переслідування, включаючи позбавлення волі. Це створює певний дисбаланс, оскільки американські правоохоронці мають ширші можливості для дій у небезпечних ситуаціях, тоді як українські поліцейські змушені діяти обережніше через ризик суворих санкцій. Зарубіжний досвід доводить, що ефективна діяльність поліції має базуватися на поєднанні чіткої регламентації застосування сили, належного рівня професійної підготовки поліцейських, запровадження ефективних механізмів нагляду та контролю, а також активної взаємодії з громадськістю. В Україні доцільно адаптувати найкращі міжнародні практики, зокрема посилити механізми незалежного моніторингу застосування вогнепальної зброї, запровадити більш деталізовані протоколи дій для різних ситуацій, підвищити рівень фізичної та психологічної підготовки поліцейських. Таким чином, удосконалення адміністративно-правових механізмів застосування вогнепальної зброї у діяльності Національної поліції України має ґрунтуватися на балансі між забезпеченням безпеки громадян, захистом прав і свобод людини та наданням поліцейським достатніх повноважень для ефективного виконання службових обов'язків. Оптимізація нормативно-правового регулювання, підвищення рівня підзвітності та вдосконалення механізмів контролю за правомірністю застосування

сили є ключовими умовами для підвищення довіри громадян до правоохоронної системи та забезпечення верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Mapping police violence. URL: <https://mappingpoliceviolence.org>
2. Президентський акт Офісу Президента від 16 червня 2020 року (Presidential Act of the Office of the President dated 19.06.2020) // Федеральний реєстр США (Federal Register USA). URL: <https://www.federalregister.gov/documents/2020/06/19/2020-13449/safe-policing-for-safe-communities>
3. Про Національну поліцію. Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року No2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
5. Повний текст Закону про правосуддя в поліції (Justice in Policing Act Full Bill Text). Федеральний реєстр США (Federal Register USA). URL: <https://apps.npr.org/documents/document.html?id=6939206-Justice-in-Policing-Act-Full-Bill-Text>
6. Хованова Д. О. Превентивна діяльність поліції: зарубіжний досвід в умовах реформування. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України: збірник наукових праць. Харків : ХНУВС, 2019. С. 349–352.
7. Калатур М. В. Організація та функціонування системи слідчих органів країн північної та південної Америки. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 1. Т. 2. С. 205–211.
8. Коломієць В. І. Досвід Сполучених Штатів Америки у сфері організації взаємодії органів досудового розслідування. *Протидія дезінформації в умовах російської агресії проти України: виклики і перспективи*. Харків, 2023. С. 373–375.
9. Мюджахіт Бал. Формування публічної безпеки в США: теоретичні засади. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 4. С. 36–42.
10. Боярко Г. В., Маніна Л. М., Проценко Г. П. Поліція США: особливості організації діяльності. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2010. Вип. 91 (Ч. I). С. 53–56.
11. Hu, Xiaochen; Lovrich, Nicholas P.; Cordner, Gary. *Electronic Community-Oriented Policing: Theories, Contemporary Efforts, and Future Directions*. Lexington Books, 2020. P. 63–72.

УДК 342.9; УДК 351.74

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.06>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИМИ ПРАВИЛ ЕТИЧНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ДОБРОЧЕСНОСТІ

Брусакова Оксана Валеріївна,

orcid.org/0000-0001-8616-0424

доктор юридичних наук, доцент,

декан факультету

(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

Етична складова в державному управлінні в демократичному суспільстві відіграє значну роль. Оскільки від етичної складової в управлінській діяльності органів публічної влади, наявних моральних якостей державного службовця, загального рівня його етичної культури залежить ступінь довіри до влади і її правоохоронних структур.

Дана стаття присвячена дослідженню змісту поняття механізм забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки і доброчесності та його складових частин, які характеризують ознаки даного виду державної діяльності у сфері правоохоронних відносин.

Встановлено, що етика в поліцейській службі є різновидом професійної етики, а її зміст корелюється з загальноприйнятими моральними цінностями в державній службовій діяльності.

Доведено, що етична поведінка поліцейського тісно пов'язана з його правовим статусом та службовою діяльністю.

Визначено, що етична поведінка поліцейського врегульована у нормативно-правових актах службової діяльності: законах, кодексах, статутах, наказах і безпосередньо закріплена у правилах етичної поведінки поліцейських та працівників Міністерства внутрішніх справ України.

Розглянуто погляди наукової спільноти на категорію механізм забезпечення адміністративно правового регулювання суспільних відносин та на створення організаційно правового механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності в службовій діяльності.

Надано авторське визначення поняття адміністративно-правовий механізм забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності, під яким пропонується розуміти процес послідовного використання адміністративно-правових засобів для досягнення визначених цілей регулювання дій учасників суспільних відносин, а саме дотримання встановлених правил етичної поведінки поліцейськими.

Запропоновано авторське бачення структурних елементів механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності та проведено аналіз їх змісту.

Розглянуто зміст складових правил етичної поведінки та доброчесності поліцейського: професійного мислення, службового етикету, етичної культури, правосвідомості, психологічної культури, доброчесності.

Доведено, що юридична відповідальність поліцейського є важливим елементом механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки

та доброчесності, оскільки напряду впливає на створення запобіжників щодо можливих проявів не етичних вчинків у сфері службової діяльності.

Ключові слова: службова діяльність поліцейського, адміністративно – правовий механізм врегулювання відносин, етика поліцейських, правила етичної поведінки службовий етикет поліцейського, правосвідомість, правова культура, відповідальність за порушення етичних норм та доброчесності.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL MECHANISM FOR ENSURING COMPLIANCE BY POLICE OFFICERS WITH THE RULES OF ETHICAL CONDUCT AND INTEGRITY

Brusakova Oksana Valeriivna,
Doctor of Law, Associate Professor,
Dean of the Faculty
(Kharkiv National University
of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The ethical component in public administration in a democratic society plays a significant role. Since the degree of trust in the authorities and their law enforcement structures depends on the value foundations of public administration, ethical justification in making and implementing management decisions, the moral qualities of civil servants, and the level of their ethical culture.

This article is devoted to the study of the content of the concept of a mechanism for ensuring compliance by police officers with the rules of ethical behavior and integrity and its components, which characterize the features of this type of state activity in the field of law enforcement relations.

It has been established that ethics in the police service is a type of professional ethics, and its content correlates with generally accepted moral values in public service.

It has been proven that the ethical behavior of a police officer is closely related to his legal status and official activities.

It is determined that the ethical behavior of a police officer is regulated in the regulatory legal acts of official activity: laws, codes, statutes, orders and is directly enshrined in the rules of ethical behavior of police officers and employees of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

The views of the scientific community on the category of the mechanism for ensuring administrative and legal regulation of public relations and on the creation of an organizational and legal mechanism for ensuring compliance by police officers with the rules of ethical behavior and integrity in official activity are considered.

The author's definition of the concept of the administrative and legal mechanism for ensuring compliance by police officers with the rules of ethical behavior and integrity is provided, under which it is proposed to understand the process of consistent use of administrative and legal means to achieve certain goals of regulating the actions of participants in public relations, namely, compliance with the established rules of ethical behavior by police officers.

The author's vision of the structural elements of the mechanism for ensuring compliance by police officers with the rules of ethical behavior and integrity is proposed and their content is analyzed.

The content of the components of the rules of ethical behavior and integrity of a police officer is considered: professional thinking, official etiquette, ethical culture, legal awareness, psychological culture, integrity.

It is proven that the legal responsibility of a police officer is an important element of the mechanism for ensuring compliance by police officers with the rules of ethical behavior and integrity, since it directly affects the creation of safeguards against possible manifestations of unethical actions in the field of official activity.

Key words: official activity of a police officer, administrative and legal mechanism for regulating relations, ethics of police officers, rules of ethical behavior, official etiquette of a police officer, legal awareness, legal culture, responsibility for violation of ethical norms and integrity.

Постановка проблеми. Моральні основи в державному управлінні в демократичному суспільстві відіграють значну роль. Оскільки від етичної складової в управлінській діяльності органів публічної влади, наявних моральних якостей державного службовця, загального рівня його етичної культури залежить ступінь довіри до влади і її правоохоронних структур.

Правоохоронні органи в такому суспільстві повинні відповідати його цілям. Сьогодні світовою спільнотою напрацьований значний досвід щодо ефективної діяльності поліції. Неабияку роль тут відіграє утвердження високих моральних стандартів у правоохоронній діяльності.

Проведення структурних реформ в Українській державі, зокрема у сфері роботи правоохоронних органів, обумовлює необхідність правового забезпечення високого рівня етичної поведінки в службовій діяльності.

Слід відзначити, що забезпечення високого рівня етичної поведінки правоохоронців та здійснення контролю за дотриманням ними правил службової етики сприяє взагалі підвищенню ефективності та результативності функціонування інституту поліцейської служби в цілому. Тому актуальною проблемою постає питання наукового забезпечення розробки механізмів адміністративно правового забезпечення окремих видів управлінської діяльності, а саме у сфері дотримання поліцейськими в службовій діяльності нормативів поліцейської етики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання службової етики в діяльності державної служби були предметом розгляду у працях Т.Е. Василевської «Етика в публічній службі», Т.А. Латковської «Порушення правил етичної поведінки як підстава притягнення до дисциплінарної відповідальності державного службовця», Ю.М. Фролова «Місце правил етичної поведінки в системі джерел службового права».

Особливості застосування адміністративно – правового механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки досліджувалися у працях Г.Д. Джумагельдієвої, Л.В.Сергієнко, І.Г. Сергієнко «Механізм формування етичного кодексу в системі державного управління», Л.Я. Масюк «Щодо змісту правил етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення», В.Л. Ортинського «Професійна етика та культура поведінки працівника органів внутрішніх справ України», В. А. Трофименко «Нормативні акти етичної поведінки поліцейських як необхідна частина законодавчого забезпечення їхньої співпраці із суспільством».

Мета статті. На основі аналізу діючого законодавства і правозастосовної практики, а також результатів праць вчених провести дослідження змісту та складових частин адміністративно – правового механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності.

Виклад основного матеріалу Дослідження предмету роботи слід розпочати з аналізу понятійно-категоріального апарату окресленої проблематики, а саме з розгляду змісту понять «професійна етика», «правила етичної поведінки», «адміністративно-правовий

механізм» та «організаційно-правове забезпечення дотримання правил етичної поведінки».

В філософській науці етика визначається як знання про мораль та моральність, їх зміст та роль в житті людини. Етика розглядається як певні моральні основи і цінності людини, людської спільноти або професії. Різновидом професійної етики є етика поведінки державних службовців, а її зміст корелюється з загальноприйнятими моральними цінностями в державно-службовій діяльності [1, с. 20–23].

Доцільно припустити, що етика в поліцейській службі є складовою частиною ділової професійної етики, пов'язаною з в державною виконавчою діяльністю. Таким чином, професійна етика є системою цінностей, принципів і правил поведінки певної професійної спільноти, наприклад – поліцейських, які формують моральні стандарти професійної діяльності.

Моральні норми (стандарти) слід розуміти як вимоги до людини, щодо її діяльності і відносин з іншими людьми. Моральні норми і принципи входять до поняття моральних цінностей, які реалізуються у вчинках, мотивах поведінки, результатом яких є оцінка схвалення чи засудження.

Норми професійної етики призначені врегульовувати насамперед професійну взаємодію у сфері публічних владних відносин та громадянського суспільства, а не тільки у відносини всередині певного колективу [2, с. 27].

Формування професійної етики має велике значення для держави, оскільки сприяє розвитку у суспільстві позитивних факторів: патріотизму, відповідального ставлення до органів державної влади, інших організацій, об'єднань та окремих громадян, забезпечує моральний характер взаємовідносин у професійній діяльності.

Регулюючий вплив адміністративних норм та етичних правил на суспільство відбувається через сукупність елементів, які складають відповідний механізм врегулювання суспільних відносин.

Таким чином, виникає нагальна необхідність наукового розгляду поняття «адміністративно-правового механізму забезпечення дотримання поліцейськими етичних правил поведінки» та його складових частин.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття механізму пояснюється як «внутрішня побудова, система, сукупність станів і процесів, що формують фізичне, хімічне та інше явище» [3, с. 997].

Для належного розуміння змісту поняття «адміністративно-правовий механізм забезпечення» варто звернути увагу на розуміння самої категорії «забезпечення».

«Словник української мови» вказує на спорідненість змісту слів «забезпечення» й «забезпечити». При цьому останнє подається в декількох значеннях, зокрема: 1) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; 2) захищати, охороняти когось, що-небудь від небезпеки [4].

У словникових джерелах надається тлумачення категорії «забезпечення» – як «задоволення когось, чогось у якихось потребах». Таким чином, забезпечення фактично постає як гарантія чогось, задоволення потреб у чомусь і створення для цього певних умов [5].

Цікаву точку зору з даного питання висловлює І.О. Бакірова, яка стверджує що в структурі слова «забезпечення» в якості взаємопов'язаних складових поняття присутні інші споріднені категорії «гарантування», «реалізація», «охорона», «захист» і «відновлення» [6, с. 127].

Таким чином, забезпечення адміністративно-правового регулювання уявляє собою цілеспрямований організуючий вплив норм адміністративного права на суспільні відносини шляхом реалізації складових адміністративно-правового механізму, який включає в себе сукупність адміністративно-правових засобів.

Подібну позицію займають В.І. Загуменник, В.В. Мусієнко, В.В. Проценко, вони пропонують розуміти адміністративно-правове регулювання як цілеспрямований впливом норм адміністративного права на визначені суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових заходів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних і юридичних осіб, нормального функціонування громадянського суспільства й держави [7, с. 400].

З цього твердження походить розуміння про багатоплановість і багатокомпонентність процесу (процедур) забезпечення. За твердженням В. В. Галуцького правове забезпечення визначається наступними ознаками: 1) цілеспрямованістю; 2) організаційним упорядковуючим і регулятивним характером; 3) наявністю предмета і власної сфери правового впливу, що мають індивідуальне й суспільне значення; 4) реалізується власними методами, координуючого характеру шляхом виконання або використання норм права; 5) наявністю визначених стадій, що передбачають правову регламентацію суспільних відносин, виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх реалізацію [8, с. 116–118].

Ефективність впливу правового забезпечення на суспільні відносини у сфері управління правоохоронною діяльністю залежить не тільки від їх природи та особливостей прояву, правильно обраного методу регулювання, але й від успішного використання всіх складових механізму, за допомогою якого регулюючий вплив проявляється у фактичній поведінці суб'єктів службової діяльності.

Власне, об'єктом адміністративно-правового забезпечення правил етичної поведінки поліцейських та доброчесності є ті суспільні відносини, які виникають через поведінку і дії суб'єктів та урегульовуються нормами адміністративного права.

Таким чином, на наш погляд, механізм адміністративно-правового забезпечення дотримання поліцейськими етичних правил поведінки – уявляє собою процес послідовного використання адміністративно-правових засобів для досягнення визначених цілей регулювання дій учасників суспільних відносин, а саме дотримання встановлених правил етичної поведінки та доброчесності поліцейськими в процесі здійснення службової діяльності.

На думку Р. В. Розумяк і Г. С. Буга, вироблення чіткого наукового розуміння структури механізму адміністративно-правового регулювання суспільних відносин дає можливість сформулювати теоретико-правове уявлення щодо змісту поняття даного управлінського явища [9, с. 34].

На думку Масюк Л.Я. до структури адміністративно-правового забезпечення правил етичної поведінки поліцейських входять: суспільні відносини, які виникають між суб'єктами у сфері забезпечення правил етичної поведінки поліцейських; адміністративно-правові норми законодавства, що регулюють належну поведінку і службову дисципліну в органах поліції; методи і форми впливу на об'єкт, тобто на поведінку усіх суб'єктів; юридичні наслідки, які виникають у результаті цих відносин [10, с. 233].

На думку авторів мультимедійного навчального посібника «Адміністративне право: загальна частина» до структури цього механізму входять наступні елементи (засоби): 1) норми, які встановлюють правовий статус поліцейського, функціональні обов'язки в межах посади, встановлені антикорупційним законодавством обмеження, правила етичної поведінки, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах; 2) відносини в межах поліцейської служби та поза її межами; 3) акти застосування та тлумачення правил етичної поведінки; 4) контроль та нагляд з боку керівництва да дотриманням вимог дисципліни та правил службового етикету; 5) заходи громадського контролю за дотриманням правил етичних норм поліцейськими;

6) правосвідомість та правова культура поліцейського; 7) заходи юридичної відповідальності за порушення правил етичної поведінки і доброчесності [11].

Кожна складова цього механізму призвана забезпечити дотримання етичної поведінки поліцейськими в службовій діяльності. Ці складові одночасно виступають юридичними засобами адміністративно-правового регулювання етичної поведінки правоохоронців. При цьому, наведені адміністративно правові засоби впливу включаються в процес регулювання у певній послідовності, залежно від умов і обставин застосування.

Для кращого розуміння дії такого механізму слід звернутися до характеристики його складових елементів. Головну основу механізму адміністративно-правового забезпечення дотримання поліцейськими етичних правил поведінки складають правові норми, які встановлюють правовий статус поліцейського, правила етичної поведінки закріплені в законах та інших нормативних актах.

Безпосередніми засобами механізму адміністративно-правового регулювання є норми права. З одного боку, вони регулюють поведінку суб'єктів адміністративного права, охороняють права фізичних та юридичних осіб, встановлений в державі правопорядок, з іншого, створюють умови для виникнення адміністративних правовідносин, в яких відбувається реалізація статусу суб'єктів.

Слід відзначити, що нормативні акти, які врегульовують етичну поведінку поліцейського мають дворівневу систему, яка включає себе перший рівень міжнародний та другий – національний (галузевий).

Етична поведінка правоохоронців України спирається на основоположні нормативні акти міжнародного законодавства, які були ратифіковані Україною та імplementовані в національне законодавство це, по перше, Резолюція 34/169 Генеральної Асамблеї ООН від 17 грудня 1979 року під назвою «Кодекс поведінки посадових осіб з підтримання правопорядку» [12].

Кодекс створений з метою використання його положень у національному законодавстві держав, його норми призначені безпосередньо регламентувати поліцейську діяльність у сфері захисту прав людини, недопущення зловживання заходами примусу, застосування тортур і запобігання проявам корупції.

Другим міжнародним документом, є «Європейський кодекс поліцейської етики», який був прийнятий Радою Європи 19 вересня 2001 року. Його положення застосовуються до посадових осіб підрозділів і служб державної поліції чи до інших контрольованих публічною владою органів, головною метою яких є забезпечення підтримки закону і порядку в громадянському суспільстві і яким держава дозволяє для досягнення цієї мети використовувати силу або спеціальні повноваження [13].

Правові норми професійної етики поліцейського у національному законодавстві були закріплені у таких нормативних актах: Конституції України [14], Законах України «Про Національну поліцію» [15], «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» [16], «Про запобігання корупції» [17], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [18], наказах МВС України від 09.11.2016 року № 1179 «Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських» [19] та від 09.04.2024 року № 230 «Про затвердження Правил етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України» [20].

Має сенс зупинитися на основних положеннях цих двох основних наказів МВС, в яких були закріплені основні правила етичної поведінки та доброчесності поліцейських та правоохоронців системи МВС.

Почнемо зі змісту «Правил етичної поведінки поліцейських» (далі – Правил). Структура Правил складається з п'яти розділів: 1) Загальні положення. 2) Основні

вимоги до поведінки поліцейського. 3) Поводження поліції з затриманими особами. 4) Взаємодія поліції із громадськістю та іншими державними органами. 5) Контроль керівників поліції за дотриманням етики поліцейськими.

Варто зазначити, що національні Правила, крім окреслених вимог, утримують у собі професійні етичні вимоги щодо окремих аспектів діяльності поліцейських. Головні вимоги до правил етичної поведінки поліцейських містяться у п. 1 р. II даного наказу. В процесі виконання службових обов'язків поліцейський повинен: «неухильно дотримуватися положень Конституції та законів України, інших нормативно-правових актів, які регламентують діяльність поліції, та «Присяги поліцейського», а також виконувати вимоги антикорупційного законодавства; професійно виконувати свої службові обов'язки, визначені Конституцією, законами України, іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, міжнародними договорами України, а також цими Правилами» [19].

У п. 3 р. IV цього ж нормативно-правового акту визначено, що за будь-яких обставин і відносно будь-якої людини як у робочий, так і в неробочий час поліцейський зобов'язаний дотримуватися норм професійної етики.

У змісті п. 1 р. II даного документу затверджені правила моральної поведінки поліцейських, які виражаються у наступних вимогах, що поліцейський повинен бути гідним, справедливим, стриманим, уважним у відношенні до всіх людей, незважаючи на їхній статус, особливості та різні переконання. Він повинен бути нейтральним та об'єктивним у будь-яких ситуаціях та у відношенні до кожної людини, дотримуючись її прав і свобод [19].

Поліцейський повинен бути готовим до різних викликів, так, щоб його поведінка відповідала морально-етичним нормам та був готовим до комунікації із населенням і надання їм необхідної допомоги. Окрім цього, поліцейський повинен постійно працювати над своєю поведінкою та контролювати свої негативні почуття, емоції, настрій, щоб не зашкодити іншим, а також, щоб це не вплинуло на виконання службових обов'язків та рішення. В даному змісті простежуються окремі моральні чесноти поліцейських, такі як справедливість, а також ті, які є похідними від чеснот мужності, мудрості і поміркованості.

У п. 3 р. IV Правил, визначені інші моральні вимоги і встановлені прямі заборони до поліцейського у відносинах із населенням, зокрема: «бути тактовним та доброзичливим; висловлювати вимоги чи зауваження, що стосуються особи у ввічливій та переконливій формі; надавати можливість особі висловлювати власну думку; до всіх потерпілих від злочинів або інших правопорушень проявляти повагу, охороняти їх безпеку та право на невтручання в особисте життя. Бути тактовним, доброзичливим, ввічливим, проявляти повагу – це похідні від загальних моральних чеснот мудрості й поміркованості людини» [19].

У положеннях п. 4. р. IV сформульовано, що «поліцейський повинен бути коректним та не допускати застосування насильства чи інших негативних дій щодо членів суспільства, а також, незважаючи на провокації, повинен залишатися об'єктивним».

Вимоги превентивного характеру має зміст п. 5 IV розділу: «З метою зменшення кількості випадків застосування поліцейських заходів примусу поліцейський повинен проявляти розсудливість, відкритість, почуття справедливості, володіти комунікативними навичками (переконання, ведення переговорів тощо), а в необхідних випадках мати керівні та організаційні якості» [19].

Таким чином, до особи поліцейського висувається вимога володіти комунікативними, організаційними та управлінськими навичками, мати почуття справедливості. Наявність таких високих вимог до поліцейського передбачає певний рівень його

теоретичної підготовки з психології, медіації, теорії управління та інших галузей суспільних наук.

Положення V розділу щодо функції керівників поліції вимагає від них дотримання обов'язку проводити навчання та інформаційно-роз'яснювальну роботу серед підлеглих щодо етичної поведінки. Окремим пунктом прописаний обов'язок протидіяти проявам корупції. Керівник має їх попереджати, а виявивши – терміново звернутись до антикорупційних органів [19].

Другий наказ МВС від 09 квітня 2024 року № 230 розширив перелік суб'єктів, на яких поширюється його дія. Суб'єктами доброчесної поведінки є: 1) державні службовці, відряджені поліцейські, відряджені військовослужбовці, а також інші працівники, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій апарату МВС; 2) державні службовці, а також інші працівники, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у Головному сервісному центрі МВС; 3) державні службовці, а також інші працівники, які обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій у закладах, установах і на підприємствах, що належать до сфери управління МВС.

Суб'єкт доброчесної поведінки повинен ознайомитися з положеннями Правил під розпис у спеціальному повідомленні про дотримання вимог, яке долучається до матеріалів його особової справи. Стан дотримання доброчесної поведінки враховується керівництвом при просуванні поліцейського по службі та проведенні оцінювання результатів службової діяльності працівника [20].

Позитивною рисою цього документу є формулювання офіційного поняття правил етичної поведінки та доброчесності, як «сукупності моральних та професійно-етичних принципів, вимог, які регулюють засади поведінки суб'єктів доброчесної поведінки – працівників апарату Міністерства внутрішніх справ України, Головного сервісного центру МВС, закладів, установ і підприємств, що належать до сфери управління МВС» [20].

На наш погляд, недоліком наказу від 09.04.2024 року № 230 була відсутність у його нормах конкретних положень про застосування заходів юридичної відповідальності до порушників етичної поведінки.

З наведеного можна зробити узагальнення, що норми права виступають найважливішими засобами реалізації механізму адміністративно-правового регулювання. З одного боку, вони регулюють поведінку суб'єктів адміністративного права, охороняють права фізичних та юридичних осіб, встановлений в державі правопорядок, з іншого, створюють умови для виникнення адміністративних правовідносин, в яких відбувається реалізація статусу суб'єктів.

В адміністративно-правових відносинах, як в складовій правового регулювання, індивідуалізуються положення певної норми адміністративного права або етичних правил, визначаються характер, права й обов'язки їх учасників.

Однією з найбільш важливих складових адміністративно-правового механізму дотримання етичних правил та доброчесності є правова культура поліцейського, яка уявляє собою систему професійно-правових знань, умінь і навичок, що характеризують високий ступінь правового розвитку особи і її впливів на правову культуру суспільства завдяки практичній юридичній діяльності в суворій відповідності з законом і внутрішнім імперативом службового обов'язку.

За твердженням авторів навчального посібника «Поліцейська деонтологія» структура правової культури правоохоронця містить у собі такі складові: 1) правову

освіченість (інформованість), що включає в себе професійні знання норм законодавства; 2) поважне ставлення до права, що проявляється у компетентній переконаності у його необхідності, у соціальній корисності правового регулювання, у правильності і справедливості правових норм; 3) вироблення звички дотримуватися законів і службових наказів; 4) уміння професійно користуватися правовим інструментарієм – законами й іншими актами; 5) виявлення правової активності під час виконання службових обов'язків і підкоренні своєї поведінки вимогам правових норм [21, с. 31].

Доповнює правову культуру правова свідомість. Вона виступає як система відображення правової дійсності у поглядах, почуттях, уявленнях поліцейського про право, її складовими є правова ідеологія, правова психології та правова поведінка.

Правова культура складається з сукупності правових цінностей, за допомогою яких правильно розуміються та виконуються положення правових норм.

Правова традиція і культура суспільства спільними зусиллями формують правове мислення та правову свідомість. Культурний стиль професійної поведінки працівника поліції характеризується неухильним дотриманням етичних принципів у правоохоронній діяльності, особливостями вирішення професійних проблем, специфікою вибору варіанта професійної поведінки в межах, що визначені нормами права та деонтологічними вимогами.

Важливим елементом культури правоохоронця є професійне мислення поліцейського, яке складається з аналітичної здатності правоохоронця опосередковано й узагальнено за допомогою вироблених та засвоєних понять, суджень, умовиводів, що фіксуються вербальними засобами, відображати істотні закономірні зв'язки правової дійсності та залагоджувати соціально-правові протиріччя [22, с. 9–13].

Повсякденне правове мислення складає невід'ємний елемент механізму соціальної дії права і знаходиться у основі правового мислення правоохоронця, його правового почуття, правового інтелекту.

Ще одна складова – політична культура правоохоронця, являє собою багаторівневу систему світосприймання особи: світоглядні орієнтації; ставлення до влади; ставлення до політичних явищ і процесів. Світоглядні орієнтації визначаються вибором політичних позицій, виходячи з переваги цінностей – індивідуальних чи колективних, релігійних чи атеїстичних, національних чи інтернаціональних, конфронтаційних чи консенсусних, прагматичних чи ідеалістичних та ін.

Політична культура залежить від загальної культури поліцейського, цінностей і орієнтирів загальнокультурного розвитку, корпоративного середовища та в цілому суспільства.

О.А. Гавриленко та О.М. Тетерич вважають важливими аспектами морально-етичної складової особистості представників правоохоронної сфери: ставлення професійної групи та кожного поліцейського до суспільства в цілому, його інтересів; виявлення основних цінностей, принципів та професійно-етичних норм правоохоронної та взагалі поліцейської діяльності; визначення моральних якостей особистості поліцейського, які забезпечуватимуть найкраще виконання ним професійного обов'язку, у тому числі обґрунтування професіоналізму як моральнісної якості правоохоронця; усвідомлення специфіки моральнісних відносин поліцейських та громадян, які є безпосередніми об'єктами (й водночас – суб'єктами) їх професійної діяльності; розкриття сутності взаємовідносин усередині професійних колективів органів поліції, специфічних моральних та професійно-етичних норм (правил), які виражають ці відносини; з'ясування засобів підтримки професійної етики поліцейських, у тому числі виявлення особливостей, мети, завдань і методів професійного етичного навчання поліцейського персоналу [23, с. 141].

У професійній діяльності поліцейського істотне значення має манера поведінки. Вона пов'язана з психофізіологічними особливостями особи і є невербальним засобом спілкування в суспільстві. Науковці виділяють наступні види манери поведінки особи за її психофізіологічними особливостями: 1) вербальна (голос, його тембр, інтонація); 2) рухова (міміка, жести, рухи тіла); 3) слухова (вміння слухати і чути); 4) зорова (погляд); 5) тактильна (дотик, обійми).

В службовому етикеті поліцейського особливе місце займає почуття такту. Воно визначає емоційний стан правоохоронця в трудовому колективі, його співпереживання зі службових питань з колегами, уважне ставлення до особи громадянина в процесі бесіди, належну поведінку у висловлюваннях і вчинках. Почуття такту формує вміння у поліцейського так поставити або викласти питання, щоб не викликати почуття незручності у громадян під час спілкування.

Поліцейський повинен постійно пам'ятати, що дотримання етикету і прояв такту – невід'ємна частина духовної культури службової особи і тим більше керівника.

Важливою складовою механізму формування дотримання етичних вимог є психологічна культура правоохоронця, що уявляє собою систему психологічних властивостей, які формуються в процесі раціонального взаємозв'язку особи поліцейського і професійних вимог.

Вона знаходить вираження у співвідношенні складових структури особистості (його волі, розуму і почуття) і системи правових норм, які мають відношення до характерних властивостей юридичної практики або окремих юридичних професій, навичках і прийомах використання знань під час спілкування з громадянами при вирішенні службових справ і т. ін.

Психологічна культура має велике значення для поліцейського. Вона сприяє упорядковуванню процесу мислення і форм його виразу (вербальну складову); допомагає знаходженню місця в суспільстві і в службовому колективі; орієнтує на неформальне ставлення до справи; розвиває, укріплює, активізує свідомість, волю та почуття; сприяє настрою і відчуття задоволення від праці, посиленню рівня відповідальності за доручену справу.

Наявність у особи владних повноважень в будь-якому суспільстві завжди викликало у людей бажання їх отримання, оскільки вони розширювали матеріальні можливості та надавали психологічні переваги. Тому, являючись представником влади, поліцейський може зловживати нею з різних мотивів і за таких обставин відбувається професійна деформація правоохоронця.

Деформація професійної свідомості поліцейського уявляє собою усвідомлені і неусвідомлені зміни анти правового характеру, що відбулися у свідомості поліцейського в процесі його професійної діяльності, і які свідчать про відступ від нормативів етичних вимог або доброчесності.

Вона негативно впливає на правоохоронну (службову) діяльність. Найбільш типовими формами деформації професійної свідомості правоохоронця є: зловживання владою або службовим становищем, перевищення посадових повноважень; некомпетентність; недбалість; перекручування відсотка розкриваності правопорушень; оформлення процесуальних матеріалів з порушенням «принципу презумпції невинуватості»; порушення принципу «відповідності покарання тяжкості правопорушення»; хибне сприйняття корпоративної солідарності або сліпа віра в службовий обов'язок [24, с. 71].

Протидія таким проявам, можлива через здійснення належного контролю з боку керівників підрозділів і застосування до поліцейських норм інституту юридичної відповідальності.

Юридична відповідальність поліцейських передбачена у нормі ст. 19 «Види відповідальності поліцейських» Закону України «Про Національну поліцію». Законодавець у положеннях профільного закону визначає, що в разі вчинення протиправних діянь поліцейські несуть кримінальну, адміністративну, цивільно-правову, дисциплінарну відповідальність відповідно до закону [15].

Вона виникає з моменту вступу особи на службу – прийняття Присяги, тобто з моменту початку його службово-трудова правовідносин.

Слід відзначити, що юридична відповідальність, виступає як невід'ємний елемент правового статусу працівника поліції і є важливим засобом забезпечення законності, ефективної діяльності поліцейських та додержання ними присяги, етичних вимог, доброчесності і трудової дисципліни.

На думку авторів навчального посібника «Деонтологічні засади поліцейської діяльності щодо забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина» юридична відповідальність працівників Національної поліції України є інститутом об'єктивного права і уявляє собою передбачені санкціями норм права, забезпечені можливістю застосування державного примусу несприятливі наслідки особистого, майнового чи організаційного характеру, яких працівник Національної поліції України зазнає за вчинене ним правопорушення в передбаченому законодавством порядку [25].

Результатом притягнення поліцейського до юридичної відповідальності за порушення етичних правил поведінки та доброчесності є настання на нього негативних наслідків (застосування стягнень або покарань передбачених діючим законодавством).

Висновки і пропозиції. Узагальнивши викладене, можна зробити висновок, що правовий механізм забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності, уявляє собою процес послідовного використання адміністративно-правових засобів для досягнення визначених цілей врегулювання дій учасників суспільних відносин, а саме – дотримання встановлених правил етичної та доброчесної поведінки поліцейськими.

Структурними елементами механізму забезпечення дотримання поліцейськими правил етичної поведінки та доброчесності є: 1) норми, які встановлюють правовий статус поліцейського, функціональні обов'язки в межах посади, встановлені антикорупційним законодавством обмеження, правила етичної поведінки, об'єктивно виражені в законах та інших нормативних актах; 2) відносини в межах поліцейської служби та поза її межами; 3) акти застосування та тлумачення правил етичної поведінки; 4) контроль та нагляд з боку керівництва да дотриманням вимог дисципліни та правил службового етикету; 5) заходи громадського контролю за дотриманням правил етичних норм поліцейськими; 6) правосвідомість та правова культура поліцейського; 7) заходи юридичної відповідальності за порушення правил етичної поведінки і доброчесності.

Список використаних джерел:

1. Публічна служба. Зарубіжний досвід та пропозиції для України / за заг. ред. Тимощука В.П., Школика А.М. Київ: Конус Ю, 2007. 84 с.
2. Бесчасний В.М., Кононенко Т.В., Сабельникова Т.М. Етикет і професійна етика поліцейського. К.: ВД «Дакор», 2019. 216 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2003. 1440 с.
4. Словник української мови: в 11 томах. Том 3, 1972. 744 с. URL: <http://sum.in.ua/s/>.

5. Забезпечення. Slovnyk.me. URL: <https://slovnyk.me/dict/vts/%8F>.
6. Бакірова І. О. Державно-правовий механізм забезпечення конституційного права людини і громадянина на судовий захист та місце органів юстиції України у здійсненні правосуддя. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 7. С. 127–139.
7. Загуменник В.І., Мусієнко В.В., Проценко В.В. Адміністративне право України: основні категорії та поняття: навчальний посібник / за заг. ред. О.Х. Юлдашева. Київ: Поліграфіст, 2010. 512 с.
8. Галунько В. В., Пономаренко Г. О., Шкарупа В. К. Теорія держави та права: конспект лекцій / за заг. ред. В. К. Шкарупи. Херсон: ВАТ «ХМД», 2008. 280 с.
9. Розумяк Р. В., Буга Г. С. Структура механізму адміністративно-правового регулювання права поліцейських на відпочинок. *Правовий часопис Донбасу / Law journal of Donbass*. 2023. № 1 (82). С. 32–37. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-82-1-1-29-32>.
10. Масюк Л.Я. Щодо змісту правил етичної поведінки поліцейських як об'єкт адміністративно-правового забезпечення. *Наукові записки*. Серія: Право. 2024. № 17. С. 230–235. URL: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2024-17-230-235>.
11. Адміністративне право: загальна частина: мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2017. URL:
12. Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку: Кодекс, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 17.12.1979 № 34/169. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_282.
13. Про Європейський кодекс поліцейської етики : Рекомендація Rec (2001) 10 Комітету Міністрів державам-учасницям Ради Європи (Ухвалена Комітетом міністрів 19 вересня 2001 року на 765-му засіданні заступників Міністрів. URL: <https://pravo.org.ua/files/Crimina%20justice/rec1.pdf>.
14. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
15. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*, 2015. № 40–41. Ст. 379.
16. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 29. Ст. 233.
17. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. Ст. 2056.
18. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 № 5207-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2013, № 32, ст. 412.
19. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 09 листопада 2016 № 1179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text>.
20. Правила етичної та доброчесної поведінки працівників Міністерства внутрішніх справ України: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 09 квітня 2024 № 230. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0596-24#Text>.
21. Поліцейська деонтологія: навч. посібник/ за заг. ред. В. Я. Марковського. Львів, 2020. 295 с.
22. Певко С. Г. Культура юриста та її види: етична, правова, психологічна: лекція з навчальної дисципліни «Поліцейська деонтологія». ХНУВС. Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6. 2023. 18 с. С.9-13.
23. Гавриленко О.А., Тетерич О.М. Моральні засади професії юриста. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Вип. № 3-4. 2016. 109 с.

24. Етикет і професійна етика поліцейського / В. М. Бесчастний, Т. В. Кононенко, Т. М. Сабельникова; М-во внутр. справ України, Донец. юрид.ін-т. Київ : ВД Дакор, 2019. 216 с.

25. Деонтологічні засади поліцейської діяльності щодо забезпечення прав і основоположних свобод людини та громадянина: мультимедійний навчальний посібник. Національна академія внутрішніх справ. Київ. 2023. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/police_deontology/info/lit.html.

УДК 342:342.72/.73(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.07>

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ

Галуцько Віра Миколаївна,
orcid.org/0000-0002-0563-0576

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративної
діяльності поліції

(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

У статті здійснено аналіз концептуальних підходів до правосуддя в Україні. У демократичному суспільстві забезпечення доступу до правосуддя є фундаментальною умовою для повноцінної реалізації права на справедливий судовий розгляд. Цей доступ повинен бути гарантований усім учасникам правовідносин, а саме фізичним і юридичним особам приватного та публічного права. Він стає особливо важливим у випадках, коли відповідні особи вважають, що їх права, основоположні свободи або законні інтереси порушено або поставлено під загрозу. Звернення до суду з метою захисту своїх прав виступає не лише індивідуальним правом кожного, а й важливим елементом забезпечення верховенства права, справедливості та правової стабільності у суспільстві. Відповідно, кожна держава повинна створити належні правові та організаційні механізми для реального і безперешкодного доступу до судових інстанцій, що охоплює як процесуальні гарантії, так і ефективні засоби правового захисту у разі порушення прав.

Визначено, що в Україні одним із базових засадничих принципів функціонування системи правосуддя є принцип неприпустимості відмови у здійсненні судового захисту. Відповідно до цього принципу, громадяни України, іноземці та особи без громадянства мають гарантоване право звертатися до суду у разі, якщо вважають, що їхні права чи свободи були порушені або перебувають під реальною загрозою порушення, а також якщо створюються перешкоди для реалізації їхніх прав чи чиняться інші дії, які утискають їх законні інтереси. Практична реалізація цього принципу проявляється, зокрема, у вимозі безумовного прийняття судами позовних заяв, скарг та інших процесуальних документів, оформлених відповідно до вимог чинного законодавства. Важливо підкреслити, що відповідно до статті 64 Основного Закону України, право на судовий захист є абсолютним і не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану.

Зроблено висновок, що забезпечення доступу до правосуддя виступає невід'ємною складовою механізму реалізації прав і свобод людини в Україні, забезпечуючи реальність та ефективність конституційних і правових гарантій у сфері захисту інтересів учасників правовідносин. А дослідження концептуальних засад реалізації цього принципу стає важливим для формування і вдосконалення судової системи, оскільки за допомогою наукових досліджень можливо ретельно з'ясувати практичні та теоретичні складові дотримання і забезпечення такого фундаментального принципу реалізації державної влади в Україні.

Ключові слова: судова система, доступ до правосуддя, захист прав, свобод і інтересів особи, основоположні засади, концептуальні підходи.

CONCEPTUAL APPROACHES TO ACCESS TO JUSTICE IN UKRAINE

Halunko Vira Mykolaivna,
orcid.org/0000-0002-0563-0576
Doktor of Law, Professor,
Professor at the Department of Police
Administrative Activities
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The article analyzes conceptual approaches to justice in Ukraine. In a democratic society, ensuring access to justice is a fundamental condition for the full realization of the right to a fair trial. This access should be guaranteed to all participants of legal relations, namely, individuals and legal entities under private and public law. It becomes especially important in cases where the persons concerned believe that their rights, fundamental freedoms or legitimate interests have been violated or threatened. Appealing to the court to protect one's rights is not only an individual right, but also an important element of ensuring the rule of law, justice and legal stability in society. Accordingly, each state must create appropriate legal and organizational mechanisms for real and unimpeded access to the courts, including both procedural guarantees and effective remedies in case of violation of rights.

It is determined that Ukraine, one of the basic fundamental principles of the justice system is the principle of inadmissibility of denial of judicial protection. According to this principle, Ukrainian citizens, foreigners and stateless persons have a guaranteed right to apply to court if they believe that their rights or freedoms have been violated or are under a real threat of violation, as well as if obstacles are created to the exercise of their rights or other actions are taken that infringe on their legitimate interests.

The practical implementation of this principle is manifested, in particular, in the requirement that courts unconditionally accept claims, complaints and other procedural documents drawn up in accordance with the requirements of applicable law. It is important to emphasize that according to Article 64 of the Basic Law of Ukraine, the right to judicial protection is absolute and cannot be restricted even in a state of emergency or martial law.

It is concluded that thus, ensuring access to justice is an integral part of the mechanism for the realization of human rights and freedoms in Ukraine, ensuring the reality and effectiveness of constitutional and legal guarantees in the field of protection of the interests of participants in legal relations. And the study of the conceptual foundations for the implementation of this principle becomes important for the formation and improvement of the judicial system, since with the help of scientific research it is possible to thoroughly clarify the practical and theoretical components of compliance with and ensuring such a fundamental principle of the exercise of state power in Ukraine.

Key words: judicial system, access to justice, protection of rights, freedoms and interests of an individual, fundamental principles, conceptual approaches.

Актуальність дослідження. Із моменту проголошення незалежності України розпочався процес її розвитку як демократичної та правової держави, що обумовило необхідність створення ефективного та доступного механізму судового захисту прав і свобод людини. Забезпечення реального доступу до правосуддя є одним із ключових напрямків у розбудові національної правової системи, визначаючи стратегічний вектор реформ у сфері судоустрою та судочинства.

Розробка концептуальних засад доступу до правосуддя в Україні набула вагомого значення у рамках наукових досліджень із загальної теорії держави і права,

конституційного права, порівняльного правознавства та процесуальних галузей права тощо. Проте, незважаючи на підвищення наукового інтересу, низка важливих аспектів доступу до правосуддя залишається недостатньо опрацьованою, особливо в контексті формування ефективного національного механізму забезпечення права на судовий захист. Саме тому, нагальною потребою є поглиблене дослідження теоретичних основ доступу до правосуддя, визначення його правової природи, принципів функціонування та умов ефективної реалізації в Україні.

Аналіз останніх наукових досліджень. Серед сучасних дослідників проблематики доступу до правосуддя слід відзначити роботи вітчизняних вчених, зокрема Б. М. Баженкової, Ю. П. Битяка, П. А. Бойка, О. Р. Куйбіди, І. Є. Марочкіна, Л. М. Москвич, Д. М. Притики, П. М. Рабиновича, Н. Ю. Сакари, В. І. Шишкіна, С. В. Шевчука та інших, в яких висвітлені не лише загальні проблеми держави і права, гарантії прав людини, принципи організації судової влади, але й ретельно аналізуються шляхи забезпечення доступу до судового захисту у різних галузях судочинства. Крім того, вважаємо за можливе відмітити наукові праці іноземних науковців таких як, Е. Джекоба, М. Каппеллетті, Р. Кей, Д. Харріса, Л. Г. Форера та інших, що зробили вагомий внесок у розробку теоретичних засад доступності правосуддя в світі.

Мета дослідження. Метою нашого наукового дослідження є аналіз теоретичних основ доступу до правосуддя, визначення його правової природи, принципів функціонування та умов ефективної реалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Історично доступ до правосуддя сприймався виключно як природне право людини, яке не мало належної правової гарантії з боку держави. Відповідальність за забезпечення реалізації цього права державою фактично ігнорувалась та втручання здійснювалося лише у разі виникнення конфлікту інтересів або опору в процесі подання позову. За відсутності відповідних механізмів ефективного захисту прав особи, держава довгий час залишалась пасивною у сфері процесуального забезпечення доступу до правосуддя, не розглядаючи це як свій безпосередній обов'язок. Лише внаслідок глибинних суспільно-політичних трансформацій, держава поступово почала визнавати необхідність створення ефективних механізмів правового захисту. Сучасний розвиток конституціоналізму передбачає активну участь держави у гарантуванні доступу кожної особи до суду, не тільки шляхом проголошення прав, а й через забезпечення реальної можливості їх захисту.

У цьому контексті особливого значення набувають положення Конституції України, зокрема статті 24, яка проголошує рівність усіх громадян у правах і свободах, та статті 55, що гарантує право кожного на судовий захист своїх прав та свобод. Пункт 2 частини третьої статті 129 Основного Закону України закріплює принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, що утворює обов'язок держави забезпечувати однаковий доступ до правосуддя всім особам, зокрема громадянам України, іноземцям та особам без громадянства [1].

Таким чином, в умовах сучасної моделі державності кожна особа, незалежно від громадянства, має рівні можливості на захист своїх прав і свобод у судовому порядку в судах усіх інстанцій та юрисдикцій, включаючи навіть осіб, які відбувають кримінальне покарання в установах виконання покарань, що свідчить про суттєву еволюцію ролі держави від пасивного спостерігача до активного гаранта права на доступ до правосуддя, що є базовим елементом принципу верховенства права в правовій державі.

У процесі дослідження практики Європейського суду з прав людини Конституційний Суд України дійшов висновку, що право на судовий захист, закріплене у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [2], було б формальним і неефективним, якби національна юридична система допускала невиконання остаточних

обов'язкових судових рішень на шкоду одній зі сторін. Конституційний Суд підкреслив, що саме на державу покладається позитивний обов'язок створити таку систему виконання судових рішень, яка була б ефективною як у теорії, так і на практиці, та гарантувала б їх обов'язкове виконання без невинуватених затримок. Отже, ефективний доступ до правосуддя охоплює не лише можливість звернення до суду, а й гарантію фактичного виконання ухвалених судових рішень у розумні строки без надмірних зволікань. Особливо акцентовано увагу на відповідальності держави та її органів за повне й своєчасне виконання судових актів, ухвалених проти них [3].

Враховуючи ці підходи, Конституційний Суд України обґрунтував, що гарантування кожній особі права на звернення до суду для оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єктів владних повноважень, передбачене частиною другою статті 55 Конституції України, є необхідним елементом принципу верховенства права. Такий доступ до суду не означає автоматичного визнання неправомірності дій або рішень владних суб'єктів, а має на меті забезпечити можливість їх судового перегляду на предмет відповідності закону. Це створює реальні умови для ефективного захисту прав та свобод кожної особи, а також зміцнює законність і правопорядок шляхом виявлення і усунення порушень у діяльності органів державної влади. Конституційний Суд України також підкреслює, що метою правосуддя є не лише формальний розгляд справ, а реальний захист порушених чи оспорюваних прав і свобод конкретних осіб. Реалізація права на звернення до суду, гарантованого Конституцією України, передбачає забезпечення кожній особі права обґрунтувати перед судом свою позицію щодо незаконності рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів владних повноважень, а також дій контрагентів правовідносин, що посягають на її права і свободи. Важливим аспектом цього права є створення реальних процесуальних можливостей для об'єктивного та неупередженого розгляду заявлених вимог, що відповідає конституційним стандартам справедливого правосуддя.

Отже, вважаємо за доцільне виділити важливі концептуальні засади забезпечення цього фундаментального принципу функціонування правової держави, до яких можна віднести традиційні, соціально-орієнтовані, технологічні та альтернативні методи забезпечення права на доступ до правосуддя в Україні.

Говорячи про традиційні концептуальні засади доступу до правосуддя, то слід насамперед звернути увагу, що ця правова категорія історично базується на кількох ключових принципах, які мають як конституційне, так і доктринальне підґрунтя. Після здобуття незалежності Україна закріпила в статті 55 Конституції України принцип доступу до судового захисту, згідно з яким кожному гарантується право на захист своїх прав і свобод у судовому порядку. Як справедливо наголошує Ю. Битяк, право на звернення до суду є ключовою умовою для повноцінного забезпечення та реалізації всього комплексу прав і свобод людини і громадянина. Без ефективної судової системи будь-яке право, закріплене у Конституції чи інших нормативно-правових актах, залишається декларативним, і відповідно позбавленим практичного змісту. Реалізація прав людини без можливості їх захисту в судовому порядку є ілюзорною. Саме через механізм судового звернення забезпечується відновлення порушених прав, надання компенсації за їх порушення або припинення неправомірного впливу з боку інших осіб чи органів державної влади [4]. На думку науковця, можливість подати позов чи іншу заяву до суду гарантує не тільки захист уже порушеного права, але й діє як превентивний інструмент, який стримує можливі зловживання та сприяє дотриманню принципу законності у суспільних відносинах. У цьому контексті суд виступає не лише органом вирішення конкретного правового спору, а й важливим елементом системи стримувань і противаг у демократичній державі.

Таким чином, право на звернення до суду є не просто процедурним інструментом, а фундаментальним механізмом підтримання правопорядку, забезпечення справедливості та реального функціонування правового статусу особи в Україні. Такий підхід в повній мірі кореспондується з заборонаю відмови у судовому захисті, що також можна віднести до традиційних засад доступу до правосуддя. Відповідно до позицій Конституційного Суду України, відмова у прийнятті позову або іншої заяви, оформленої відповідно до вимог закону, є порушенням права особи на судовий захист, яке відповідно до статті 64 Конституції не може бути обмежене навіть в умовах надзвичайного або воєнного стану [5].

Ще однією фундаментальною засадою є рівність усіх перед законом і судом, що означає наявність рівних прав на звернення до суду та участь у судових процесах на загальних засадах, без дискримінації за будь-якими ознаками для громадян України, іноземців, осіб без громадянства, а також для юридичних осіб приватного і публічного права. Як підкреслює В. Погорілко, принцип рівності є основою, на якій будується система доступу до правосуддя в демократичній правовій державі. Рівність усіх перед судом і законом забезпечує не лише формальну можливість звернення до суду, але й гарантує реальну можливість ефективного захисту своїх прав і свобод незалежно від соціального статусу, матеріального становища, національності, місця проживання чи інших ознак, тобто рівність у доступі до правосуддя має розглядатися як однакове ставлення до всіх учасників судового процесу й як активне забезпечення кожній особі реальної можливості захистити свої права, що означає розробку та впровадження таких процедурних механізмів і гарантій, які б компенсували природні соціальні, економічні чи фізичні нерівності серед громадян, у тому числі шляхом забезпечення безоплатної правової допомоги, доступності судових установ, спрощення судових процедур тощо [6].

Не менш важливою традиційною засадою забезпечення доступу до правосуддя в Україні є принцип обов'язковості виконання судових рішень, оскільки без фактичного виконання судового рішення саме звернення до суду втрачало б свій сенс, а право на судовий захист перетворювалося б на декларативну норму. На думку О. Гури, обов'язковість виконання судових актів впливає з принципу поділу влади, оскільки рішення суду як незалежного органу державної влади має бути остаточним і таким, що підлягає безумовному виконанню усіма фізичними та юридичними особами, а також органами державної влади і місцевого самоврядування. Вчений наголошує, що держава несе пряму відповідальність за створення належного механізму примусового виконання рішень суду з метою абсолютного відновлення порушених прав або припинення їх порушення [8]. Ю. Битяк, зазначає, що ефективноє судове рішення має не лише констатувати порушення права, а й забезпечувати реальне поновлення порушеного права через чітку та дієву систему його виконання [5]. Важливу увагу цьому питанню приділяє й практика Європейського суду з прав людини, яка вказує на те, що невиконання судового рішення прирівнюється до порушення права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (справа *Hornsby v. Greece*, 1997 р.) [9]. Крім того, закріплення цього принципу у статті 129-1 Конституції України підкреслює безумовний характер виконання рішень судових органів та встановлює юридичні механізми контролю за їх реалізацією. Таким чином, ми можемо зауважити і на тому, що положення міжнародних нормативних актів, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод сприяють зміцненню позицій особи в судовому процесі, зокрема щодо справедливого судового розгляду упродовж розумного строку.

Отже, ми можемо спостерігати за тим, що національні та міжнародні загальні засади доступу до правосуддя міцно інтегрувалися в українську правову систему і сприяли формуванню сучасної концепції ефективного судового захисту прав і свобод особи в судовому порядку.

Говорячи про соціально-орієнтовані концептуальні засади доступу до правосуддя, то доцільно зацентрувати увагу на тому, що вони мають глибокий соціальний зміст і спрямовані на забезпечення фактичної реалізації прав особи, незалежно від її матеріального стану, соціального статусу, форми здійснення господарської діяльності тощо. На думку Ю. М. Грошевого, доступ до правосуддя має розглядатися як обов'язкова умова соціальної справедливості у демократичній державі, оскільки правосуддя повинно бути доступним для всіх верств населення, включаючи найменш захищені категорії осіб, до яких можна віднести малозабезпечених, осіб з інвалідністю, внутрішньо переміщених осіб тощо [10].

Інший вчений, І. Климкович [11], акцентує увагу на тому, що соціально-орієнтований доступ до правосуддя передбачає не тільки можливість подати позов до суду, а й забезпечення реальних механізмів захисту порушених прав, у тому числі через спрощення процедур судового розгляду, надання безоплатної правової допомоги та мінімізацію судових витрат, що в повній мірі кореспондується з положенням статті 59 Конституції України, яка гарантує кожному право на правову допомогу. Особливу увагу соціальним аспектам доступу до правосуддя приділяють й зарубіжні вчені. Наприклад, М. Каппеллетті і Б. Гарт у своїй фундаментальній праці «Access to Justice» [12] наголошували, що в умовах розвиненої правової держави правосуддя не повинно бути привілеєм для заможних громадян, а держава має забезпечувати можливість ефективного захисту прав усім членам суспільства, незалежно від їхнього економічного становища. Вказані засади знайшли своє відображення і у практиці Конституційного Суду України, зокрема у Рішенні № 18-рп/2004 від 1 грудня 2004 року Суд підкреслив, що принцип доступності правосуддя включає необхідність усунення будь-яких бар'єрів, які могли б перешкоджати особам у реалізації їхнього права на судовий захист [13]. Отже, ми можемо зробити абсолютно логічний висновок, що запровадження інституту безоплатної правової допомоги, зменшення процедурних і фінансових бар'єрів, гарантування процесуальної рівності і підтримка найбільш вразливих груп населення є яскравим втіленням соціально-орієнтованих засад доступу до правосуддя.

Також, на доступ до правосуддя в сучасній Україні ключову роль відіграють технологічні засади, що реалізуються через застосування інформаційно-комунікаційних технологій зокрема і при відправленні правосуддя. На думку ряду науковців, цифровізація судових процесів є не просто елементом модернізації, а необхідною умовою для забезпечення реальної доступності правосуддя, оскільки інформаційні технології усувають територіальні, часові та фінансові бар'єри, які традиційно ускладнюють доступ до суду. Серед ключових технологічних засад доступу до правосуддя можемо виділити електронне правосуддя, що передбачає можливість подання процесуальних документів в електронній формі, участі у судових засіданнях дистанційно та ознайомлення зі справами через електронні кабінети, функціонування Єдиного державного реєстру судових рішень, що забезпечує відкритість судових актів і дозволяє громадянам отримувати інформацію про судову практику у зручному режимі, впровадження автоматизованої системи документообігу судів, які сприяють оперативному розгляду справ та рівному розподілу судових навантажень [14].

Як зазначають ряд науковців, упровадження технологічних інструментів у судову систему сприяє не тільки пришвидшенню розгляду справ, але й забезпеченню

прозорості та відкритості судових процедур, що є важливою складовою принципу верховенства права [15]. Крім того, іноземні дослідники, зокрема Дж. Сесіл та Л. Форер, наголошують, що застосування технологій у судовій системі має бути орієнтоване на користувача, враховуючи зручність інтерфейсів, доступність сервісів для осіб з обмеженими можливостями та гарантії безпеки персональних даних [16]. Таким чином, використання цифрових платформ для подання та розгляду справ, забезпечення відкритості інформації про судову діяльність, впровадження дистанційних форм участі у судових засіданнях, створення електронних реєстрів та баз даних судової практики і розвиток механізмів онлайн-консультацій та безкоштовної правової допомоги є технологічним концептуальним аспектом забезпечення оперативного й ефективного правосуддя.

Слід зазначити, що в Україні спостерігається тенденція щодо запровадження альтернативних способів вирішення спорів, що дозволяють забезпечити більш оперативне та менш формалізоване вирішення правових конфліктів в порівнянні з класичним судовим процесом, зберігаючи при цьому основні гарантії справедливості. Враховуючи світовий підхід щодо оптимального способу вирішення конфліктів, який за своєю правовою природою спрямований на зменшення витрат часу та фінансів учасників спору, підвищення конфіденційності процесу, збереження міжособистісних або бізнесових відносин між учасниками правовідносин, розвантаження судових установ і залучення сторін до процесу самостійного пошуку справедливого рішення, можна стверджувати, що його доцільно віднести до складової фундаментального принципу правової держави забезпечення доступу до правосуддя. До таких способів справедливо відносять медіацію, звернення до омбудсменів і вирішення спорів третейськими судами. У працях українських дослідників, звертається увага на те, що альтернативні методи повинні інтегруватися у національну судову систему як допоміжні, а не конкуруючі з судовим захистом. Альтернативні засоби мають функціонувати у межах правової держави, де гарантується право на звернення до суду у випадку недосягнення домовленості [17]. В українських реаліях поширення альтернативних засад доступу до правосуддя є частиною виконання міжнародних зобов'язань і є важливим інструментом у забезпеченні ширшого доступу до правосуддя в демократичному суспільстві.

Висновки. Проаналізувавши концептуальні засади доступу до правосуддя в Україні, можемо говорити про сталу імплементацію міжнародного стандарту «справедливий суд» в українську правозахисну і судову систему. Поширення юрисдикції судів на всі правовідносини, що виникають у державі; безперешкодне звернення будь-якої заінтересованої особи до суду; рівність умов такого звернення; справедливий і публічний розгляд справи; розгляд справи упродовж розумного строку; незалежність і безсторонність суду тощо є інституційними гарантіями законодавчого забезпечення і практичної організації судової системи в демократичному суспільстві. У свою чергу, можемо звернути увагу, що доступ до правосуддя в Україні є реальною, а не декларативною можливістю використання особою всіх доступних засад для забезпечення непорушності своїх прав, свобод і законних інтересів як з боку окремих осіб, так і держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.1950 р., ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n525

3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Трояна Антона Павловича щодо офіційного тлумачення положень статті 24 Конституції України (справа про рівність сторін судового процесу) від 12 квітня 2012 року No 9-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-12#Text>
4. Адміністративне право. Підручник за заг. ред. Ю. П. Битяка. МОН України, Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2020. 392 с.
5. Конституційний Суд України. Рішення № 18-рп/2004 від 1 грудня 2004 року у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо офіційного тлумачення положень статей 55, 64 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-04#Text>
6. Погорілко В. Ф. Юридична енциклопедія: В 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко та ін. Київ: «Укр. енцикл.», 1998. 736 с.
7. Конституційний Суд України. Рішення № 2-р(II)/2019 від 15 травня 2019 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>
8. Гура О.В. Доступ до правосуддя у практиці Європейського суду з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал* № 3/2017 С. 163–166. URL: http://lsej.org.ua/3_2017/48.pdf
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 19.03.1997 у справі «Горнсбі проти Греції». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/980_079
10. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. Агенція Європейського Союзу з основних прав і Рада Європи, 2016. 236 с.
11. Климкович І.Д. Аналіз поняття «доступ до правосуддя» у судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2023 Серія ПРАВО. Вип.78: Ч. 2. С. 332–335
12. Cappelletti M., Garth B. Access to Justice. Vol. I: A World Survey. Milan: Sijthoff and Noordhoff, 1978. 520 p. URL: <file:///C:/Users/Letch/Downloads/ssrn-3080615.pdf>
13. Ортинська Н. Право на справедливий суд: концептуальні аспекти. *Європейські перспективи*. № 3, 2021. С. 15–18.
14. Подковенко Т. Альтернативні способи вирішення спорів: розвиток концепції. Актуальні проблеми правознавства. Випуск 1 (13). 2018 р.С. 36–41. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/28601/1/%d0%9f%d0%be%d0%b4% d0%ba%d0%be%d0%b2%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be.pdf>
15. Cecil J. S., Forer L. G. Improving Access to Justice through Technology: A Global Perspective. *Journal of Law and Technology*. 2018. Vol. 10, Issue 2. P. 45–68. URL: https://www.abajournal.com/news/article/improving_access_to_justice_via_technology
16. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С. Г., Крушинський С. А., Луцик В. В. та ін. під ред. У. Гельманна, В. В. Луцика. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с. URL: https://old.univer.km.ua/doc/AVS_u_kriminalnomu_provadzhenni.pdf
17. Бляхарський Я. С., Філок О. С., Лазарева А. О. Медіація як ефективний засіб вирішення спорів: досвід розвинених країн. *АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ*. Випуск 3. 2024.С. 1–11.
18. Фідря Ю.О. Альтернативні способи вирішення спорів: теоретичні та практичні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2024. Серія Право. Вип. 86: Ч. 2. С. 242–247.

УДК 341.217:004.738.5(477:4-6ЄС)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.08>

ІНТЕГРАЦІЯ УКРАЇНИ У ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ЦИФРОВИЙ ПРОСТІР: ПРАВОВИЙ ТА ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Кравченко Іван Олександрович,

orcid.org/0000-0002-6555-2733

доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного
та інформаційного права
(Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна)

Ткаченко Віта Віталіївна,

orcid.org/0000-0001-5432-4981

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та
інформаційного права
(Сумський національний аграрний
університет, м. Суми, Україна)

Стаття присвячена комплексному аналізу інтеграції України до європейського цифрового простору у правовому та технологічному вимірах. Стрімкий розвиток цифрових технологій та необхідністю гармонізації українського цифрового законодавства з європейськими стандартами є важливою умовою успішної євроінтеграції та підвищення конкурентоспроможності країни на міжнародному рівні. Розглядаються ключові аспекти участі України в загальноєвропейській Програмі Digital Europe з перспективою до 2027 року, яка становить важливу складову «цифрового безвізу» з ЄС. Особлива увага приділяється проекту EU4DigitalUA, в рамках якого Україна отримує європейську підтримку з розбудови інтероперабельності та інфраструктури цифрового уряду, розвитку електронних послуг, кібербезпеки та захисту даних.

Аналізується правова база цифрової трансформації України, зокрема Закони України «Про електронну комерцію», «Про електронні комунікації», «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги», «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» та «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в країні». Досліджується розвиток системи електронного врядування, зокрема успіх порталу «Дія» та програми «Дія. Цифрова освіта», що сприяють підвищенню цифрової грамотності населення. У статті розглядається чотири стратегічні напрями європейської цифрової трансформації з конкретними цільовими показниками: розвиток цифрових навичок у щонайменше 80% населення, розбудова безпечної цифрової інфраструктури для формування «гігабітного суспільства», забезпечення базового рівня цифрової інтенсивності для понад 90% малих і середніх підприємств та повна (100%) цифровізація державних послуг з впровадженням цифрової ідентифікації.

Підкреслюється, що інтеграція до європейського цифрового простору є не лише засобом наближення до європейських стандартів і практик, але й потужним інструментом для посилення антикорупційних механізмів, залучення інвестицій

та забезпечення економічного зростання України в умовах глобальної цифрової трансформації.

Ключові слова: європейський цифровий простір, цифрова інтеграція України, єдиний цифровий ринок ЄС, гармонізація законодавства, GDPR, кібербезпека, цифрова трансформація, електронні комунікації.

UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EUROPEAN DIGITAL SPACE: LEGAL AND TECHNOLOGICAL ASPECTS

Kravchenko Ivan Alexandrovich,
orcid.org/0000-0002-6555-2733
Doctor of Juridical Sciences,
Professor at the Department of
Administrative and Information Law
(Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine)

Tkachenko Vita Vitalievna,
orcid.org/0000-0001-5432-4981
Candidate of Juridical Sciences,
Associate Professor at the Department of
Administrative and Information Law
(Sumy National Agrarian University,
Sumy, Ukraine)

The article is devoted to a comprehensive analysis of Ukraine's integration into the European digital space in the legal and technological dimensions. The rapid development of digital technologies and the need to harmonise Ukrainian digital legislation with European standards are an important condition for successful European integration and increasing the country's international competitiveness. The article examines the key aspects of Ukraine's participation in the pan-European Digital Europe Programme with a perspective until 2027, which is an important component of the 'digital visa-free regime' with the EU. Particular attention is paid to the EU4DigitalUA project, under which Ukraine receives European support to build interoperability and digital government infrastructure, develop electronic services, cybersecurity and data protection.

The legal framework for Ukraine's digital transformation is analysed, in particular the Laws of Ukraine 'On E-Commerce', 'On Electronic Communications', 'On Electronic Identification and Electronic Trust Services', 'On the Basic Principles of Cybersecurity of Ukraine' and 'On Stimulating the Development of the Digital Economy in the Country'. The development of the e-governance system is studied, in particular the success of the Diia portal and the Diia. Digital Education programme, which contribute to improving the digital literacy of the population. The article discusses four strategic directions of the European digital transformation with specific targets: development of digital skills for at least 80% of the population, building a secure digital infrastructure to form a 'gigabit society', ensuring a basic level of digital intensity for more than 90% of small and medium-sized enterprises, and full (100%) digitalisation of public services with the introduction of digital identification.

It is emphasised that integration into the European digital space is not only a means of approximation to European standards and practices, but also a powerful tool for

strengthening anti-corruption mechanisms, attracting investment and ensuring Ukraine's economic growth in the context of global digital transformation.

Key words: European digital space, digital integration of Ukraine, EU digital single market, harmonisation of legislation, GDPR, cybersecurity, digital transformation, electronic communications.

Постановка проблеми. В умовах глобальної цифрової трансформації та євроінтеграційних процесів України особливої актуальності набуває проблематика гармонізації вітчизняної цифрової екосистеми з європейським цифровим простором. Активізація відносин України з Європейським Союзом та отримання статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 році посилюють необхідність всебічного аналізу правових та технологічних викликів і перспектив такої інтеграції.

Динамічний розвиток цифрових технологій та інформаційного суспільства обумовлює необхідність створення відповідної нормативно-правової бази, що забезпечуватиме ефективну інтеграцію України до єдиного цифрового ринку ЄС. Проте, незважаючи на певні здобутки у сфері цифровізації, український правовий та технологічний ландшафт все ще характеризується значними розбіжностями з європейськими стандартами.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблематики інтеграції України у європейський цифровий простір має міждисциплінарний характер та знаходить своє відображення у працях багатьох вітчизняних науковців та нормативно-правових актах. Правове підґрунтя цифрової інтеграції України формують закони України «Про електронні комунікації» (2020), «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017), «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в країні» (2021) та «Про електронну комерцію» (2015), котрі закладають фундамент для гармонізації національного законодавства з європейськими нормами у цифровій сфері. Науково-практичний аналіз інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС представлений у дослідженні Лоли Ю.Ю., Михайленка Д.Г., Болотної О.В. та Дячека В.В. (2024), де розглядаються економічні аспекти та виклики цифрової інтеграції. Особливості та стратегічні напрями інтеграції України до європейського цифрового простору висвітлено в роботі О. Кревської (2024), яка аналізує відповідність української цифрової трансформації цілям Цифрової Стратегії ЄС до 2030 року. Аналітичні дослідження Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова (2022) розкривають реалії та перспективи євроінтеграції України, зокрема й у цифровій сфері.

Метою наукової статті є комплексний аналіз правових та технологічних аспектів інтеграції України у європейський цифровий простір.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та цифрової трансформації світової економіки Україна визначила один із ключових векторів свого розвитку – входження до Єдиного цифрового ринку (далі – ЄЦР) Європейського Союзу. Це стратегічне рішення відкриває широкі перспективи для національної економіки та цифрової інфраструктури країни.

Інтеграція до Єдиного цифрового простору ЄС становить стратегічний пріоритет економічного поступу України. Відповідно, значні державні ресурси та зусилля спрямовуються на формування уніфікованого юридичного середовища та узгодження вітчизняної законодавчої бази з європейськими нормативними актами. Для реалізації цих завдань український парламент вже ухвалив Закон України «Про електронні комунікації» (від 16.12.2020 р. № 1089-IX), що став важливим кроком на шляху цифрової євроінтеграції [1]. Даний нормативний документ було розроблено у відповідності

до Європейського кодексу електронних комунікацій та закону «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» (від 05.10.2017 р.) [2], що мав на меті впровадження положень Регламенту ЄС № 910/2014, затвердженого Європейським Парламентом та Радою 23 липня 2014 року. Паралельно відбувається активна робота над створенням підзаконних нормативно-правових актів для забезпечення повноцінної реалізації вищезазначених законодавчих ініціатив.

Варто також відзначити, що законодавча база у сфері цифрової трансформації була суттєво посилена з прийняттям Закону України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (від 05.19.2017 р. № 2163-VIII) [3] та Закону України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» (від 15.07.2021 р. № 1667-XI) [4]. Законодавче регулювання прав та обов'язків учасників взаємовідносин у галузі електронної комерції, включаючи захист прав споживачів та забезпечення конфіденційності інформації, визначено в Законі України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р. № 675-VIII [5].

Головним сучасним викликом для розвитку електронного урядування в Україні залишається забезпечення ефективної електронної інтеграції між державними інформаційними базами. Як державні, так і приватні суб'єкти господарської діяльності регулярно стикаються з необхідністю отримання доступу до різноманітних державних реєстрів та баз даних. Для забезпечення функціонування таких електронних платформ як система публічних закупівель Prozorro, електронне декларування, єдине митне вікно та інших подібних цифрових рішень, критично важливою є інтеграція з державними інформаційними ресурсами.

З метою вирішення цього питання в Україні було затверджено Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів» [6], яка передбачає впровадження системи електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів відповідно до європейських стандартів, зокрема European Interoperability Framework (EIF) 2.0 [7]. У рамках European Interoperability Framework міститься детальний каталог технологічних рішень, що забезпечують функціональну сумісність інформаційно-аналітичних систем, необхідну для ефективної взаємодії між державними структурами, представниками бізнесу та громадянами [8].

Європейський Союз ставить перед собою завдання, що виходить за межі розбудови виключно внутрішньої цифрової екосистеми, і включає активне сприяння процесам цифрової трансформації у сусідніх державах, зокрема учасниках програми Східного партнерства (Азербайджан, Білорусь, Вірменія, Грузія, Молдова та Україна). Задля реалізації цієї мети ЄС формує стратегію узгодження цифрових ринків із країнами Східного партнерства як невід'ємну складову ширшої політичної співпраці. Ключовим досягненням такої європейської політики стало формування об'єднаного цифрового простору зі східноєвропейськими партнерами в рамках програми EU4Digital [9]. Ініціатива EU4Digital працює над синхронізацією цифрових ринків та усуненням бар'єрів для надання загальноєвропейських онлайн-сервісів громадянам, державним установам та бізнесу. Це дозволяє підвищити якість та доступність цифрових послуг з оптимальнішим ціноутворенням. Узгодження українського цифрового сектору з європейським створить сприятливі умови для залучення інвестицій, розширення торговельних можливостей та спрощення умов розвитку для малих підприємств і стартап-проектів.

Програма «Цифрова трансформація для України» (DT4UA) є фундаментальним компонентом подальшого включення України до цифрового середовища Європейського Союзу. DT4UA спрямована на посилення захищеності та результативності

державних електронних послуг, а також спрощення доступу до них для населення та підприємців України. Додатковими цілями програми є впровадження електронних систем державного управління, виконання адміністративних функцій та забезпечення оперативного реагування на виклики, спричинені воєнним станом [10].

Врамках ініціативи EU4DigitalUA Україна одержує допомогу від європейських колег за кількома ключовими напрямками: розбудова сумісності та базової інфраструктури цифрового урядування; посилення інституційної спроможності; підвищення громадської обізнаності через комунікаційні заходи; впровадження електронних сервісів; а також забезпечення кібербезпеки та захисту інформації. Фінансування проекту охоплює період 2020-2024 років із загальним бюджетом 20,5 мільйонів євро. Наразі в межах програми EU4DigitalUA розпочато створення Єдиної державної електронної системи дозвільних документів (e-Permit), яка переводить процеси ліцензування та видачі дозволів у цифровий формат, дозволяючи заявникам подавати необхідні документи через персональні електронні кабінети. Додатково, вже завершено розробку веб-ресурсу «Підтримка paperless», мета якого – оперативно надавати фізичним особам та організаціям інформацію про доступні цифрові послуги держави [11].

Крім того, було прийнято Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027)» [12]. Залучення України до програми «Цифрова Європа» передбачає отримання фінансової підтримки з боку ЄС для розвитку кількох стратегічних напрямків: розробки суперкомп'ютерних технологій та високопродуктивних обчислювальних систем, розвитку штучного інтелекту, формування цифрових компетенцій, цифрової трансформації державного сектору та промисловості.

За прогнозами, приєднання України до реалізації програми «Цифрова Європа» створить передумови для суттєвого економічного зростання: очікується збільшення обсягів ВВП на 12%, нарощування експорту товарів до країн ЄС на 17%, послуг – на 12,2%, підвищення імпорту з європейських країн до України товарної продукції на 21,7%, послуг – на 9,1%. Такі показники сприятимуть загальному покращенню добробуту українських громадян приблизно на 7,8%.

Участь України у загальноєвропейській Програмі Digital Europe, розрахованій до 2027 року, становить вагомий елемент процесу «цифрового безвізу» з Європейським Союзом. Варто зазначити, що ЄС пішов назустріч Україні, звільнивши її від фінансових внесків на 2021–2022 роки та надавши суттєву знижку в розмірі 95% на платежі впродовж 2023–2027 років. На сьогодні Європейська комісія затвердила перші робочі програми, які діяли до 2023 року: головна програма з бюджетом 1,38 мільярда євро; напрямок кібербезпеки з фінансуванням 269 мільйонів євро; а також підтримка функціонування мережі Європейських центрів цифрових інновацій із бюджетом 329 мільйонів євро. Загальний обсяг фінансування проектів за напрямками, в яких може брати участь Україна, складає 7,6 мільярда євро [11].

Технологічний аспект інтеграції України в європейський цифровий простір є одним із ключових факторів, що визначають успіх євроінтеграційних прагнень нашої держави. В умовах стрімкого розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки, гармонізація цифрових стандартів і технологій між Україною та ЄС набуває стратегічного значення. Цей процес передбачає не лише впровадження відповідних технічних рішень, але й розбудову інфраструктури, розвиток цифрових компетенцій та створення сприятливого регуляторного середовища. Останніми роками Україна досягла значного прогресу у впровадженні системи електронного урядування, яка дозволяє громадянам користуватися державними послугами через інтернет. Особливо успішним став портал «Дія», який перетворився на ефективний

канал комунікації між громадянами та державою: кількість користувачів зростає з 2,5 мільйонів у 2020 році до понад 12 мільйонів у 2021 році. Серед найпопулярніших цифрових послуг – є-Малятко, оформлення паспорта, заява на субсидії, пенсійні послуги, реєстрація зміни місця проживання, отримання витягу з реєстру платників єдиного податку, реєстрація ФОП та оформлення допомоги по безробіттю. Важливо відзначити, що в деяких аспектах цифрової трансформації Україна випереджає європейські тенденції – наразі в Євросоюзі лише розробляється аналог української «Дії» – європейський гаманець цифрової ідентифікації (European Digital Identity Wallet).

Паралельно відбувається розширення системи освіти в галузі цифрових технологій, де все більше громадян приєднуються до ініціативи «Дія. Цифрова освіта». За даними на січень 2023 року, майже 2,5 мільйона осіб отримали відповідні сертифікати. Спостерігається позитивна динаміка у зростанні цифрової грамотності населення – відсоток українців, чиї цифрові навички не досягають базового рівня, зменшився до 47,8% у 2021 році. Варто згадати, що згідно зі Світовим рейтингом цифрової конкурентоспроможності (World Digital Competitiveness Ranking, WDCR), Україна у 2021 році посіла 37 сходинку серед 64 держав світу за показником «Знання».

Інтеграція до Єдиного цифрового ринку виступає одним із ключових пріоритетів у процесі галузевої інтеграції України до ЄС, в рамках якої наша держава поетапно приводить свої нормативні положення у відповідність до європейських стандартів у сферах електронної ідентифікації, електронних платежів і розрахунків, кібербезпеки, захисту персональних даних та інших важливих напрямках. У цьому контексті необхідно брати до уваги фундаментальну європейську стратегію цифрової трансформації. Для України Єдиний цифровий ринок представляє ефективний механізм посилення економічної інтеграції та розширення процесів цифровізації. Одночасно варто підкреслити антикорупційний потенціал Єдиного цифрового ринку, який сприяє підвищенню якості, прозорості та результативності державних цифрових послуг і функціонування електронного урядування. Для бізнесу інтеграція до ЄЦР означає перехід на європейські регуляторні стандарти та посилену систему захисту прав споживачів. Вхідження України до Єдиного цифрового ринку сприятиме залученню інвестицій, збільшенню обсягів двосторонньої торгівлі та створенню нових робочих місць.

Єдиний цифровий ринок забезпечує взаємний доступ до онлайн-ринків. В останні роки в Україні спостерігається активізація електронної комерції та посилення участі компаній у глобальних виробничо-збутових ланцюгах. Наразі сектор електронної комерції складає приблизно 4% українського ринку роздрібної торгівлі. Перспективи розвитку цього сегменту виглядають оптимістично: аналітична компанія Statista передбачає щорічне зростання на рівні 14%. У 2021 році обсяг електронної комерції в Україні сягнув \$5,65 мільярдів, що становить близько 1% від загального обсягу електронної комерції в ЄС (€530 мільярдів) [11].

У рамках проєкту EUSTS відбулася онлайн-лекція «Інтеграція України в Єдиний цифровий ринок ЄС» О. Кревська навіла важливу інформацію про особливості інтеграції України до Єдиного цифрового ринку ЄС, у якому розглядається Цифрова Стратегія ЄС до 2030 року. Ця стратегія дійсно містить чотири ключові компоненти з амбітними цільовими показниками: 1) цифрові навички – встановлено мету, що мінімум 80% населення повинні мати базові цифрові навички; 2) безпечна та ефективна цифрова інфраструктура – спрямована на досягнення «гігабітного суспільства», де високошвидкісний інтернет доступний усім; 3) цифрова трансформація бізнесу – передбачає, що більше 90% малих і середніх підприємств досягнуть базового

рівня цифрової інтенсивності; 4) цифровізація публічних послуг – ставить за мету 100% цифровізацію державних послуг та впровадження цифрової ідентифікації;

Ці компоненти формують основу цифрових перетворень, до яких Україна має прагнути в процесі євроінтеграції. Вони встановлюють конкретні орієнтири для оцінки прогресу в цифровій трансформації країни відповідно до європейських стандартів [13].

Висновки. Інтеграція України до європейського цифрового простору є складним багатоаспектним процесом, що охоплює правову гармонізацію, технологічну адаптацію та інституційну трансформацію. Аналіз сучасного стану цифрової інтеграції свідчить про наявність значного прогресу в окремих сферах, зокрема у розбудові електронного урядування, запровадженні електронних публічних послуг та модернізації телекомунікаційної інфраструктури. Завершення процесу інтеграції створить передумови для участі України в єдиному цифровому ринку ЄС, підвищить конкурентоспроможність економіки та забезпечить доступ до якісних цифрових послуг.

Список використаних джерел:

1. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.2020 року № 1089-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 97–100. ст. 393.
2. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 року № 2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. ст. 400.
3. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закону України від 05.10.2017 року № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45, ст. 403.
4. Про стимулювання розвитку цифрової економіки в країні: Закон України від 15.07.2021 року № 1667-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №№ 6–7. ст. 18.
5. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 року № 675-VIII. URL: *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 45. ст. 410.
6. Деякі питання організації електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.05.2018 № 357.
7. Експорт ІТ-послуг з країни. URL: <https://forbes.ua/news/eksport-it-poslug-z-ukraini-za-misyats-skorotiv-sya-na-35-nbu-31052024-21497>.
8. Лола Ю. Ю., Михайлеко Д. Г., Болотна О. В., Дячек В. В. Інтеграція країни до Єдиного цифрового ринку ЄС. *Проблеми економіки*. 2024. № 4. С. 64–70. DOI: 10.32983/2222-0712-2024-4-64-70 https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2024-4_0-pages-64_70.pdf
9. Ініціатива EU4Digital. URL: <https://eufordigital.eu/uk/discover-eu/the-eu4digital-initiative/>
10. Цифрова трансформація для України – DT4UA. URL: <https://ega.ee/uk/project/dt4ua/>
11. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова*. 2022. № 1–2: URL: https://razumkov.org.ua/images/journal/NSD187-188_2022_ukr_full.pdf
12. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) : Закон України від 23.02.2023 року № 2926-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 60. ст. 193.
13. Кревська О. У рамках проєкту EUSTS відбулася онлайн-лекція «Інтеграція України в Єдиний цифровий ринок ЄС». 2024. URL: <https://lpnu.ua/news/u-ramkakh-proiektu-eusts-vidbulasia-onlain-lektsiia-intehratsiia-ukrainy-v-yedyniy-tsyfrovyy>

УДК 342.95

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.09>

ХАРАКТЕРИСТИКА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ДЕРЖАВНОГО БЮРО РОЗСЛІДУВАНЬ

Макаренко Михайло Михайлович,

orcid.org/0009-0004-2153-5554

аспірант

(Харківський національний університет

внутрішніх справ, м. Харків, Україна)

У статті запропоноване авторське бачення структури правового механізму контролю, який складається з наступних компонентів: 1) предметного, тобто об'єкту та предмету контролю; 2) цільового, до якого входять мета, завдання та функції даного виду діяльності; 3) інституційного – суб'єктів здійснення контрольної діяльності та їх повноважень у цій сфері; 4) нормативного, який уособлює нормативно-правову базу реалізації контрольної діяльності; 5) процедурного, що об'єднує принципи та стадії проведення контрольної діяльності. Наведену систему було взято за основу для виконання мети дослідження – формуванні визначальних рис притаманних адміністративно-правовому механізму контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань.

В свою чергу дослідження змісту компонентів адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю Державного бюро розслідувань дав можливість виокремити його специфіку, яка відбивається в наступних рисах: дуалізм двох взаємозв'язаних елементів – об'єкту та мети контролю, оскільки остання може здійснюватися як в межах зовнішньої та внутрішньої організаційної діяльності ДБР; наявність гнучких елементів даного механізму (предмету та завдань контролю), які здатні змінювати свій зміст у залежності від умов і обставин у яких він здійснюється; наявність нетипового інституційного компоненту, тобто відсутність органів місцевого самоврядування як суб'єкта контрольної діяльності та наявність іншого суб'єкту – міжнародних організацій; нормативний компонент адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю ДБР ґрунтується на нормах адміністративного права, які визначають принципи, суб'єктів, порядок і процедури здійснення вказаного виду діяльності; обмежений перелік методів і форм, зумовлений тим, що основним джерелом отримання даних для контролю є документально зафіксована інформація.

Ключові слова: правовий механізм контролю, адміністративне право, демократичний цивільний контроль, Державне бюро розслідувань, державний контроль, громадський контроль (нагляд), структура.

LEGAL NATURE AND CONCEPT OF RESTRICTIONS DURING PUBLIC SERVICE

Makarenko Mykhailo Mykhailovych,

orcid.org/0009-0004-2153-5554

Postgraduate Student

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

The article proposes the author's vision of the structure of the legal mechanism of control, which consists of the following components: 1) substantive, that is, the object and subject of control; 2) target, which includes the goal, objectives and functions of this type of activity; 3) institutional – subjects of control activities and their powers in this area; 3) normative, which embodies the regulatory and legal framework for the implementation of control activities; 4) instrumental (forms and methods of control); 5) procedural, which combines the principles and stages of control activities. The above system was taken as the basis for fulfilling the purpose of the study – the formation of the defining features inherent in the administrative and legal mechanism of control over the activities of the State Bureau of Investigation.

In turn, the study of the content of the components of the administrative-legal mechanism for controlling the activities of the State Bureau of Investigation made it possible to identify its specifics, which are reflected in the following features: the dualism of two interconnected elements – the object and purpose of control, since the latter can be carried out both within the external and internal organizational activities of the State Bureau of Investigation; the presence of flexible elements of this mechanism (the subject and tasks of control), which are able to change their content depending on the conditions and circumstances in which it is carried out; the presence of an atypical institutional component, i.e. the absence of local government bodies as a subject of control activity and the presence of another subject – international organizations; the normative component of the administrative-legal mechanism for controlling the activities of the State Bureau of Investigation is based on the norms of administrative law, which determine the principles, subjects, order and procedures for carrying out the specified type of activity; a limited list of methods and forms, due to the fact that the main source of data for control is documented information.

Key words: legal mechanism of control, administrative law, democratic civil control, State Bureau of Investigation, state control, public control (oversight), structur.

Постановка проблеми. Контроль відіграє важливу роль у діяльності Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), оскільки дозволяє гарантувати об'єктивне виконання поставлених завдань і законність під час реалізації його працівниками повноважень. У свою чергу помилковим буде вважати, що контрольна діяльність є простим однокомпонентним процесом, навпаки – контроль включає в себе низку складових, завдяки яким стає можливим належним чином реалізувати таку діяльність. Натомість, відсутність принаймні одного з елементів контрольної діяльності здатна або знизити його ефективність, або ж взагалі унеможливити цей процес. Це призведе до неналежної реалізації відповідної стадії, а відтак – неякісного управління та утвердження феномену свавілля серед персоналу будь-якого державного органу, зокрема ДБР. Належний і результативний контроль, насамперед забезпечується його єдністю, якою характеризується його внутрішня побудова, тобто механізм, завдяки якому втілюється така діяльність.

Мета дослідження полягає у формуванні визначальних рис притаманних адміністративно-правовому механізму контролю за діяльністю ДБР, що обумовлює необхідність дослідження змісту останнього.

Виклад основного матеріалу. Складність визначення сутності механізму контролю, обумовлюється наявністю різних підходів до тлумачення останнього, зокрема контроль розглядають як стадію та/або функцію управління, галузь знань, вид, форму, метод, напрям діяльності, процедура тощо. Таке різноманіття тлумачень даного феномену призвело до утворення безлічі поглядів щодо сутності його механізму. Причому більшість із них характеризуються відсутністю системного підходу, адже елементи механізму контролю виділяються ізольовано одне від одного. Наприклад, частіше за все, серед складових елементів механізму контролю виокремлюють його предмет і методи, які безпосередньо визначають напрями реалізації контролю [1, с. 29]. В.С. Орленко описує механізм державного контролю як «систему законодавчих та організаційних засад, які визначають структуру, повноваження, процедури та інструменти, необхідні для забезпечення ефективного та систематичного контролю за діяльністю державних органів, установ, підприємств та інших суб'єктів влади» [2, с. 120]. І з такою позицією важко не погодитись, хоча їй і бракує точності, в частині визначення переліку складових цього механізму. Більш конкретизований, на нашу думку, підхід пропонує О.М. Вініченко, який до системи контролю відносить: «необхідність контролю умови, що зумовлюють контроль визначення поняття «контроль» угруповання визначень поняття «контроль» у різних площинах наукових поглядів вчених управлінські аспекти контролю сутнісні риси контролю сутність контролю» [1, с. 29], а також його мету, завдання, функції, принципи, об'єкт, предмет, суб'єктів і методи. Інший погляд на механізм контролю має Т.В. Письменна, на думку якої останні складаються з суб'єктів контролю, його рівнів, форм, методів і нормативно-правової бази [3, с. 246]. Розглянуті позиції вчених пропонуємо використати як підґрунтя для формування власного погляду на структуру механізму контролю, складовими елементами якої є його: завдання, засоби, мета, методи, об'єкт, предмет, принципи, стадії, суб'єкти, їх повноваження, форми, функції та цілі. В той же час характеристика механізму як правового явища, обумовлює наявність у його змісті ще одного компоненту – правового.

Отже, правовий механізм контролю складається з наступних компонентів: 1) предметного, тобто об'єкту та предмету контролю; 2) цільового, до якого входять мета, завдання та функції даного виду діяльності; 3) інституційного – суб'єктів здійснення контрольної діяльності та їх повноважень у цій сфері; 4) нормативного, який уособлює нормативно-правову базу реалізації контрольної діяльності; 5) інструментального (форми та методи здійснення контролю); 6) процедурного, що об'єднує принципи та стадії проведення контрольної діяльності. Надалі вважаємо за можливе дослідити адміністративно-правовий механізм контролю за діяльністю ДБР спираючись на запропоновану систему механізму контролю, а її складові розглянути крізь призму адміністративний норм права, які регламентують окреслену діяльність.

Виходячи з того, що об'єктом контролю, як нами було зазначено раніше є те на що спрямовано контроль, то ним в даному випадку є діяльність ДБР. Зі свого боку треба відмітити, що така діяльність є широким поняттям, яке охоплює зовнішній і внутрішній аспекти. Саме такий підхід використовується в теорії адміністративного права, наприклад М.П. Гурковський і С.С. Єсімов розглядаючи питання публічної служби в правоохоронній сфері зазначають, що її зовнішня сторона відбивається в реалізації публічними службовцями правоохоронних функцій у сфері забезпечення публічного порядку та безпеки, а внутрішня – «пов'язана із здійсненням внутрішньоорганізаційної діяльності правоохоронних органів у сфері повсякденної організації правоохоронної діяльності, зокрема щодо кадрового забезпечення правоохоронних органів,

що охоплює реалізацію мети, завдання та принципи кадрової політики у правоохоронній сфері» [4, с. 198].

Використовуючи наведений вище дуальний підхід щодо діяльності правоохоронних органів (до яких відноситься і ДБР) зазначимо, що зовнішній аспект, як елемент об'єкту контролю, пов'язаний із здійсненням ДБР поставлених перед ним завдань, а саме протидія кримінальним правопорушенням віднесених до їх компетенції, а саме суб'єктами вчинення яких є вищі посадові особи, службові особи антикорупційних органів (Національного антикорупційного бюро України та Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), а також у разі вчинення військові кримінальних правопорушень (за виключенням ст. 422 Кримінального кодексу України). До внутрішньо організаційного аспекту діяльності ДБР слід віднести: управлінську діяльність (якість, результативність, доцільність і обґрунтованість прийнятих управлінських рішень); виконавську та службову дисципліну працівників ДБР; матеріально-технічну складові роботи ДБР, у т.ч. виконання його кошторису.

В порівнянні з об'єктом контролю його предмет є більш конкретизованим, а тому залежить від мети та завдань контролю, зокрема він може збігатись із об'єктом контролю, а може бути локалізований в межах одного чи декількох напрямів зовнішньої та внутрішньої організаційної діяльності. До прикладу згідно з положеннями ч. 2 ст. 24 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» [5] підрозділ внутрішнього контролю ДБР реалізує контрольну діяльність виключно в межах внутрішньої організаційної діяльності, в частині дотримання службової дисципліни, правил етичної поведінки, вимог щодо недопущення виникнення конфлікту інтересів працівниками ДБР і т. п. Уточнимо, що даному випадку об'єктом контролю буде діяльність ДБР, а його предметом – саме її внутрішньо організаційний аспект (виконавська та службова дисципліна, дотримання антикорупційного законодавства та доброчесності).

Першим складовим елементом цільового компоненту є мета контролю. Основною метою контролю за діяльністю ДБР є перевірка дотримання законності діяльності працівників зазначеного органу. Варто наголосити, що за допомогою контролю стає можливим виявити не тільки негативні наслідки, а і позитивні досягнення, які в сукупності з недоліками можна використати для попередження порушень законодавчих приписів і їх профілактики.

Функції контролю є науковою категорією, під якою розуміють «здатність управління виявити проблеми і відповідно скоригувати діяльність організації до того, як ці проблеми переростуть у кризу» [6, с. 86]. Зазначене обумовлює наявність різних підходів щодо їх визначення, зокрема деякі вчені (Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко та Ю.П. Сурмін) відносять до функцій контролю облік, перевірку та аналіз [7, с. 443]. У.О. Марчук і А.А. Романчук серед функцій контролю виділяють: інформаційну, профілактичну, інструктивну та охоронну [8, с. 33]. Інші вчені (Н.Т. Мала, Л.Є. Угрин і О.Р. Саніна) також виділяють інформаційну функцію і окрім неї – діагностичну, орієнтаційну та стимулюючу [9, с. 66]. Нажаль ми не можемо визнати жоден із переліків функцій контролю вичерпним, принаймні через те, що в жодному з них не враховану ще одну функцію – відновлюючу, адже здійснення контрольної діяльності дає змогу досягти нормального функціонування підконтрольного об'єкта. Проте враховуючи вказані функції контролю, а також специфіку його здійснення за діяльністю ДБР, можемо сформулювати такий перелік функцій: інформаційна, аналітична, превентивна, відновлююча, методична.

Інституційний компонент повинен бути представлений системою суб'єктів контролю та їх повноваженнями в цій сфері. В свою чергу, можна зробити загальний висновок про суб'єктів здійснення контролю, до яких слід віднести: державні органи,

органи місцевого самоврядування та громадськості. Між тим контроль за діяльністю ДБР, у часині суб'єктів його реалізації має власну специфіку, яка впливає з аналізу Розділу V Закону України «Про державне бюро розслідувань». По-перше, органи місцевого самоврядування не здійснюють контроль за діяльністю зазначеного органу, через брак у них відповідних повноважень. А по-друге, такий контроль здійснюється і міжнародними організаціями, представники яких входять до комісії з проведення конкурсу на зайняття посади Директора ДБР. Таким чином, до суб'єктами контролю за діяльністю ДБР є: держані органи, органи місцевого самоврядування громадські інституції та міжнародні організації.

Наступним компонентом адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю ДБР є нормативно-правові акти на підставі яких він реалізується. Першим таким правовим актом є Конституція України, де закріплені повноваження парламенту (ст. 85), уряду (ст. 116), глави держави (ст. 106), а також судів (ст. 124), у тому числі щодо реалізації ними контрольної діяльності. Серед законодавчих актів необхідно виділити: Закон України «Про Державне бюро розслідувань», який закріплює особливості демократичного цивільного контролю за діяльністю ДБР (Розділ V); Закон України «Про комітети Верховної Ради України», що регламентує контрольні повноваження профільні комітетів Верховної Ради України (далі – ВР України); Закон України «Про запобігання корупції», в частині легалізації окремих інструментів контролю; Закони України «Про звернення громадян» і «Про доступ до публічної інформації», які містять засади здійснення громадського контролю за діяльністю ДБР.

У свою чергу серед підзаконних нормативно-правових актів, які стосуються організації та здійснення контролю за діяльністю ДБР необхідно назвати: Предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання затверджені постановою ВР України від 29.08.2019 № 19-ІХ; Положення про Раду громадського контролю при Державному бюро розслідувань затвердженого Указом Президента України від 05.02.2020 № 42/2020; Порядок проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа у Державному бюро розслідувань затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 11.05.2017 № 449 тощо.

Відомчими нормативно-правовими ДБР актами в сфері здійснення контролю є: Порядок організації та здійснення внутрішнього контролю в Державному бюро розслідувань затверджений наказом ДБР 27.04.2020 № 147; Інструкція про порядок проведення службових розслідувань стосовно працівників Державного бюро розслідувань затверджена наказом ДБР від 14.01.2020 № 9; Положення про Дисциплінарну комісію Державного бюро розслідувань затверджене наказом ДБР від 06.01.2021 № 7 і т. д. Підкреслимо, що серед нормативно-правових актів, які регламентують здійснення контролю за діяльністю ДБР акти адміністративного права займають провідне місце, оскільки буквально регламентують засади здійснення такої діяльності, її порядок реалізації та компетенцію відповідних суб'єктів.

Інструментальний компонент включає в себе форми, методи та способи здійснення контрольної діяльності. Під формами контролю необхідно розуміти «спосіб конкретного вираження й організації контрольної дії, спрямованої на виконання функцій контролю, тобто як техніку здійснення контролю та конфігурацію контрольного заходу» [10, с. 99]. В той же час складність виділення таких форм полягає у достатньо тісному взаємозв'язку з іншим елементом – методами. На чому в своєму дослідженні наголошує М.М. Шестерняк, зазначаючи, що існує декілька теорій щодо виділення форм контролю. Відповідно до першої теорії принципового розмежування між формами і методами не прослідковується, а тому виділяється їх загальний перелік (аналіз, аудит, інвентаризація, обстеження, перевірка, ревізія, розслідування

і т. п.). Прихильники другої теорії виокремлюють: попередній контроль (експертиза, моніторинг); поточний контроль (перевірка, розслідування, ревізія, аудит); наступний контроль (ревізія, оцінювання) [11, с. 155]. Сутність третьої теорії спирається на стадії контролю, зокрема: перша група форм пов'язана з плануванням здійснення контролю та розробленням необхідного документального забезпечення; друга група форм об'єднує ті, що безпосередньо пов'язані з контрольною діяльністю (це цільові та контрольні перевірки та інспектування); третя група – це підведення підсумків, які можуть здійснюватися в формах узагальнення та підсумків [6, с. 90–91]. Узагальнюючі наведені погляди, варто підкреслити не тільки їх ідентичність із методами контролю, а і дублювання на різних етапах останнього. З метою уникнення подібних помилок і приймаючи до уваги консолідацію контролю за роботою ДБР у межах окремих напрямів пропонуємо визначити такі форми контролю за діяльністю вказаного органу: перевірка та моніторинг – як основні форма; розслідування (під час порушення службовою та виконавської дисципліни, а також вчинення правопорушень); прийняття участі в роботі комісій і рад до компетенції яких віднесено контроль за діяльністю ДБР, наприклад комісії з проведення конкурсу на зайняття посади Директора ДБР і Ради громадського контролю ДБР відповідно; аудит, ревізія та інвентаризація (мають місце, коли до предмету контролю входять матеріально-технічні питання). З огляду на те, що контролю за діяльністю ДБР незалежно від його виду чи суб'єкту, переважно здійснюється на підставі конкретної інформації, відомостей і фактів, то найпоширенішими його методами є її: збір, аналіз, розгляд, узагальнення, спостереження, фіксація і т.п.

До процедурного компоненту входять засади проведення контрольної діяльності, а також її стадії. Як слушно зауважує С.М. Гусаров до принципів контролю зазвичай відносять: «законність, об'єктивність, незалежність, відповідальність, наукова обґрунтованість» [12, с. 190]. Вважаємо за можливе розширити даний перелік за рахунок наступних принципів: гнучкість, економічність [13, с. 41], ефективність, компетентність [7, с. 448] і своєчасність.

Щодо стадій контролю, це напевно, одна з небагатьох категорій, яка характеризується уніфікованістю змісту, оскільки більшість вчених (наприклад, Ю.В. Ковбасюк, К.О. Ващенко, Ю.П. Сурмін [7, с. 447]) констатують наявність трьох стадій, які поширюються і на здійснення контролю за діяльністю ДБР: підготовча, центральна та підсумкова.

Висновки. Розгляд усіх компонентів адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю ДБР дає можливість виокремити його специфіку, яка відбивається в наступних рисах:

- дуалізм двох взаємозв'язаних елементів – об'єкту та мети контролю, оскільки остання може здійснюватися як в межах зовнішньої та внутрішньої організаційної діяльності ДБР;
- наявність гнучких елементів даного механізму (предмету та завдань контролю), які здатні змінювати свій зміст у залежності від умов і обставин у яких він здійснюється;
- наявність нетипового інституційного компоненту, тобто відсутність органів місцевого самоврядування як суб'єкта контрольної діяльності та наявність іншого суб'єкту – міжнародних організацій;
- нормативний компонент адміністративно-правового механізму контролю за діяльністю ДБР ґрунтується на нормах адміністративного права, які визначають принципи, суб'єктів, порядок і процедури здійснення вказаного виду діяльності;
- обмежений перелік методів і форм, зумовлений тим, що основним джерелом отримання даних для контролю є документально зафіксована інформація.

Кожен з виокремлених компонентів представляє цінність для здійснення контролю за діяльністю ДБР, оскільки відсутність щонайменше одного з них призведе до неможливості реалізації контрольної діяльності. Тому, будь який із них може стати предметом подальших наукових пошуків.

Список використаних джерел:

1. Вініченко О. М. Дефініція контролю, як наукової категорії. *Агросвіт*. 2014. № 23. С. 25–31.
2. Орленко В. С. Проблеми розвитку механізмів державного контролю в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2023. № 2(68). С. 118–124. DOI: [https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2\(68\)-17](https://doi.org/10.32689/2523-4625-2023-2(68)-17).
3. Письменна Т. В. Теоретичні основи функціонування механізму державного фінансового контролю. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. № 2 (53). С. 244–250.
4. Гурковський М. П., Єсімов С. С. Поняття державної служби в правоохоронній сфері України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2017. Вип. 4. С. 189–200.
5. Про Державне бюро розслідувань: закон України 12.11.2015 № 794-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення 11.02.2025).
6. Кісіль З. Р. Основи управління: посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 232 с.
7. Державне управління: підручник: у 2 т. / Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін [та ін.]. К.; Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
8. Марчук У. О., Романчук А. А. Функції контролю в системі управління підприємством. *Економіка. Фінанси. Право*. 2013. № 1. С. 31–34.
9. Мала Н.Т., Угрин Л.Є., Саніна О.Р. Контролювання у системі менеджменту. С. 66–71. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/8f2416f8-2891-4631-ad09-805695ae408e/content> (дата звернення 02.03.2025).
10. Стефанюк І. Б. Методологічні засади функціонування системи державного внутрішнього фінансового контролю в Україні. *Фінанси України*. 2011. № 6. С. 84–102.
11. Шестерняк М. М. Методи і форми контролю: проблеми визначення. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. Вип. 26(2). С. 154–156.
12. Гусаров С. М. Принципи контролю за станом охорони державної таємниці. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави: тези доп. міжнар. наук.- практ. конф.* С. 189–193. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/59.pdf (дата звернення 10.03.2025).
13. Теорія управління: навчальний посібник / І. А. Грузіна, І. О. Кінас, І. М. Перерва [та ін.]. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2021. 138 с.

УДК 342.9.477

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.10>

НАУКОВІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ

Ніцевич Олеся Володимирівна,
[orcid.org/ 0009-0004-2346-6812](https://orcid.org/0009-0004-2346-6812)
доктор філософії,
доцент кафедри адміністративно-
правових дисциплін Навчально-
наукового інституту права та психології
(Національна академія внутрішніх
справ, м. Київ, Україна)

У статті досліджено наукові підходи до визначення адміністративної процедури. В Україні розвиток адміністративних процедур є важливим елементом гармонізації національного законодавства із європейськими стандартами, що сприяє підвищенню прозорості, ефективності та правової визначеності діяльності органів виконавчої влади. Адміністративні процедури не лише регулюють порядок прийняття рішень державними органами, але й забезпечують реалізацію прав і свобод громадян. Впровадження єдиних стандартів адміністративних процедур дозволить мінімізувати корупційні ризики, зменшити бюрократичні бар'єри та сприяти ефективному державному управлінню.

Міжнародний досвід свідчить, що ефективна адміністративна процедура є запорукою належного державного управління. У країнах Європейського Союзу діють уніфіковані підходи до адміністративних процедур, які забезпечують громадянам можливість ефективного захисту своїх прав та інтересів у взаємодії з державними органами. В Україні ще залишається низка викликів, пов'язаних із імплементацією європейських стандартів, однак подальша адаптація законодавства дозволить підвищити ефективність управлінської діяльності. Запровадження подібних механізмів в Україні є одним із ключових завдань в межах євроінтеграційного процесу. Закон України «Про адміністративну процедуру» став значним кроком у цьому напрямку, закріпивши загальні правила взаємодії між державою та суспільством. Законодавче регулювання адміністративної процедури в Україні значно наблизилось до європейських стандартів, що є важливим кроком у рамках євроінтеграційних процесів. Його прийняття дозволило створити єдину систему правил взаємодії між громадянами та державою, яка мінімізує бюрократичні перешкоди та сприяє належному захисту прав фізичних і юридичних осіб.

Доведено, що адміністративна процедура є необхідною умовою належного функціонування державної системи та реалізації прав громадян. Подальше вдосконалення адміністративних процедур в Україні має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду та з метою посилення захисту прав громадян, забезпечення прозорості управлінських процесів і підвищення довіри суспільства до органів державної влади.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративна процедура, адміністративний орган, органи виконавчої влади.

SCIENTIFIC APPROACHES TO THE DETERMINATION OF THE ADMINISTRATIVE PROCEDURE

Nitsevych Olesia Volodymyrivna,
Doctor of Philosophical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Administrative and Legal Disciplines
of the Educational and Scientific Institute
of Law and Psychology
(National Academy of Internal Affairs,
Kyiv, Ukraine)

The article examines scientific approaches to defining the administrative procedure. In Ukraine, the development of administrative procedures is an important element of the harmonization of national legislation with European standards, which contributes to increasing the transparency, efficiency and legal certainty of the activities of executive authorities. Administrative procedures not only regulate the procedure for decision-making by state bodies, but also ensure the realization of the rights and freedoms of citizens. Implementation of uniform standards of administrative procedures will minimize corruption risks, reduce bureaucratic barriers and promote effective public administration.

International experience shows that an effective administrative procedure is a guarantee of proper state management. In the countries of the European Union, there are unified approaches to administrative procedures that provide citizens with the opportunity to effectively protect their rights and interests in interaction with state bodies. In Ukraine, there are still a number of challenges related to the implementation of European standards, but further adaptation of the legislation will allow to increase the efficiency of management activities. The introduction of such mechanisms in Ukraine is one of the key tasks within the European integration process. The Law of Ukraine "On Administrative Procedure" became a significant step in this direction, establishing the general rules of interaction between the state and society. The legislative regulation of the administrative procedure in Ukraine has come much closer to European standards, which is an important step in the framework of European integration processes. Its adoption made it possible to create a single system of rules of interaction between citizens and the state, which minimizes bureaucratic obstacles and promotes proper protection of the rights of individuals and legal entities.

It has been proven that the administrative procedure is a necessary condition for the proper functioning of the state system and the realization of citizens rights. Further improvement of administrative procedures in Ukraine should take place taking into account international experience and with the aim of strengthening the protection of citizens' rights, ensuring the transparency of management processes and increasing public trust in state authorities.

Key words: administrative law, administrative procedure, administrative body, bodies of executive power.

Актуальність дослідження. Дослідження адміністративної процедури зумовлено необхідністю узгодження питань впорядкування взаємодії між громадянами та органами державної влади в умовах сучасного суспільства і саме адміністративне право виконує ключову роль у регулюванні цих відносин, встановлюючи чіткі правила та механізми прийняття управлінських рішень. В Україні розвиток адміністративних процедур є важливим елементом гармонізації національного законодавства

із європейськими стандартами, що сприяє підвищенню прозорості, ефективності та правової визначеності діяльності органів виконавчої влади. Адміністративні процедури не лише регулюють порядок прийняття рішень державними органами, але й забезпечують реалізацію прав і свобод громадян. Впровадження єдиних стандартів адміністративних процедур дозволить мінімізувати корупційні ризики, зменшити бюрократичні бар'єри та сприяти ефективному державному управлінню.

Мета і завдання статті полягає в тому щоб здійснити аналіз теоретичних підходів до визначення адміністративної процедури та надати своє бачення для ефективності та законності їх застосування.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як В. Авер'янов, О. Бандурка, В. Бевзенко, В. Галунько, І. Голосніченко, О. Гончаренко, В. Горбулін, Є. Додін, О. Зайчук, О. Закаленко, В. Зуй, Р. Калюжний, М. Козюбра, А. Комзюк, В. Колпаков, В. Копейчиков, Л. Кривенко, Т. Коломосьць, В. Курило, Н. Матузов, А. Мацюк, Р. Мельник, М. Міхеєнко, О. Негодченко, Н. Нижник, М. Орзіх, В. Петков, В. Погорілко, Н. Прозорова, П. Рабінович, О. Скаун, В. Тацій, Ю. Тодика, М. Цвік, В. Шаповал, Ю. Шемшученко, А. Школик, Є. Школьний, О. Ярмиш та інші. Але, у своїй більшості вони увагу звертали на загальні положення адміністративного права, або аналізувати більш суміжні чи спеціальні виклики, що потребує додатково вивчення.

Виклад основних положень. Міжнародний досвід свідчить, що ефективна адміністративна процедура є запорукою належного державного управління. У країнах Європейського Союзу діють уніфіковані підходи до адміністративних процедур, які забезпечують громадянам можливість ефективного захисту своїх прав та інтересів у взаємодії з державними органами. В Україні ще залишається низка викликів, пов'язаних із імплементацією європейських стандартів, однак подальша адаптація законодавства дозволить підвищити ефективність управлінської діяльності. Запровадження подібних механізмів в Україні є одним із ключових завдань в межах євроінтеграційного процесу. Закон України «Про адміністративну процедуру» став значним кроком у цьому напрямку, закріпивши загальні правила взаємодії між державою та суспільством. Законодавче регулювання адміністративної процедури в Україні значно наблизилось до європейських стандартів, що є важливим кроком у рамках євроінтеграційних процесів. Його прийняття дозволило створити єдину систему правил взаємодії між громадянами та державою, яка мінімізує бюрократичні перешкоди та сприяє належному захисту прав фізичних і юридичних осіб.

Закон «Про адміністративну процедуру» – це новий етап у взаємодії органів виконавчої влади та місцевого самоврядування з громадянами та бізнесом. Загальні правила прискорюють ухвалення рішення та оптимізують комунікацію людини з публічною адміністрацією. Процедура взаємодії стане уніфікованою, ефективною, орієнтованою на потреби громадян і бізнесу, та прозорою. Запровадження загальної адміністративної процедури наближає Україну до стандартів Європейського Союзу, адже подібні закони діють у всіх державах-членах ЄС як невід'ємна частина «права на належне адміністрування» [1]. Як зазначив науковець І.Криворучко, важливість адміністративної процедури для діяльності органів публічного управління полягає в таких аспектах: забезпечення організації діяльності органів публічного управління; гарантування інтересів особи, а також прав, свобод фізичних та юридичних осіб; створення цілісного, послідовного та ефективного порядку дій органів публічного управління для прийняття управлінського рішення; забезпечення

гласності та відкритості виконання функцій органів публічного управління під час ухвалення та втілення організаційно-розпорядчих або ж управлінських рішень [2]. На сьогодні науковці активно досліджують поняття адміністративної процедури, її структуру, особливості та значення в правозастосовній практиці. Не дивлячись на те, що Законом визначено, що адміністративна процедура – визначений законом порядок розгляду та вирішення справи [3] серед науковців не існує єдиного підходу до його визначення та належності. Так, наприклад, О. Закаленко зазначає, що процедура (від лат. *Procedo* – забезпечувати просування чого-небудь, встановлений порядок дій) є системою, яка: а) орієнтована на досягнення конкретного соціального результату; б) складається з актів поведінки, що послідовно змінюють один одного, ступенів діяльності; в) створює модель розвитку, руху якого-небудь явища, що закріплена на нормативному рівні; г) ієрархічно побудована; д) знаходиться в динаміці, розвитку; е) виступає засобом реалізації головного для неї суспільного відношення [4]. В. Кікінчук наголошує, що слово «процедура» (*procedo*) з латинської мови перекладається як «порядок». А слово «адміністративний» у будь-якому словосполученні, як відомо, одразу встановлює зв'язок із владною чи управлінською діяльністю [5]. А. В. Бевзенко наголошує на двоєдиній природі адміністративного права, що складається з матеріального та процесуального аспектів, а адміністративні процедури він відносить до матеріального права [6]. І. Юрійчук визначає адміністративну процедуру як нормативно закріплений алгоритм дій органів публічної влади щодо розгляду адміністративних справ [7]. О. Лагода розглядає її як порядок розгляду та вирішення індивідуальних справ органами виконавчої влади та місцевого самоврядування [8]. Отже, проведений аналіз наукових підходів до визначення адміністративної процедури свідчить про різноманітність трактувань цього поняття. Деякі дослідники відносять адміністративні процедури до матеріального адміністративного права, інші – до процесуального, однак усі сходяться на думці, що адміністративна процедура є необхідним елементом ефективного державного управління.

Висновки. Отже, що адміністративна процедура є необхідною умовою належного функціонування державної системи та реалізації прав громадян. Подальше вдосконалення адміністративних процедур в Україні має відбуватися з урахуванням міжнародного досвіду та з метою посилення захисту прав громадян, забезпечення прозорості управлінських процесів і підвищення довіри суспільства до органів державної влади.

Список використаних джерел:

1. Закон «Про адміністративну процедуру»: загальні прозорі правила взаємодії між державою та громадянами й бізнесом. /укл. В. Тимошук, І. Бойко, А. Школик, Є. Школьний. Посібник для публічних службовців. Київ. 2022. 78 с.
2. Кривороручко І. Сутність та особливості адміністративної процедури в публічному управлінні. Державне управління. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Вип. 2(18). 2023. С. 64–70.
3. Про адміністративну процедуру. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20#Text>
4. Закаленко О. В. Адміністративні процедури: навчально-методичний посібник (для здобувачів вищої освіти денної форми навчання)/ О. В. Закаленко, Д. А. Козачук, А. Ю. Осадчий. Одеса : Фенікс, 2019. 48 с.
5. Кікінчук В.Ю. Поняття, ознаки та види адміністративних процедур. *Право і безпека*. 2020. № 2 (77). С. 64–68.

6. Бевзенко В. М. Деякі теоретичні міркування щодо адміністративних процесуальних і процедурних категорій у вітчизняній адміністративно-правовій та адміністративно-процесуальній науці. *Вісник Вищого адміністративного суду України*. № 3. 2011. С. 56–62.

7. Юрійчук, І. В. Правове поняття адміністративних процедур. *Підприємництво, господарство і право*, Вип. 5, 2018. С. 151–156.

8. Лагода О.С. Адміністративна процедура: теорія і практика застосування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07; Національний університет ДПС України. Ірпінь, 2007. 21 с.

УДК 796.012.12-057.36+159.94

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.11>

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТІЙНИХ ТРЕНУВАНЬ З ГИРЬОВОГО ФІТНЕСУ В КОНТЕКСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Проскурня Євгеній Євгенійович,
orcid.org/0000-0002-9095-673X
старший викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Карапет'янц Святослав Ігорович,
orcid.org/0000-0002-2594-5997
викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Трішин Костянтин Олексійович,
orcid.org/0000-0001-9458-8594
викладач кафедри тактико-спеціальної та спеціальної фізичної підготовки
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Фізична підготовка є одним із важливих засобів системи професійної підготовки поліцейських для оперативно-службової діяльності, відновлення фізичних і моральних сил, прагнення до здорового способу життя, організації дозвілля, відпочинку, збереження здоров'я та формування відповідних моральних якостей. Необхідно також зазначити про недостатність належної уваги в практичних підрозділах поліції до оптимального здійснення фізичної підготовки в службовий час, що повинно забезпечувати готовність поліцейських до несення служби, пов'язаної з постійним професійним ризиком [1]. Ці суперечності потребують своєчасного перегляду специфіки навчальної діяльності в сфері фізичної підготовки поліцейських.

Фізична підготовка слухачів, які навчаються в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання в системі МВС України, є невід'ємною і важливою частиною навчального процесу. Це пов'язано з тим, що на сьогоднішній день, майбутній поліцейський повинен безпомилково діяти в ситуаціях, коли потрібно точно і обгрунтовано здійснити розрахунок фізичних сил та надійність їх застосування.

Сучасний поліцейський повинен забезпечити безпеку людей, застосовуючи, у разі необхідності, достатні силові засоби та методи; здатен розрізняти ситуації небезпеки; за будь-яких обставин діяти без упереджень, керуючись етичними нормами.

Аналіз практики правоохоронної діяльності засвідчує, що функціональні обов'язки поліцейського здатна виконувати людина з високим рівнем відповідальності за результати власної службової діяльності, яка володіє комплексом знань,

практичних навичок і сформованих професійно важливих рис, набутих під час спеціальної підготовки.

У цій статті описано можливість самостійних занять з фізичної підготовки за допомогою гирьового фітнесу в домашніх умовах, під час несення служби на деокупованих територіях, в окопах, бліндажах і т.д., розкриваються особливості виконання основних вправ з гирями та планування навантажень.

Ключові слова: гирьовий фітнес, ізоляція, кросфіт, фізичне виховання, заклади вищої освіти.

FEATURES OF INDEPENDENT KETTLEBELL FITNESS TRAINING IN THE CONTEXT OF TRAINING FUTURE POLICE OFFICERS UNDER MARTIAL LAW

Proskurnia Yevhenii Yevheniiiovych,

orcid.org/0000-0002-9095-673X

Senior Lecturer at the Department of
Tactical and Special and Special Physical
Training

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Karapetyants Svyatoslav Ihorovich,

orcid.org/0000-0002-2594-5997

Lecturer at the Department of Tactical and
Special and Special Physical Training

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Trishyn Kostiantyn Oleksiiovych,

orcid.org/0000-0001-9458-8594

Lecturer at the Department of Tactical and
Special and Special Physical Training

(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

Physical training is one of the important means of the system of professional training of police officers for operational and service activities, restoration of physical and moral strength, striving for a healthy lifestyle, organization of leisure, recreation, preservation of health, and formation of appropriate moral qualities. It is also necessary to note the lack of proper attention in practical police units to the optimal implementation of physical training during duty hours, which should ensure the readiness of police officers to perform duties associated with constant professional risk [1]. These contradictions require a timely review of the specifics of educational activities in the field of physical training of police officers.

Physical training of students studying in higher education institutions with specific training conditions in the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine is an integral and important part of the educational process. This is due to the fact that today, a future police officer must act without error in situations where it is necessary to accurately and reasonably calculate physical forces and the reliability of their application.

A modern police officer must ensure the safety of people, using, if necessary, sufficient force and methods; be able to distinguish between dangerous situations; and act without prejudice in all circumstances, guided by ethical norms.

An analysis of law enforcement practice shows that the functional duties of a police officer are capable of being performed by a person with a high level of responsibility for the results of his or her own official activities, who possesses a complex of knowledge, practical skills, and professionally important traits acquired during special training.

This article describes the possibility of independent physical training classes using kettlebell fitness at home, while serving in de-occupied territories, in trenches, dugouts, etc., reveals the features of performing basic exercises with kettlebells and planning loads.

Key words: kettlebell fitness, isolation, crossfit, physical education, higher education institutions.

Гирьовий фітнес – це напрям, який містить комплекси вправ з гирею (гирями), що виконуються циклічно, переважно в аеробно-анаеробному режимі, спрямованих на опрацювання основних м'язових груп організму [2].

Гирьовий фітнес бере свої витoki з гирьового спорту. У зв'язку з цим серед вправ з гирею досить велике місце займають вправи, так чи інакше пов'язані із вправами змагального гирьового спорту: поштовх, ривок, поштовх довгим циклом. Основою успішних занять з гирею є правильний підбір потрібних вправ і вибір оптимальної інтенсивності їхнього виконання.

Переваги. Чим гарне таке спортивне знаряддя, як гиря, так це можливістю його використання в різних варіаціях під час виконання вправ, спрямованих на опрацювання тієї чи іншої групи м'язів. Так, у змагальному гирьовому спорті, з огляду на специфіку виконуваних вправ, навантаження розподіляється на всі основні групи м'язів [3].

Зрозуміло, як і в будь-якому іншому фітнес-напрямі, заняття з гирею повинні бути систематизовані й розплановані залежно від бажаного результату. Не секрет, що залежно від потрібного результату будується й програма тренувань. Тренінг з гирею відноситься до циклічного тренінгу, оскільки для досягнення більшого ефекту тренування має будуватися за принципом виконання певної роботи за певний проміжок часу. Саме такий підхід дозволить ефективно спалювати підшкірний жир, збільшувати функціональні можливості організму і, як наслідок, приводити в тонус м'язову систему [4].

Виходячи із циклічної складової тренування з гирею, ефективність виконуваної роботи можна пов'язати з частотою серцевих скорочень під час виконання роботи. Загальновідомим є той факт, що для того, щоб організм почав використовувати як джерело енергії запаси жиру, спортсмен повинен працювати протягом, скажімо, 20 хвилин з частотою серцевих скорочень на рівні 120 ударів на хвилину. А для збільшення функціональних можливостей потрібно працювати на пульсі 140–170 ударів на хвилину. Відповідно, для ефективного спалювання підшкірного жиру тренувальне навантаження потрібно підібрати так, щоб робота проводилася у зазначеному пульсі.

Аналогічну рекомендацію можна дати й для збільшення функціональних можливостей того, хто тренується. Як було сказано вище, гиря – універсальне спортивне знаряддя, яке дозволяє опрацьовувати одночасно різні групи м'язів. Це досягається шляхом правильного підбору вправ, компоновання окремих вправ у зв'язки.

Методика тренувань. Виходячи з циклічної спрямованості, фітнес-тренування з гирею доцільно будувати за цим принципом. Це, на наш погляд, дозволить найбільш ефективно використовувати знаряддя при його одиничності, тобто при відсутності інших пристосувань.

Розглянемо основні вправи з гирями, такі як: свінг, армійський жим, гоблет присід, станова тяга, жим лежачи, турецький підйом, гало, оверхед присід [5].

Вправа «Свінг». Спочатку треба зрозуміти, що свінг – це тяговий рух, а не рух-присід.

Послідовність виконання елементів: нахил, підриг ногами + випрямлення корпусу, руки завжди розслаблені, що дозволить гирі за допомогою імпульсу, що задається тазом і шиєю, злітати вгору.

Технічно виглядає так: станьте лицем до гирі, ноги поставте трохи ширше плечей, а носки злегка розгорніть назовні. Присядьте і візьміться за ручку обома руками. Зберігайте вигин у попереку і відправте гирю назад між ніг. Різким рухом розігніть коліна. Дозвольте гирі долетіти до рівня грудей, а потім направте її назад для наступного повтору.

Вправа «Армійський жим». Армійський жим з гирею істотно відрізняється від жиму гантелей або жиму штанги стоячи, через стартове положення (рука притиснута до корпусу) і обертальний рух.

Послідовність виконання елементів: взяття гирі на груди; фіксація спини та сідниць; рука з гирею мобілізує весь плечовий пояс, а друга рука завжди розслаблена і служить балансом, що дозволить гирі за допомогою імпульсу, який задається тазом і шиєю, чітко рухатися вгору.

Технічно виглядає так: станьте лицем до гирі, ноги поставте трохи ширше плечей, а носки ніг злегка розгорніть назовні. Нахиліться і візьміться за ручку рукою. Зберігайте вигин у попереку та зробіть ривок взяття гирі на груди. Напружуємо ноги знизу-вгору, сідниці, спину, на видиху робимо зусилля й вижимаємо гирю вгору.

Вправа «Гоблет присід». Станьте рівно, поставте стопи трохи ширше плечей, носки трохи розгорніть назовні. Гирю ви можете або відразу взяти в руки за дужку, або поставити перед собою і підняти її при першому присіді (зручніше взяти відразу).

Тримати гирю слід у зігнутих руках на рівні грудей, близько до тіла. На видиху, зберігаючи рівне положення спини (в попереку природній прогин), виконайте присідання. Те, наскільки глибоко опускати таз у цій вправі, залежить від гнучкості та фізичної підготовки.

Якщо є досвід роботи з вагами і можете контролювати присісти (а не впасти) нижче паралелі стегон з підлогою, тримаючи при цьому спину рівно і не скручуючись куприком уперед, присідайте глибоко. Якщо ваша фізична форма цього не дозволяє, присідайте до паралелі. Слідкуйте за відчуттями в колінах. Лікті під час виконання руху спрямовані вниз. У разі глибокого присідання вони проходять між колінами. На видиху, упершись п'ятами в підлогу, підніміться у вихідне положення. Слідкуйте за тим, щоб коліна не сходилися всередину під час підйому.

Вправа «становя тяга». Станьте рівно. Візьміть гирю обома руками за дужку. Ноги поставте ширше плечей. Між стопами повинно бути приблизно 70-90 см. Станьте так, щоб вам було комфортно. Носки розведіть у сторони під невеликим кутом. Під час станової тяги ваші коліна повинні направлятися в бік носків. Під час вправи плечі повинні бути розправленими, а груди випнуті. Шию також тримайте рівно, а погляд спрямуйте прямо або ж трохи вгору під кутом. Опускайтеся вниз, згинаючись у тазостегнових і колінних суглобах практично до торкання гирею підлоги. У нижній точці стегна будуть практично паралельні підлозі, а між стегнами і животом буде кут приблизно 45 градусів. Поверніться у вихідну позицію, а у верхній точці розправте плечі і зведіть лопатки.

Вправа «Жим лежачи». Жим гир лежачи на підлозі – хороша вправа для збільшення сили і швидкості удару. Обмежена амплітуда руху допоможе розвинути силу

і здолати мертву точку в жимах лежачи. Цю вправу можна виконувати як по черзі кожною рукою, так і разом, нічого страшного, якщо у вас вдома одна гири. Щоб більше навантажити грудні м'язи потрібно лягти на лаву або щось схоже. Якщо це зробити немає можливості, то для початку потрібно виконати попередню вправу, на кшталт розводки гантелей або згинань розгинань рук в упорі лежачи.

Поставте гири на підлогу на ширину вашого тіла, і станьте між ними, щоб вони були на рівні плечей. Ляжте на підлогу, ноги прямі й на ширині плечей. У попереку природний прогин і напруга, лопатки зведіть разом. Поверніть корпус убік, виверніть руку трохи вбік, поверніть корпус разом з гирею в горизонтальне положення. Лікті притиснуті до корпусу, гиря лежить на зовнішньому боці передпліччя. Намагайтеся не вигинати сильно кисті, якщо тримати їх рівними, гиря буде сильно тиснути, знайдіть своє оптимальне положення. Тримайте гири так, щоб великий палець був спрямований до себе.

Можливо інше положення ліктів – розведіть їх в боки під кутом в 45 градусів, тоді навантаження буде більше лягати на грудні м'язи. Техніка виконання така сама, як і з притиснутими ліктями. Разом з видихом вижміть гирю вгору, майже повністю випрямивши лікоть, і розгорніть долоні назовні. Вижимайте гири на рівні ваших плечей. Разом із вдихом опустіть гири вниз, повертаючи лікті й кисті в початкове положення.

Для збільшення навантаження зігніть ноги в колінах, поставивши стопи на підлогу, і притисніть поперек до підлоги, це дасть вам більше ізоляції. Виконуйте супінацію і пронацію, можна взагалі весь час тримати гири як штангу й не розвертати їх.

Вправа «Турецький підйом». Турецький підйом, що виконується з гирею, це відмінна функціональна вправа, яка розвиває мускулатуру всього тіла, тренує координацію і баланс. Виконання підйомів потребує базової фізичної підготовки й деякого досвіду роботи з вагою. Вправа активно використовується в кросфіті та гирьовому спорті.

Турецький підйом – це послідовність рухів, які потрібно виконати для того, щоб встати з положення лежачи з гирею у витягнутій руці, і після повернутися в нього ж. Навіть зробити це без ваги – непросте завдання. У різних фазах вправи в роботу включаються м'язи кора, плечей, ніг, рук. Інакше кажучи, головною перевагою підйомів є те, що вони навантажують усю мускулатуру, змушуючи різні м'язові групи працювати злагоджено й скоординовано.

Отже, турецький підйом з гирею виконується так: початкове положення – лежачи на підлозі, ноги і руки витягнуті, гиря стоїть біля плеча. Рука з гирею – робоча, друга – опорна. Повертаємося в бік гирі, беремо її за дужку двома руками, повертаємося на спину. Одну руку опускаємо на підлогу, а іншою робимо жим. Фіксуємо погляд на гирі. Ному з боку руки з гирею треба зігнути в коліні й стійко поставити на підлогу на стопу. Піднятися за рахунок м'язів преса й спертися на лікоть вільної руки. Випрямити опорну руку й відірвати таз від підлоги. Ще сильніше скрутити корпус, випрямити опорну руку. Спираючись на руку, яка стоїть на підлозі ногу, розігнути корпус і підняти таз над підлогою. Положення робочої руки не змінюється – вона все так само витягнута вгору. Вільну ногу згинаємо й підводимо під себе так, щоб вона встала на коліно. Переносимо вагу з опорної руки на ногу й відриваємо її від підлоги. Піднімаємо корпус вертикально. Стоїмо на коліні й стопі, нібито роблячи випад. Переносимо вагу на стопу, встаємо на обидві ноги, витягуємося вгору.

Половина вправи на цьому завершується, проте, щоб виконати цикл до кінця, потрібно ще й правильно опуститися. Усі рухи відбуваються у зворотному порядку. Відстаємо протилежну руці з гирею ногу назад, опускаємося у випад, а потім на

коліно. Нахиляємося назад, поставивши на підлогу опорну руку, і випрямляємо ногу, яка стоїть на стопі. Витягуємо з-під себе другу ногу й витягуємо її вперед. Опускаємо таз на підлогу, згинаємо опорну руку в лікті. Лягаємо в горизонтальне положення. Гирю тримаємо на прямій руці, ставити її на підлогу не потрібно. Із цього положення починається наступний підйом.

Вправа «Гало». Рух по колу для гнучкості плечових суглобів і підтягнутого корпусу. Тримайте гирю на рівні грудей ручкою вниз. Ноги трохи ширше плечей. Поверніть гирю навколо голови. Не забувайте напружувати м'язи корпусу. На заключному етапі руху поверніться у вихідне положення. Повторіть вправу, повертаючи гирю в протилежному напрямку. Під час виконання вправи плече слід наблизити до вуха. Слідкуйте за тим, щоб гиря оберталася навколо голови, а не навпаки. Корпус зберігає стабільність, м'язи живота напружені.

Вправа «Оверхед присід». Підніміть гирю однією рукою над головою, долоня повернута всередину. Інша рука утримується вільно та слугує балансиrom. Ноги розставлені трохи ширше плечей, носки розведені. Це ваше вихідне положення. Утримуючи м'язи кора напруженими, відведіть таз назад і зробіть присід униз до упору. Гиря лишається піднятою над головою. Опускайтеся, поки стегна не будуть у положенні паралельно підлозі або наскільки можливо. Зробіть паузу й поверніться у вихідне положення. Зробіть потрібну кількість присідань та змініть руку.

Під час складання комплексу тренувань керуйтеся наступним принципами:

- охоплення всіх м'язових груп;
- найбільш оптимальний підбір схеми верх – низ, або ж зверху вниз, або з низу доверху;
- кількість повторів не перевищує 12-15, чітка техніка;
- навантаження визначається за такими пунктами – кількість кіл, – час виконання кола, – час відпочинку між колами.

Приклади комплексів.

1. Верх – низ: гало, гоблет присід, армійський жим, свінг, оверхед – присід.
2. З низу доверху: гоблет присід, свінг, оверхед присід, ривок, армійський жим, гало.
3. Зверху вниз: гало, армійський жим, ривок, свінг, гоблет присід.

Розмаїття вправ з гирями дуже велике: від вправ, що копіюють виконання вправ зі штангою та тренажерами, до суто специфічних вправ, які можна виконувати тільки з гирями та змагальних вправ. Треба експериментувати з вправами та планувати навантаження, спираючись на основні принципи побудови тренування [6].

Узагальнюючи результати дослідження, можна зробити висновок:

1. У сучасних умовах воєнного стану, коли більшість правоохоронців не має можливості відвідувати фітнес-клуби, спортивні зали та секції, велику роль покликані відіграти ті види фізичного навантаження, які не вимагають великих фінансових витрат і доступні широкому колу для самостійних занять. Одним з таких засобів, що сприяють вирішенню завдання зміцнення здоров'я, фізичного розвитку, формування потрібних у житті рухових умінь і навичок, цілеспрямованості, витримки, морально-вольових якостей і зростання показників рухової підготовленості, є гирьовий фітнес.

2. Гирьовий фітнес – це напрям, який містить комплекси вправ, що виконуються циклічно, переважно в аеробно-анаеробному режимі, який дозволяє опрацьовувати одночасно різні групи м'язів. Це досягається шляхом правильного підбору вправ, компонування окремих вправ у зв'язки.

Список використаних джерел:

1. Проскурня Є. Є. Особливості жіночих тренувань з гирями в контексті вдосконалення фізичної підготовки жінок-поліцейських в закладах освіти зі специфічними умовами навчання. *Південноукраїнський правничий часопис*. Одеса. ОДУВС. № 4 Том 3, 2022. С. 225–228.
2. Проскурня Є.Є., Ком'яга А.В. Підвищення функціональних можливостей організму слухачів закладів вищої освіти МВС України засобами гирьового фітнесу в умовах карантину. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки та спорту Збройних сил України, правоохоронних органів, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної online конференції/Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ: НУОУ, 2020. С. 348.
3. Гирьовий спорт у вищих навчальних закладах : навч. посіб. / Г. П. Грибан та ін. Житомир, 2014. 400 с.
4. Романчук С.В., Пронтенко К.В. Організація загальної фізичної підготовки курсантів ВВНЗ з використанням засобів гирьового спорту : навч.-метод. посіб. Житомир : ЖВІНАУ, 2008. 184 с.
5. Проскурня Є.Є. Гирьовий спорт та гирьовий фітнес. 2020. URL: <https://youtu.be/WYccKHkY5gg>.
6. Особливості самостійних тренувань з гирями слухачів закладів вищої освіти в умовах ізоляції. *Збірник наукових праць. м. Одеса, ПНПУ імені К.Д. Ушинського*. С. 258.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.12>

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ В УКРАЇНІ

Беньковський Сергій Юрійович,
orcid.org/0000-0003-0757-9513
кандидат юридичних наук, доцент,
начальник кафедри соціально-
гуманітарних та правового дисциплін
(Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ, Україна)

Пушкарьов Артем Сергійович,
orcid.org/0009-0000-0553-7876
слухач магістратури, курсант
(Київський інститут Національної
гвардії України, м. Київ, Україна)

У статті розглядаються ключові проблеми співпраці між суб'єктами протидії тероризму в Україні та шляхи їх удосконалення з урахуванням сучасних викликів. Визначено, що сучасний тероризм має політично вмотивований характер та активно використовує засоби масової інформації, цифрові технології і соціальні мережі для пропаганди, залучення громадськості та вербування нових учасників. Через глобалізацію та розвиток комунікацій терористична діяльність набуває транснаціонального характеру, що ускладнює боротьбу з нею і вимагає міжнародної співпраці. Важливим аспектом терористичних дій є їхня комунікативна спрямованість, що потребує вдосконалення механізмів реагування.

Виявлено низку проблем, серед яких застарілі норми законодавства, дублювання повноважень, неузгодженість дій між відомствами, бюрократичні перепони та відсутність єдиної системи обміну інформацією. Відзначено, що такі недоліки обмежують можливості ефективної взаємодії між структурами, що займаються протидією терористичним загрозам.

Розглянуто сучасні підходи до підвищення ефективності боротьби з тероризмом, включаючи реформування органів правопорядку, використання цифрових технологій, створення національної системи автоматичного обміну інформацією та посилення міжнародного співробітництва. Окрему увагу приділено ініціативам щодо залучення громадянського суспільства до боротьби з тероризмом, які можуть сприяти ранньому виявленню загроз та запобіганню радикалізації.

У статті підкреслюється, що без належної координації дій між усіма суб'єктами протидії тероризму, реформування нормативної бази та впровадження сучасних технологій боротьба з терористичними загрозами буде ускладненою. Важливим завданням є створення ефективної системи інформаційного обміну між правоохоронними органами, що дозволить оперативно реагувати на загрози. Також акцентується увага на необхідності чіткої регламентації механізмів взаємодії між державними структурами та громадянським суспільством, що може підвищити ефективність протидії тероризму.

Ключові слова: тероризм, взаємодія, суб'єктами протидії тероризму, правоохоронні органи, національна безпека.

PROBLEMS AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF COOPERATION BETWEEN COUNTER-TERRORISM ENTITIES IN UKRAINE

Benkovsky Serhiy Yuriiovich,
orcid.org/0000-0003-0757-9513
Candidate of Law, Associate Professor,
Head of the Department of Social,
Humanitarian and Legal Disciplines
(Kyiv Institute of the National Guard of
Ukraine, Kyiv, Ukraine)

Pushkarov Artem Serhiiovych,
orcid.org/0009-0000-0553-7876
Master's student, cadet
(Kyiv Institute of the National Guard of
Ukraine, Kyiv, Ukraine)

The article examines the key problems of cooperation between counter-terrorism entities in Ukraine and ways to improve them taking into account modern challenges. It was determined that modern terrorism has a politically motivated nature and actively uses mass media, digital technologies and social networks for propaganda, intimidation of the public and recruitment of new participants. Due to globalization and the development of communications, terrorist activity is becoming transnational in nature, which complicates the fight against it and requires international cooperation. An important aspect of terrorist actions is their communicative orientation, which requires improvement of response mechanisms.

A number of problems were identified, including outdated legislation, duplication of powers, inconsistency of actions between departments, bureaucratic obstacles, and lack of a unified system of information exchange. It was noted that such shortcomings limit the possibilities of effective interaction between structures engaged in countering terrorist threats.

Modern approaches to increasing the effectiveness of the fight against terrorism are considered, including the reform of law enforcement agencies, the use of digital technologies, the creation of a national system of automatic information exchange, and the strengthening of international cooperation. Particular attention is paid to initiatives to involve civil society in the fight against terrorism, which can contribute to early detection of threats and prevention of radicalization.

The article emphasizes that without proper coordination of actions between all actors of the fight against terrorism, reform of the regulatory framework and introduction

of modern technologies, the fight against terrorist threats will be complicated. An important task is the creation of an effective system of information exchange between law enforcement agencies, which will allow prompt response to threats. Attention is also focused on the need for clear regulation of mechanisms of interaction between state structures and civil society, which can increase the effectiveness of combating terrorism.

Key words: terrorism, interaction, actors of counter-terrorism, law enforcement agencies, national security.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний тероризм можна визначити як політично вмотивований та обґрунтований метод використання радикального насильства, головна мета якого – досягнення певного психічного ефекту. Характерною рисою сучасного тероризму є комунікативність: поєднання насильницьких вчинків із політичним посланням, причому це послання може бути, а часто і є, диференційованим із огляду на різні сектори цільової публіки [1, с. 32]. Також сучасний тероризм характеризується активним використанням засобів масової інформації, цифрових технологій і соціальних мереж для поширення пропаганди, залучування громадськості та вербування нових учасників. Завдяки глобалізації та розвитку комунікацій він набуває транснаціонального характеру, ускладнюючи боротьбу, яка потребує міжнародної співпраці. Терористичні дії часто супроводжуються символічними повідомленнями, диференційованими для різних аудиторій, а також можуть поєднуватися з кібератаками, створюючи гібридну загрозу. Це вимагає вдосконалення механізмів взаємодії та використання новітніх технологій для протидії.

Ефективна протидія тероризму в Україні неможлива без налагодженої співпраці між усіма суб'єктами, залученими до цього процесу, включаючи Службу безпеки України, Національну поліцію, прокуратуру, Державну прикордонну службу України та інші державні органи. Така взаємодія передбачає чіткий розподіл повноважень, оперативний обмін інформацією та координацію дій на національному і міжнародному рівнях. Важливою складовою є інтеграція зусиль громадянського суспільства, яке може допомагати в ранньому виявленні загроз і попередженні радикалізації. Посилення співпраці між цими суб'єктами є ключовим фактором для забезпечення національної безпеки та ефективної протидії сучасним загрозам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання співпраці між суб'єктами протидії тероризму в Україні активно досліджували українські науковці, серед яких Антипенко В., Гуцало М., Зозуля О., Резнікова О., Місюра А., Дрьомов С., Войтовський К. та інші. Їх роботи охоплюють аспекти вдосконалення державної політики, міжнародної співпраці, реформування Служби безпеки України та ролі органів спеціального призначення. Проте, попри значний науковий доробок, залишаються нерозкритими питання забезпечення ефективного обміну інформацією між суб'єктами, інтеграції сучасних технологій у протидії тероризму та створення механізмів попередження радикалізації, що потребує подальших досліджень.

Метою статті є визначення ключових проблем у співпраці між суб'єктами протидії тероризму в Україні та окреслення перспективи їх удосконалення з урахуванням сучасних викликів.

Виклад основного матеріалу. Стаття 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» визначає основні суб'єкти боротьби з тероризмом. Головну роль у забезпеченні загальнодержавної системи протидії терористичній діяльності виконує Служба безпеки України. До боротьби з тероризмом залучаються також Міністерство внутрішніх справ, Національна поліція, Збройні Сили України, Національна гвардія та інші державні органи, що діють у межах своєї компетенції, визначеної законами. Участь

у боротьбі з тероризмом можуть брати й інші державні органи. За необхідності до антитерористичних заходів можуть залучатися інші державні та місцеві органи, підприємства, організації, незалежно від форми власності, а також громадяни за їх згодою [2]. Такий широкий склад суб'єктів, залучених до боротьби з тероризмом, спрямований на створення комплексного підходу до попередження, виявлення, припинення терористичної діяльності та мінімізації її наслідків.

Але з такою складною та комплексною проблемою як тероризм можна боротися лише за умови чіткої координації між усіма суб'єктами, що беруть участь у протидії. Ефективна боротьба з тероризмом можлива лише тоді, коли кожна залучена структура діє в рамках єдиного плану, що базується на принципах спільної відповідальності, взаємодії та оперативного обміну інформацією. Але існує ряд проблем, які ускладнюють досягнення такої координації.

Сучасна законодавча база, що регулює діяльність суб'єктів протидії тероризму в Україні, має ряд недоліків, які ускладнюють ефективне функціонування цих органів. Зокрема, деякі законодавчі норми залишаються застарілими та не враховують нові виклики, пов'язані з розвитком технологій, гібридними загрозами та змінними тактиками терористичних угруповань. Це створює прогалини у правовому регулюванні, які можуть використовувати злочинці та ускладнюють координацію заходів із запобігання терактам.

Однією з ключових проблем є недостатня гармонізація законодавчих актів, які визначають компетенцію різних суб'єктів протидії тероризму. Відсутність чітко визначених механізмів співпраці та розподілу функцій між цими відомствами може призводити до дублювання повноважень, втрати часу на узгодження дій або, навпаки, до відсутності належної координації. Зокрема, в Україні спостерігаються проблеми з оперативним обміном інформацією між силовими структурами. Наприклад, СБУ здійснює координацію заходів у сфері боротьби з тероризмом, проте її взаємодія з іншими відомствами не завжди є ефективною через бюрократичні процедури або відсутність єдиної інформаційної бази даних. Водночас Національна поліція відповідає за виявлення та розслідування терористичних загроз на території держави, проте без своєчасної інформації від спецслужб її дії можуть бути недостатньо ефективними.

Таким чином, існуюча законодавча база потребує суттєвої модернізації, зокрема, удосконалення нормативних актів, що регулюють координацію між суб'єктами протидії тероризму, впровадження єдиної електронної системи обміну інформацією між силовими структурами та спрощення бюрократичних процедур взаємодії. Тільки за таких умов можливо підвищити ефективність антитерористичної діяльності та забезпечити належний рівень безпеки громадян.

Окрім цих системних проблем існує ряд проблем, пов'язаних з практичними аспектами, а саме: недостатнє фінансування та технічна оснащеність, що ускладнює реалізацію спільних операцій, особливо на локальному рівні; недосконалість системної підготовки та перепідготовки кадрів, які працюють у сфері боротьби з тероризмом, тощо.

Ефективна боротьба з тероризмом вимагає оперативного обміну даними між відомствами. Втім, через бюрократичні процедури або недостатню довіру між органами цей процес може бути уповільнений, що негативно впливає на ефективність протидії. Цікаву ідею для подолання цієї проблеми пропонують Грабчук І.Л., Грабчук О.В. та Супрунова І.В. Для ефективної боротьби з цифровими загрозами та тероризмом пропонується створення окремого Агентства боротьби із цифровими загрозами та тероризмом, яке матиме спеціальний статус і повноваження. Його завданням буде моніторинг інформації в Інтернеті, аналіз баз даних і відкритих джерел, виявлення

ознак фінансування тероризму, ведення реєстру осіб, причетних до цифрових загроз, та співпраця з населенням і фінансовими структурами для виявлення та профілактики терористичної діяльності. Агентство також проводитиме навчальні та інформаційні заходи, а його структура включатиме управління збору й аналізу інформації та управління роз'яснювально-інформаційних заходів. Завдяки використанню сучасних технологій ідентифікації, автентифікації й аналізу великих даних Агентство зможе створювати цифрові профілі користувачів і застосовувати їх для прогнозування й запобігання потенційним злочинам, що сприятиме профілактиці тероризму та його фінансування [3, с. 32–33].

Для подолання цілу ряду зазначених вище проблем указом президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023 був схвалений Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, який має на меті підвищити пріоритетність реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони, забезпечити його модернізацію й приведення у відповідність із стандартами, яких повинна досягти Україна на шляху до членства у Європейського Союзу [4].

Якщо проаналізувати зазначений документ крізь призму перспектив розвитку співпраці між суб'єктами протидії тероризму в Україні, то можна виділити, що більшість заходів, спрямованих на усунення проблем співпраці в боротьбі з тероризмом, зосереджені на покращенні обміну інформацією, покращенні міжнародного співробітництва, удосконаленні правових основ взаємодії, використанні цифрових технологій інтеграції з Європейським Союзом та стандартизації процедур, тощо.

Зокрема з метою покращення обміну інформацією передбачено запровадження національної системи автоматичного обміну між органами правопорядку інформацією з питань перетинання державного кордону з метою протидії тероризму та іншим кримінальним загрозам та надання органам правопорядку та прокуратури для забезпечення виконання покладених на них функцій права на безпосередній спільний доступ до автоматизованих інформаційних і довідкових систем, реєстрів і баз даних, держателем (адміністратором) яких є інші державні органи [4]. Такі зміни сприятимуть покращенню координації між органами правопорядку, підвищенню оперативності реагування на терористичні та інші кримінальні загрози, а також ефективності використання інформації для запобігання злочинності. Також це забезпечить доступ до актуальних даних і створить передумови для прозорості та точності у виконанні завдань із захисту національної безпеки

Передбачена в зазначеному вище Комплексному стратегічному плані уніфікація правових засад організації системи органів правопорядку зі встановленням критеріїв розмежування напрямів діяльності, яку здійснюють органи правопорядку та інші державні органи, на основі виключної функціональної спрямованості, а також модернізація правових засад оперативно-розшукової діяльності [4] сприятиме адаптації нормативної бази до сучасних викликів і загроз, а також допоможе запобігти дублюванню функцій між органами правопорядку та іншими державними органами, забезпечити чіткий розподіл обов'язків і відповідальності, підвищити ефективність взаємодії та виконання завдань. Це сприятиме створенню більш злагодженої та результативної системи протидії злочинності, зокрема тероризму, за рахунок функціональної спеціалізації кожного суб'єкта.

Розпорядженням Кабінету міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р був затверджений план заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки [5]. Саме від того, наскільки повно та ефективно буде

реалізовано цей план заходів, залежить успіх реформування органів правопорядку, їх здатність відповідати сучасним викликам, забезпечувати національну безпеку, громадський порядок і права людини. Впровадження передбачених заходів сприятиме підвищенню ефективності управління, оптимізації ресурсів, покращенню міжвідомчої координації та адаптації до міжнародних стандартів, що є ключовим для інтеграції України до європейського простору безпеки та справедливості.

Втім, існує ряд проблемних аспектів, на яких наголошують науковці, та які не охоплюються зазначеними планами. Так, Захарченко А.М. відмітив, що органи місцевого самоврядування в Україні сприяють боротьбі з тероризмом, виконуючи заходи, визначені законодавством. Їх участь переважно полягає в підготовці регіональних і місцевих програм, спрямованих на надання матеріальної підтримки органам СБУ та Національної поліції (ремонт будівель, забезпечення відеоспостереження, закупівля паливно-мастильних матеріалів). Однак такі програми часто не враховують всі можливості місцевих органів, зокрема забезпечення антитерористичних заходів у комунальному транспорті, охорони важливих об'єктів інфраструктури, проведення навчань у комунальних закладах освіти та інформування населення через місцеві медіа. Розширення переліку заходів у цих програмах могло б підвищити їх ефективність у протидії тероризму. Зокрема науковець пропонує у регіональних та місцевих програмах протидії тероризму також передбачати комплекс заходів щодо протидії вчиненню терактів у комунальному транспорті (встановлення металошукачів, камер відеоспостереження, тощо), застосування архітектурно-планувальних засобів протидії тероризму, забезпечення посиленої охорони важливих об'єктів комунальної інфраструктури, висвітлення інформації щодо протидії терористичним загрозам у комунальних засобах масової інформації, проведення антитерористичних навчань у комунальних закладах освіти, і ін. [6, с. 26–28].

Акцентуючи увагу на необхідності більш активного залучення громадськості до боротьби з тероризмом В. В. Крутов та В. М. Форноляк пропонують розробку та затвердження державної Програми сприяння та розвитку взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом з громадянським суспільством та визначення на законодавчому рівні Порядку участі громадських організацій у протидії тероризму [7, с. 63]. На нашу думку, ця ідея є дискусійною, оскільки, з одного боку, залучення громадськості до боротьби з тероризмом може сприяти підвищенню обізнаності населення про загрози, мобілізації ресурсів і створенню додаткових механізмів виявлення потенційних ризиків. З іншого боку, така участь потребує чіткого законодавчого регулювання, щоб уникнути ризику перевищення повноважень громадських організацій, витоку конфіденційної інформації та неправомірного втручання у діяльність правоохоронних органів.

Крім того, ефективна участь громадськості можлива лише за умови їх належної підготовки, надання їм чітких інструкцій і повноважень, а також забезпечення належного контролю з боку державних органів. Недоліки в регулюванні можуть призвести до хаотичності дій, що, навпаки, ускладнить боротьбу з тероризмом.

Таким чином, ідея затвердження державної програми та законодавчого регулювання участі громадських організацій у протидії тероризму потребує додаткового вивчення, зокрема аналізу міжнародного досвіду, визначення реальних потреб і ризиків, а також формування механізмів, які б забезпечили баланс між участю громадськості та дотриманням прав людини і законності.

На сьогодні безпосередньо не зазначені на нормативному рівні конкретні форми взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом з громадянським суспільством. Хоча варто зазначити, що певні заходи в цьому напрямі заплановані. Так, в плані заходів,

спрямованих на виконання п. 6.2 Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, а саме – сприяння активній участі громадянського суспільства у взаємодії з органами правопорядку та прокуратури, передбачені наступні заходи: упровадження широкого кола механізмів та форм взаємодії між громадянським суспільством та органами правопорядку та прокуратури, спрямованих на: проведення регулярних консультацій із громадянським суспільством; розроблення та впровадження доступного механізму звітування; забезпечення участі представників органів правопорядку та прокуратури у заходах, які організовуються організаціями громадянського суспільства; організацію обміну інформацією та обговорення проблемних питань; розроблення та проведення інформаційних кампаній з підвищення обізнаності громадськості; проведення тренінгів та впровадження ініціатив, спрямованих на розбудову спроможності громадянського суспільства до взаємодії з органами правопорядку та прокуратури [5].

Не дивлячись на те, що ці заходи мають загальний характер і спрямовані на зміцнення співпраці між органами правопорядку та громадянським суспільством, їх впровадження безпосередньо стосується питань боротьби з тероризмом. Налагоджена взаємодія, обмін інформацією та підвищення обізнаності громадськості створюють умови для своєчасного виявлення потенційних терористичних загроз, мобілізації ресурсів і залучення громадськості до профілактики терористичної діяльності. Ці заходи сприяють формуванню спільної відповідальності за безпеку, що є критично важливим у запобіганні та реагуванні на терористичні прояви.

Висновки. Ефективна боротьба з тероризмом в Україні потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення законодавчої бази, підвищення рівня координації між суб'єктами протидії тероризму, використання сучасних технологій та активне залучення громадянського суспільства. Виявлені проблеми, зокрема відсутність чіткої системи взаємодії між силовими структурами, недостатня гармонізація нормативних актів та бюрократичні перепони в обміні інформацією, негативно впливають на ефективність антитерористичних заходів. Водночас стратегічні ініціативи, такі як Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки, спрямовані на покращення цих аспектів та створення більш дієвої системи протидії тероризму.

Однак, попри позитивні зрушення, необхідним є подальше вдосконалення механізмів міжвідомчої співпраці, інтеграція передових технологій у боротьбі з терористичними загрозами, а також забезпечення належного фінансування та підготовки кадрів. Важливим напрямом розвитку є активізація участі громадянського суспільства у запобіганні радикалізації та терористичній діяльності. Успішна реалізація цих заходів сприятиме зміцненню національної безпеки та підвищенню спроможності України ефективно протидіяти сучасним викликам тероризму.

Список використаних джерел:

1. Копотун І.М. Світовий тероризм – загроза для України. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 31–34.
2. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>
3. Грабчук І. Л., Грабчук О. В., Супрунова І. В. Забезпечення економічної безпеки держави через удосконалення політики протидії фінансуванню тероризму та зброй-

них конфліктів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*: зб. наук. пр. 2023. Вип. 2(160). С. 29–34. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2023-2-4>.

4. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

5. Про затвердження плану заходів, спрямованих на виконання Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки : Розпорядження Кабінету міністрів України від 23 серпня 2024 р. № 792-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/792-2024-%D1%80#Text>

6. Захарченко А.М. Участь органів місцевого самоврядування у здійсненні заходів з протидії тероризму. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький, 2023. С. 25–29.

7. Крутов В.В., Форноляк В.М. Система суб'єктів боротьби з тероризмом, їх адміністративно-правовий статус. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2. С. 56–64.

УДК 343:347.965.6]:343.352]:340:167.1](045)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.13>

ПРИТЯГНЕННЯ АДВОКАТІВ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВСТВА ТА ПРОЦЕСУАЛЬНИХ АСПЕКТІВ

Цехан Дмитро Миколайович,

orcid.org/0000-0001-6503-6985

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової
діяльності

(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Білошкурський Микола

Миколайович,

orcid.org/0009-0003-2945-6749

здобувач I (бакалаврського) рівня
вищої освіти

(Національний університет «Одеська
юридична академія», м. Одеса, Україна)

Стаття спрямована на аналіз проблемних аспектів притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення, зокрема щодо законодавчих прогалин і процесуальних особливостей, які впливають на ефективність антикорупційної політики в адвокатській діяльності. У роботі використано системно-структурний, порівняльно-правовий та статистичний аналіз для вивчення динаміки діяльності Вищого антикорупційного суду у справах щодо адвокатів, а також для аналізу законодавчих положень, що регулюють процедури притягнення до відповідальності.

Встановлено, що упродовж 2020–2023 рр. кількість засуджених адвокатів за корупційні правопорушення зросла, однак їх частка серед усіх засуджених за корупцію зменшилася. Це може свідчити про зміни у пріоритетах антикорупційної політики або про труднощі у притягненні адвокатів до відповідальності. Виокремлено ключові законодавчі проблеми, зокрема недостатню чіткість правових норм, що регламентують дисциплінарну відповідальність адвокатів, та особливий порядок кримінального провадження щодо них. Стаття акцентує увагу на недостатній розробленості питань антикорупційної політики в адвокатурі, порівняно з іншими суб'єктами правосуддя. Розроблено рекомендації щодо вдосконалення законодавства, включаючи усунення прогалин у регулюванні дисциплінарної відповідальності та підвищення прозорості адвокатської діяльності.

Теоретична цінність роботи полягає у вдосконаленні розуміння ролі адвокатури в системі правосуддя як суб'єкта антикорупційної політики. Практична цінність полягає у формулюванні рекомендацій щодо гармонізації гарантій адвокатської діяльності з механізмом їх притягнення до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, а також усунення корупційних ризиків, які можуть виникати через ці гарантії.

Подальші дослідження авторів передбачають детальне вивчення механізмів взаємодії адвокатури з антикорупційними органами, аналіз іноземного досвіду у забезпеченні підзвітності адвокатів та розробку рекомендацій для підвищення ефективності державних антикорупційних програм.

Ключові слова: корупція, адвокат, притягнення до відповідальності, адвокатура, Вищий антикорупційний суд.

BRINGING LAWYERS TO RESPONSIBILITY FOR CORRUPTION OFFENSES: PROBLEMS OF LEGISLATION AND PROCEDURAL ASPECTS

Tsekhan Dmytro Mykolayovych,
orcid.org/0000-0001-6503-6985
Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of
Criminalistic, Detective and Investigative
Activities
(National University «Odesa Law
Academy», Odesa, Ukraine)

Biloshkurskyi Mykola Mykolayovych,
orcid.org/0009-0003-2945-6749
Applicant of the I (Bachelor's) Level of
Higher Education
(National University «Odesa Law
Academy», Odesa, Ukraine)

The article is aimed at analyzing the problematic aspects of bringing attorneys to liability for corruption offences, in particular, legislative gaps and procedural features which affect the effectiveness of anti-corruption policy in the legal profession. The article uses systemic-structural, comparative legal and statistical analysis to study the dynamics of the High Anti-Corruption Court's activities in cases involving attorneys-at-law, and to analyze the legislative provisions governing the prosecution procedures.

It is established that during 2020–2023, the number of lawyers convicted of corruption offences increased, but their share among all those convicted of corruption decreased. This may indicate a change in the priorities of anti-corruption policy or difficulties in bringing attorneys to justice. The author identifies key legislative issues, in particular, the lack of clarity of legal provisions governing the disciplinary liability of advocates and the special procedure for criminal proceedings against them. The article focuses on the insufficient elaboration of anti-corruption policy issues in the bar as compared to other subjects of justice. The author develops recommendations for improving the legislation, including elimination of gaps in the regulation of disciplinary liability and increasing the transparency of the legal profession.

The theoretical value of the work is to improve the understanding of the role of the Bar in the justice system as a subject of anti-corruption policy. The practical value of the study is to formulate recommendations for harmonizing the guarantees of the legal profession with the mechanism of bringing them to justice for committing a corruption offence, as well as to eliminate corruption risks that may arise from these guarantees.

The authors' further research envisages a detailed study of the mechanisms of interaction between the Bar and anti-corruption bodies, analysis of foreign experience in ensuring

the accountability of attorneys-at-law and development of recommendations for improving the effectiveness of state anti-corruption programs.

Key words: corruption, lawyer, prosecution, bar, High Anti-Corruption Court.

Постановка проблеми. В умовах розгортання в Україні євроінтеграційних процесів, суттєво актуалізуються питання боротьби та протидії корупції. Увагу на антикорупційній політиці держави акцентує і європейська комісія, яка серед семи порад Україні для вступу у Європейський Союз (ЄС) окремим пунктом виокремлює саме посилення боротьби з корупцією [1]. У цьому контексті особливо гостро постає проблема притягнення до відповідальності осіб, які обіймають посади, що надають їм правові гарантії їх діяльності та завдяки яким вони можуть прямо чи опосередковано впливати на розгляд судових справ, судову систему тощо. Серед таких осіб особливо вирізняються: судді, прокурори та адвокати, а проблеми притягнення до відповідальності останніх за вчинення корупційних правопорушень буде предметом цього дослідження.

Нині у суспільстві панує думка: у зв'язку з тим, що адвокатура самостійний самоврядний інститут, а адвокати не є суб'єктами публічної адміністрації, то вони не можуть бути суб'єктами корупційного правопорушення. Насправді, таке твердження є хибним, що неодноразово доводять як численні судові справи проти адвокатів, які вчинили корупційне правопорушення, так і позиції окремих науковців чи суддів. Водночас питання притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення залишається малодослідженим як у науковій, так і у практичній площині. Існують суттєві прогалини в законодавчому регулюванні, зокрема, щодо визначення корупційних ризиків у адвокатській діяльності, процедурних аспектів встановлення порушень, а також механізмів забезпечення прозорості та підзвітності адвокатів. Відсутність єдиної чіткої позиції щодо дисциплінарної та правової відповідальності адвокатів за корупційні діяння створює додаткові труднощі у боротьбі з корупцією в системі правосуддя. З огляду на це, дослідження проблем законодавчого забезпечення та процесуальних аспектів притягнення адвокатів до відповідальності є вкрай актуальним, адже ефективна антикорупційна політика в адвокатурі є ключовим елементом забезпечення верховенства права та довіри до правової системи України.

Огляд літератури. Проблема боротьби з корупцією у сфері правосуддя присвячено чимало наукових досліджень як українських, так і закордонних вчених. Більшість з них стосуються саме запобігання та протидії корупції у діяльності прокурорів чи суддів. Так, Ф. Тайхманн і К. Віттманн досліджують вплив корупції в органах прокуратури Східної Європи. Автори доходять висновку, що корупція в органах прокуратури країн Східної Європи, у тому числі, членів ЄС, створює культуру, яка перешкоджає діяльності прокурорів як у своїй країні, так і у співпраці з іншими країнами ЄС, а наявність корупційних ризиків при відборі кандидатів на посаду прокурора створює недовіру від суспільства [2].

С. Подоляка аналізує адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції в органах прокуратури в Україні та констатує, що цей статус є у першу чергу сукупністю прав та обов'язків наведених суб'єктів та похідних від них елементів таких як компетенція, відповідальність, роль у антикорупційній діяльності тощо. Автор вважає, що питання належної організації протидії корупції в органах прокуратури України є неймовірно необхідним, адже прокуратура є важливим елементом правоохоронної системи в державі [3].

Щодо протидії корупції в судах – особливо актуально це питання висвітлюється іноземними вченими-правниками, які, зазвичай, проводять свої дослідження в межах

окремо обраної країни. Так, Л. Лі досліджує, які види корупції існують в судах Китаю, як вони різняться, залежно від справ та судових палат, а також наводить статистику про близько 350 справ про корупцію у китайських судах упродовж 1991–2008 рр. У цьому дослідженні автор також описує та аналізує основні фактичні риси корупції у судах Китаю, щоб продемонструвати масштаб, відмінності та моделі корупційної діяльності у судовій владі країни [4].

Р. Елекелеме досліджує корупцію у судовій владі Демократичної Республіки Конго, у процесі аналізу чинного законодавства країни, а також після проведення опитувань серед осіб, які користувались судами країни, автор робить висновок, що суди у цій африканській країні є дуже корумпованими та потребують змін. Вчений доводить необхідність прозорості у судочинстві, розгляді справ та невтручання з боку політичних еліт, а також пропонує варіанти покращення законодавства у Демократичній Республіці Конго для зменшення корупції у судах країни [5].

Українські вчені-правники, зазвичай, присвячують свої дослідження подоланню корупції в українській судовій владі, акцентуючи увагу на вдосконаленні українського законодавства та застосуванні іноземного досвіду в цій сфері. Так, Т. Демедюк досліджує проблемні питання протидії в українських судах, розглядає українське законодавство та пропонує його вдосконалення, з урахуванням європейського досвіду. Дослідження стосується період до антикорупційних реформ, а тому нині більшість проблем вже вирішені, щоправда деякі поради авторки так і не втратили своєї актуальності [6]. В. Кравчук у своєму дослідженні розглядає пропозиції антикорупційної стратегії судової влади та акцентує свою увагу на тому, що для подолання корупції у судах, стратегія повинна стосуватись не тільки суддів, а і прокурорів та адвокатів [7].

Поряд із судовою владою та прокуратурою, проблеми корупції в адвокатурі є маловивченими, особливо у частині притягнення адвокатів до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення. Так, А. Савченко досліджує практику застосування дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні, акцентуючи увагу на особливій небезпеці корупційних правопорушень, які вчиняються адвокатами та підривають довіру суспільства до інституту адвокатури, який є невід'ємною складовою системи правосуддя. Вчений доводить необхідність комплексного застосування якісного навчання та перевірки професійних знань та навичок адвокатів з дієвою та прозорою системою контролю за дотриманням адвокатом етичних норм та норм законодавства, включаючи заходи дисциплінарної відповідальності за порушення цих норм, а також вчинення корупційних правопорушень [8].

С. Іваницький аналізує основні корупційні ризики в адвокатській діяльності. Автор визначає такі корупційні ризики, як ініціювання адвокатом передачі неправомірної вигоди іншим суб'єктам галузевих юрисдикційних об'єктів, посередництво у наданні неправомірної вигоди сторонам судового процесу, незаконне одержання винагороди членами адвокатського самоврядування та адвокатури, в процесі складання кандидатом на посаду адвоката іспиту або під час притягнення до дисциплінарної відповідальності адвокатів, а також отримання адвокатом неправомірної вигоди під час розподілу коштів або майна кооперативу [9]. В. Ємельянов вивчає механізми протидії корупції в публічному управлінні інституту адвокатури, де акцентує увагу на важливості взаємодії адвокатури з правоохоронними органами та суб'єктами публічної адміністрації [10].

Отже, серед невирішених проблем у контексті притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення варто виділити недостатню увагу до корупції в адвокатурі порівняно з іншими сферами правосуддя, відсутність прозорих

і ефективних механізмів дисциплінарної відповідальності, а також наявність корупційних ризиків у діяльності адвокатури через недосконалість чинного законодавства.

Мета і завдання дослідження. *Мета статті* полягає у дослідженні проблемних питань притягнення адвокатів до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, а також аналізі позицій законодавства, які негативно впливають на процесуальні аспекти притягнення адвоката до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення. Для досягнення мети слід вирішити такі *завдання*:

проаналізувати роль і місце Вищого Антикорупційного Суду (ВАКС) у притягненні адвокатів до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення;

дослідити проблемні питання законодавства та процесу в притягненні адвоката до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення.

Методологія дослідження. Методологічну основу статті становить комплексний підхід, спрямований на всебічний аналіз проблеми притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення. Дослідження базується на загальнонаукових та спеціальних методах, що дозволяють розкрити сутність та особливості аналізованих явищ. Порівняльно-правовий метод застосовується для аналізу українського законодавства та порівняння відповідності положень різних нормативних актів у контексті їх гармонізації. Системний аналіз використовується для вивчення взаємозв'язків між різними елементами антикорупційної політики, включаючи роль ВАКС, законодавчі механізми та процесуальні аспекти. Аналіз статистичних даних щодо динаміки розгляду корупційних справ адвокатів у ВАКС за період 2020–2023 рр. дозволив оцінити ефективність існуючих механізмів притягнення до відповідальності. Догматичний метод використовується для інтерпретації норм чинного законодавства, зокрема статей Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що регулюють особливості притягнення адвокатів до відповідальності та декларують гарантії їх діяльності. Формально-логічний метод забезпечує виявлення логічних суперечностей у чинному законодавстві та аналіз його впливу на механізми притягнення адвокатів до відповідальності. Дослідження також спирається на емпіричний підхід через оцінку ефективності впровадження антикорупційних програм у сфері адвокатури. Застосування цих методів дозволило отримати ґрунтовні висновки та практичні рекомендації для вдосконалення законодавства і правозастосування.

Виклад основного матеріалу. У першому блоці дослідження проаналізуємо динаміку діяльності ВАКС у розгляді корупційних справ, порушених проти адвокатів у порівнянні з іншими категоріями підозрюваних осіб, за період 2020–2023 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

**Результати ВАКС у притягненні підозрюваних осіб до відповідальності
за вчинення корупційного правопорушення**

Засуджено осіб за видами діяльності	Значення за роками				Зміни у 2023 р., у % до 2020 р. (+/-)
	2020	2021	2022	2023	
1. Адвокат (частка, %)	3(30,0)	1(3,9)	2(6,7)	6(10,0)	-100(-20,0)
2. Суддя (частка, %)	2(20,0)	4(15,4)	7(23,3)	4(6,7)	+880(-13,3)
3. Прокурор (частка, %)	0(0)	1(3,9)	1(3,3)	1(1,7)	-(+1,7)
4. Інші підозрювані (частка, %)	5(50,0)	20(76,9)	20(66,7)	49(81,7)	+880(+31,7)
Всього засуджено	10	26	30	60	+500(-)

Джерело: Сформовано та проведено розрахунки за даними, наведеними у [11–14].

Дані табл. 1 показують, що частка засуджених адвокатів за корупційні правопорушення у 2023 році становила 10 %, на 20 % менше, порівняно з 2020 роком. Проте, абсолютна кількість засуджених адвокатів зросла. Так, якщо у 2020 році суд виніс обвинувальні вироки щодо трьох адвокатів, то за 2023 – щодо шести. Більше того, в період з 2020 по 2023 рік, кількість засуджених адвокатів у чотири рази перевищила кількість засуджених прокурорів (12 до 3). Щоправда, не зважаючи на збільшення абсолютної кількості засуджених адвокатів (з 3 до 6 осіб), їх частка серед усіх засуджених суттєво знизилася. Це може свідчити про зміну пріоритетів ВАКС, або про ускладнення притягнення адвокатів до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, порівняно з іншими категоріями обвинувачених. Поряд з адвокатами частка засуджених інших професій, зокрема суддів і прокурорів, також зазнала значних коливань, що відображає загальні тенденції у боротьбі з корупцією.

Досліджуючи проблемні питання законодавства у притягненні адвоката до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, слід констатувати, що існує чимало важелів державного впливу, які можливо та потрібно застосовувати у боротьбі з корупцією. Зокрема, серед тих, що стосуються законодавчої політики, можна виокремити: удосконалення антикорупційного законодавства, уникання прогалин та будь-яких натяків на можливість трактувати закон у різний спосіб, налаштування механізму притягнення до відповідальності винних [15, с. 18], крім того, ухвалення державних антикорупційних програм [16, с. 11], на кшталт Державної антикорупційної програми на 2023–2025 рр. [17], а також, серед таких, що стосується як розвитку законодавства, так і правозастосування – розвиток інституту юридичної відповідальності, у тому числі, дисциплінарної [18, с. 410] тощо.

Українське законодавство активно вдосконалюється у частині притягнення винних у корупційних правопорушеннях до відповідальності. Так, відповідно до ст. 24 Конституції України – всі громадяни України мають рівні конституційні права та обов'язки та є рівними перед законом [19]. Тобто, кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, політичних чи релігійних переконань, етнічного та соціального походження, місця проживання, матеріального стану, мовних чи інших ознак повинен нести відповідальність за порушення закону. Щоправда, у Главі 37 Кримінального процесуального Кодексу України (КПК України), а саме, у ч. 1 ст. 480 наведено вичерпний перелік осіб, щодо яких застосовується особливий порядок кримінального провадження [20]. У п. 7 ч. 1 ст. 480 до переліку цих осіб вноситься, у тому числі, і адвокат [20]. Віднесення адвоката до цієї категорії осіб є цілком логічним, адже такий особливий порядок передбачає його захист від переслідувань та втручання у професійну діяльність.

Гарантії адвокатської діяльності під час кримінального переслідування існують також в інших статтях, зокрема, у п. 1 ч. 1 ст. 481 КПК України закріплено, що письмове повідомлення про підозру адвокату здійснюється Генеральним прокурором, його заступником, керівником обласної прокуратури в межах його повноважень [20]. Також, п. 1 ч. 1 ст. 483 КПК України зобов'язує у разі застосування до адвоката запобіжного заходу чи ухвалення щодо нього вироку повідомляти про це органи адвокатського самоврядування [20].

Окрім КПК України, гарантії адвокатської діяльності встановлюють й інші нормативно-правові акти. Так, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у Розділі III «Види адвокатської діяльності. Права і обов'язки адвоката. Гарантії адвокатської діяльності» [21] також закріплює ряд гарантій. У ч. 1 ст. 23 цього закону міститься вичерпний перелік таких гарантій, серед яких дублюються ті, що вже були зазначені у п. 1. ч. 1. ст. 481 КПК України, а також встановлюються нові. Зокрема,

п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» регламентує: «проведення стосовно адвоката оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, що можуть проводитися виключно з дозволу суду, здійснюється на підставі судового рішення, ухваленого за клопотанням Генерального прокурора, його заступників, прокурора Автономної Республіки Крим, області, міста Києва та міста Севастополя» [21]. У ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлюється також те, що, коли проводиться обшук чи огляд житла, іншого володіння адвоката або приміщень, де він здійснює адвокатську діяльність, у разі тимчасового доступу до речей і документів адвоката слідчий суддя, суд у своєму рішенні в обов'язковому порядку повинні зазначати перелік речей, документів, що планується відшукати, виявити чи вилучити під час проведення слідчої дії чи застосування заходу забезпечення кримінального провадження [21].

Така кількість гарантій адвокатської діяльності, закріплена в українському законодавстві, суттєво ускладнює ведення правоохоронними органами та прокуратурою кримінального провадження щодо вчинення адвокатом корупційного правопорушення та збільшує кількість ризиків щодо розкриття адвокатом аспектів розслідування. Так, існує ризик недоброчесності зі сторони органів адвокатського самоврядування, учасники яких після сповіщення їх про обшук підозрюваного-адвоката, навіть попри те, що особу підозрюваного до останнього не розголошують, можуть скористатися своїм становищем та, хоч і не завчасно, але повідомити свого колегу, який встигне приховати чи знищити докази. Також, через відсутність на робочому місці генерального прокурора, його заступників чи обласного прокурора, або у зв'язку з наявністю об'єктивних причин, через які вони не можуть особисто здійснити письмове повідомлення про підозру підозрюваному-адвокату, існує ризик того, що останній намагатиметься переховуватися від слідства. Особливо дискусійним виглядає положення ч. 2 ст. 23 Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність», за якою слідчий суддя зобов'язаний вказати у своєму рішенні перелік речей, документів, які планується відшукати під час обшуку, адже у такому разі суттєво ускладнюється як конфіскація інших речових доказів, знайдених під час обшуку, так і, у разі їх вилучення слідством, доєднання цих доказів до матеріалів справи.

Зрозуміло, що всі існуючі гарантії адвокатської діяльності покликані захистити адвокатів від кримінального переслідування чи тиску на них та їх діяльність, що є дуже правильним та необхідним. Окрім того, чимало вчених-правників наполягає на посиленні таких гарантій [22, с. 98; 23, с. 219], а також наполягають на важливості створення механізму захисту професійних прав адвоката [24, с. 296]. Щоправда, такі гарантії не тільки захищають адвокатську спільноту, а створюють умови для вчинення корупційних правопорушень недоброчесними представниками цієї спільноти. У зв'язку з чим виникає суттєва необхідність гармонізації та вдосконалення як чинного законодавства, так й існуючої правозастосовної практики. Зокрема, необхідним є впровадження так званої концепції стримувань і противаг, за якої гарантії будуть продовжувати діяти, захищати адвокатів від тиску та від кримінального переслідування, але разом з цим, не створюватимуть додаткових загроз для слідства у корупційних справах.

Отже, враховуючи актуальність боротьби з корупцією, а також збільшення кількості адвокатів, які вчиняють корупційні правопорушення, що наглядно продемонстровано у статистиці ВАКС, важливим аспектом антикорупційної політики нині є створення умов, у тому числі на законодавчому та процесуальному рівні, за яких адвокати не будуть уникати відповідальності за вчинення корупційних правопорушень, але все ще матимуть стабільні гарантії своєї адвокатської діяльності та захист

від кримінальних переслідувань і тиску. У зв'язку з суттєвою кількістю гарантій адвокатської діяльності, яка міститься в КПК України та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», та у зв'язку з тим, що ці гарантії можуть допомагати адвокату уникнути кримінальної відповідальності, слід гармонізувати чинні законодавчі акти, а також правозастосовну практику.

Висновки. Одержані результати проведеного дослідження щодо притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення дозволяють зробити ряд висновків. По-перше, проблема боротьби з корупцією в адвокатурі є важливим елементом забезпечення верховенства права та довіри до правової системи України. Недостатнє дослідження цієї теми обумовлює потребу у вдосконаленні механізмів притягнення адвокатів до відповідальності за корупційні правопорушення. По-друге, чинне українське законодавство передбачає низку гарантій для адвокатської діяльності, зокрема спеціальний порядок кримінального провадження. Однак, ці норми водночас створюють перешкоди для ефективного притягнення адвокатів до відповідальності, що підкреслює необхідність усунення прогалин у правовому регулюванні. По-третє, аналіз статистичних даних за 2020–2023 рр. свідчить про збільшення абсолютної кількості засуджених адвокатів, але їх частка серед усіх засуджених знизилася. Це може бути пов'язано зі зміною пріоритетів ВАКС або ускладненням механізмів притягнення адвокатів до відповідальності. По-четверте, має бути ефективно реалізована конституційна норма про рівність усіх громадян перед законом. У цьому контексті важливо забезпечити баланс між захистом професійних прав адвокатів та їх відповідальністю за корупційні правопорушення. По-п'яте, вивчення корупційних ризиків в адвокатській діяльності, а також механізмів їх мінімізації є важливими напрямками для розробки більш ефективної антикорупційної політики у системі правосуддя та ляжуть в основу майбутніх досліджень авторів.

Список використаних джерел:

1. Press and information team of the Delegation to Ukraine. Рекомендації Європейської Комісії щодо статусу України на членство в ЄС. *Delegation of the European Union to Ukraine*. 17.06.2022. URL: https://www.eeas.europa.eu/node/415005_en?s=232
2. Teichmann F. M. J., Wittmann C. International implications of corruption in Eastern European prosecution offices: A field report. *Journal of Financial Crime*. 2023. Vol. 30. No. 2. P. 512–521. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2022-0006>
3. Подоляка С. А. Адміністративно-правовий статус суб'єктів протидії корупції в органах прокуратури в Україні. *Форум права*. 2017. № 3. С. 160–165. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_3_29
4. Li L. Corruption in China's courts. *Judicial independence in China: Lessons for global rule of law promotion* / R. Peerenboom (Ed.). Cambridge : Cambridge University Press, 2009. P. 196–220. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511809484.010>
5. Elekeleme R. M. Corruption in Court Proceedings: The need for Judicial Transparency in the Democratic Republic of Congo : master's thesis. Seoul, 2021. 98 p.
6. Демедюк Т. Проблеми протидії корупції в судах. *Вісник Академії управління МВС*. 2009. № 2. С. 112–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ucnavs_2009_2_10
7. Кравчук В. М. Шляхи подолання корупції в судах. *Право України*. 2017. № 1. С. 22–27. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_1_17/Kravchuk_V_2017_1
8. Савченко А. В. Практика застосування дисциплінарної відповідальності адвокатів в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2016. Т. 13. № 1(35). С. 114–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2016_13_1_32

9. Іваницький С. О. Корупціогенні ризики в адвокатурі. *Право України*. 2017. № 1. С. 54–63. URL: https://pravoua.com.ua/uk/store/pravoukr/pravo_ukr_1_17/Ivanitskiy_S_2017_1
10. Ємельянов В. Механізми протидії корупції в публічному управлінні в рамках адвокатури. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. Том 1. № 4. С. 409–418. DOI: [https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4\(4\)-409-418](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4(4)-409-418)
11. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2020 році (як судом першої інстанції). Київ : ВАКС, 2021. URL: <http://surl.li/xlpxte>
12. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2021 році (як судом першої інстанції). Київ : ВАКС, 2022. URL: <http://surl.li/ebjqhd>
13. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2022 році (як судом першої інстанції). Київ : ВАКС, 2023. URL: <http://surl.li/iufmew>
14. Аналіз здійснення судочинства Вищим антикорупційним судом у 2023 році (як судом першої інстанції). Київ : ВАКС, 2024. URL: <http://surl.li/jdfgdw>
15. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Договір дарування як спосіб уникнути покарання за корупційні злочини. *Часопис цивілістики*. 2023. Вип. 50. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.32782/chc.v050.2023.3>
16. Давидова І. В., Білошкурський М. М. Використання платних послуг у онлайн-відеоіграх як спосіб приховати корупційні злочини. *Lex Sportiva*. 2023. № 2. С. 10–17. DOI: <https://doi.org/10.32782/lexsportiva/2023.2.2>
17. Про затвердження Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2023-п#Text>
18. Цехан Д. М., Коропатов О. М. Деякі питання щодо дисциплінарної відповідальності поліцейських під час дії режиму воєнного стану. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 29. DOI: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.49>
19. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
20. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI : станом на 7 верес. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
21. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI : станом на 3 серп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>
22. Храпенко О. О. Щодо удосконалення інституту адвокатури. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 98–100. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/8a428293-af40-420e-9ca8-9beeb6c23461>
23. Святоцька В. О. До питань необхідності, актуальності та мети запровадження національних стандартів адвокатської діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 218–222. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/40.pdf>
24. Бакаянова Н. М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2017. 487 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/2798/1/2017%20Diss_Bakayanova.pdf

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 351.74:351.746.1(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.14>

ІНСТИТУТ ЮРИДИЧНОГО ОBOB'ЯЗКУ ГРОМАДЯНИНА, ЙОГО МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ

Волошанівська Тетяна Володимирівна,

orcid.org/0000-0002-1060-5412

доктор юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінально-правових

дисциплін інституту права та безпеки

(Одеський державний університет

внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

В статті здійснено аналіз інституту юридичного обов'язку громадянина, а також механізмів його формування та реалізації з метою визначення взаємозв'язку з правами людини й обмеженнями прав. Юридичний обов'язок громадянина є одним із ключових інститутів правової системи, що забезпечує стабільність, порядок та гармонійне функціонування суспільства, становить невід'ємну частину правового статусу особи, доповнюючи права та свободи громадян. Юридичний обов'язок визначається як встановлена нормами права необхідність певної поведінки особи, що має на меті забезпечення прав та законних інтересів інших суб'єктів права.

Формування юридичних обов'язків громадян відбувається через систему правових норм, закріплених у конституції, законах та підзаконних актах. Конституція виступає основним джерелом, визначаючи базові обов'язки, такі як дотримання законів, сплата податків та захист Вітчизни. Держава відіграє ключову роль у цьому процесі, використовуючи законодавчу владу для встановлення обов'язків та обмежуючи певні права у разі суспільної необхідності. Так наприклад, військовий обов'язок може обмежувати право на свободу пересування, а екологічний обов'язок – право на вільне використання власності. Важливим є забезпечення балансу між правами та обов'язками, щоб уникнути надмірного обмеження свобод. Міжнародні стандарти прав людини наголошують на пропорційності таких обмежень.

Водночас правова культура та правосвідомість громадян суттєво впливають на сприйняття та добровільне виконання цих обов'язків. У суспільствах із високим рівнем правової культури громадяни схильні добровільно дотримуватися встановлених норм, тоді як низький рівень правосвідомості вимагає посилення примусових механізмів.

Зроблено висновок, що юридичний обов'язок громадянина є складним і багатогранним інститутом, що забезпечує функціонування правової системи та гармонію в суспільстві, вони тісно пов'язані з правами людини, а їх виконання є умовою

стабільності суспільства. Його формування ґрунтується на правових нормах, тоді як реалізація залежить від правової культури, правосвідомості та ефективності державних механізмів, де для підвищення добровільного виконання обов'язків необхідне посилення правового виховання та довіри до державних інституцій.

Ключові слова: права людини, міжнародні стандарти прав людини, права громадянина, обмеження прав, юридичні обов'язки, конституційні обов'язки, військовий обов'язок, воєнний стан, юридичний обов'язок у сфері освіти та виховання, екологічний обов'язок, юридичний обов'язок громадян у податковій сфері, правове виховання, правова культура, правосвідомість.

THE INSTITUTE OF THE CITIZEN'S LEGAL OBLIGATION, ITS MECHANISM OF FORMATION AND IMPLEMENTATION

Voloshanivska Tetiana Volodymyrivna,
 orcid.org/0000-0002-1060-5412
 Doctor of Juridical Sciences, Associate
 Professor,
 Associate Professor at the Department
 of Criminal Law Disciplines Institute
 of Law and Security
 (Odesa State University of Internal Affairs,
 Odesa, Ukraine)

The article analyzes the institution of the legal duty of a citizen, as well as the mechanisms of its formation and implementation in order to determine the relationship with human rights and restrictions on rights. The legal duty of a citizen is one of the key institutions of the legal system, ensuring stability, order and harmonious functioning of society, and is an integral part of the legal status of a person, complementing the rights and freedoms of citizens. A legal obligation is defined as a legal requirement for a person to behave in a certain way, which is intended to ensure the rights and legitimate interests of other legal entities.

The formation of legal obligations of citizens occurs through a system of legal norms enshrined in the constitution, laws and by-laws. The constitution serves as the main source, defining basic obligations such as compliance with laws, payment of taxes and defense of the Fatherland. The state plays a key role in this process, using legislative power to establish obligations and restrict certain rights when necessary. For example, military duty may restrict the right to freedom of movement, and environmental duty the right to the free use of property. It is important to ensure a balance between rights and responsibilities to avoid excessive restrictions on freedoms. International human rights standards emphasize the proportionality of such restrictions.

At the same time, the legal culture and legal awareness of citizens significantly affect the perception and voluntary fulfillment of these obligations. In societies with a high level of legal culture, citizens tend to voluntarily comply with established norms, while a low level of legal awareness requires strengthening coercive mechanisms.

It is concluded that the legal duty of a citizen is a complex and multifaceted institution that ensures the functioning of the legal system and harmony in society, they are closely related to human rights, and their implementation is a condition for the stability of society. Its formation is based on legal norms, while implementation depends on legal culture, legal awareness, and the effectiveness of state mechanisms, where increasing voluntary fulfillment of obligations requires strengthening legal education and trust in state institutions.

Key words: human rights, international human rights standards, citizen's rights, restrictions on rights, legal obligations, constitutional obligations, military duty, martial law, legal obligation in the field of education and upbringing, environmental duty, legal obligation of citizens in the tax sphere, legal education, legal culture, legal awareness.

Актуальність дослідження. Актуальність дослідження інституту юридичного обов'язку громадянина зумовлена необхідністю осмислення механізмів його формування та реалізації в умовах сучасних викликів, таких як воєнний стан, екологічні загрози, трансформація податкової політики та глобалізаційні процеси. Саме юридичні обов'язки громадян відіграють важливу роль у підтримці балансу між правами людини та інтересами суспільства, що особливо важливо в контексті міжнародних стандартів прав людини.

Огляд останніх досліджень. Схожу до нашої проблематику досліджували науковці такі, як Д. Белова, М. Белова, Р. Зуєв, М. Миколаєнко, А. Колодій, А. Олійник, О. Скакун, П. Рабінович, Т. Попович, О. Фрицький, М. Цвік, Ю. Шматова та інші. Однак, свою увагу вони звертали на загальні положення або аналізувати більш загальні, суміжні чи спеціальні виклики.

Мета статті полягає в тому щоб комплексно дослідити інститут юридичного обов'язку громадянина, здійснити аналіз механізмів його формування та реалізації, а також визначити взаємозв'язок з правами людини й обмеженнями прав.

Виклад основних положень. Юридичний обов'язок громадянина є одним із ключових інститутів правової системи, що забезпечує стабільність, порядок та гармонійне функціонування суспільства, становить невід'ємну частину правового статусу особи, доповнюючи права та свободи громадян. Юридичний обов'язок визначається як встановлена нормами права необхідність певної поведінки особи, що має на меті забезпечення прав та законних інтересів інших суб'єктів права. Науковиця О. Скакун зазначила, що юридичний обов'язок це вид і міра належної (або необхідної) поведінки суб'єкта права, встановлені юридичними нормами задля задоволення інтересів правомочної особи, які забезпечуються державою. Структура юридичного обов'язку складається із трьох елементів: 1) необхідності зобов'язаного суб'єкта здійснювати певні дії (активні обов'язки) або утримуватися від них (пасивні обов'язки); 2) необхідності зобов'язаного суб'єкта реагувати на законні вимоги правомочної сторони; 3) необхідності нести юридичну відповідальність у разі відмови від виконання юридичних обов'язків або несумлінного їх виконання, якщо це суперечить вимогам правової норми [1, с. 352, 354]. На відміну від моральних чи соціальних обов'язків, юридичний обов'язок має формальний характер і передбачає юридичну відповідальність за його невиконання. Цей інститут тісно пов'язаний з правами людини, оскільки права одного суб'єкта корелюють з обов'язками іншого. Міжнародні стандарти прав людини, зокрема Загальна декларація прав людини (1948), підкреслюють, що реалізація прав можлива лише за умови виконання громадянами своїх обов'язків перед суспільством [2].

Слід зазначити, що права людини не є абсолютними і можуть бути обмежені в інтересах суспільства, національної безпеки чи громадського порядку, де юридичні обов'язки часто виступають інструментом таких обмежень. Формування юридичних обов'язків громадян відбувається через систему правових норм, закріплених у конституції, законах та підзаконних актах. Науковиці Н. Крестовська, Л. Матвеева поділили обов'язки на природно-правові обов'язки, як саме собою зрозумілі обов'язки кожної людини: дотримуватися законів і виконувати їх, берегти навколишню природу і культурну спадщину людства, поважати права інших людей. Ці обов'язки впливають із

принципів і положень природного права і закріплюються в законах та позитивно-правові обов'язки, які прямо встановлені державою юридичні вимоги держави до індивідів, що проживають або перебувають на її території. Наприклад, платити податки, збори і мито, виконувати військовий обов'язок тощо [3].

Конституція виступає основним джерелом, визначаючи базові обов'язки, такі як дотримання законів, сплата податків та захист Вітчизни. Конституційні обов'язки є основою правового статусу громадянина. До них належать обов'язок дотримуватися законів, сплачувати податки, брати участь у захисті держави вони мають універсальний характер і є обов'язковими для всіх громадян.

Так, статтею 65 закріплено, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Стаття 66 визначає, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Статтею 67, закріплено, що кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Усі громадяни щорічно подають до податкових інспекцій за місцем проживання декларації про свій майновий стан та доходи за минулий рік у порядку, встановленому законом. Та статтею 68, що кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [4]. Тобто, держава відіграє ключову роль у цьому процесі, використовуючи законодавчу владу для встановлення обов'язків та обмежуючи певні права у разі суспільної необхідності. Так наприклад, військовий обов'язок може обмежувати право на свободу пересування, а екологічний обов'язок – право на вільне використання власності. Важливим є забезпечення балансу між правами та обов'язками, щоб уникнути надмірного обмеження свобод. Міжнародні стандарти прав людини наголошують на пропорційності таких обмежень.

Водночас правова культура та правосвідомість громадян суттєво впливають на сприйняття та добровільне виконання цих обов'язків. У суспільствах із високим рівнем правової культури громадяни схильні добровільно дотримуватися встановлених норм, тоді як низький рівень правосвідомості вимагає посилення примусових механізмів. Реалізація юридичних обов'язків може відбуватися у двох формах: добровільній та примусовій. Добровільне виконання є ідеальним сценарієм, що свідчить про розвинену правосвідомість громадян. Важливу роль у цьому відіграє правове виховання, яке формує розуміння необхідності дотримання обов'язків. Повністю підтримуємо думку науковиці І. Костенко, якою зазначено, що згідно з принципами правової держави та гуманітарних стандартів, обмеження прав мають бути обґрунтованими, пропорційними та легітимними. Варто розрізняти безпосереднє обмеження прав, коли певні права забороняються або обмежуються законодавством, і обмеження у реалізації прав, коли можливість виконання права обмежується у певних умовах чи за обставин, визначених законом. При цьому добровільні та примусові обмеження мають бути чітко визначені, а їх за стосунок повинен відповідати вимогам закону та міжнародних стандартів прав людини. Конституція та інші правові акти передбачають механізми обмеження прав у випадках воєнного або надзвичайного стану, проте такі обмеження мають бути тимчасовими та обґрунтованими необхідністю забезпечення безпеки країни та захисту прав і свобод громадян [5]. Примусова реалізація застосовується у разі невиконання обов'язків і передбачає контроль з боку державних органів та накладення санкцій – від адміністративних штрафів до кримінальної відповідальності, при цьому ефективність реалізації залежить від скоординованості державних інституцій та рівня довіри громадян до правової системи.

Слід визначити, що юридичні обов'язки мають певну специфіку. Як от наприклад, військовий обов'язок, який набуває особливої актуальності під час воєнного стану та передбачає участь громадян у обороні країни, що може включати проходження військової служби або виконання альтернативних завдань, він супроводжується обмеженнями прав, наприклад, права на свободу пересування. Обов'язок у податковій сфері при цьому сплата є основою фінансової стабільності держави, відповідно, що цей обов'язок регулюється ще і податковим законодавством та передбачає відповідальність за ухилення від його виконання. До специфічних обов'язків відносяться і юридичний юридичний обов'язок у сфері освіти та виховання та екологічний обов'язок. У першому випадку, включає зобов'язання батьків забезпечити освіту своїм дітям, а також обов'язок держави надавати доступ до освітніх послуг, а правове виховання у цій сфері сприяє формуванню відповідального ставлення до обов'язків з раннього віку. У другому випадку, полягає у збереженні навколишнього середовища також включає дотримання норм щодо утилізації відходів, економного використання ресурсів та участі в екологічних ініціативах.

Висновки. Таким чином, юридичний обов'язок громадянина є складним і багатогранним інститутом, що забезпечує функціонування правової системи та гармонію в суспільстві, вони тісно пов'язані з правами людини, а їх виконання є умовою стабільності суспільства. Його формування ґрунтується на правових нормах, тоді як реалізація залежить від правової культури, правосвідомості та ефективності державних механізмів, де для підвищення добровільного виконання обов'язків необхідне посилення правового виховання та довіри до державних інституцій.

Список використаних джерел:

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: підручник. Пер. з рос. Харків : Консум, 2001. 656 с.
2. Загальна декларація прав людини (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
3. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків: ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
4. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
5. Костенко І. В. Види та особливості обмеження прав людини. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Вип. 83. частина 1. С. 124–129.

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.15>

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ IN ABSENTIA

Калінніков Олексій Валерійович,
orcid.org/0000-0003-4337-833X

доктор філософії, адвокат, докторант
(Київський університет інтелектуальної
власності і права Національного
університету «Одеська юридична
академія», Київ, Україна)

У статті розглянуто стан нормативного регулювання використання технології Штучного інтелекту у кримінальному провадженні та правоохоронній діяльності в Україні та Європейському Союзі. В Україні шлях розбудови нормативного регулювання Штучного інтелекту, який розпочався у 2020 році схваленням Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні триває до теперішнього часу. Міністерством цифрової трансформації України на постій основі здійснюється ґрунтовна робота щодо розуміння Штучного інтелекту та напрацювання стандартів його використання. Водночас станом на теперішній час в законодавстві України відсутній нормативно-правовий акт, який встановлює правила використання технології Штучного інтелекту, в тому числі, у кримінальному провадженні. Проаналізовано Регламент Європейського Союзу 2024/1689 від 13.06.2024 «Artificial Intelligence Act» (Закон про штучний інтелект) з точки зору визначення сфер використання систем штучного інтелекту правоохоронними органами або від їхнього імені установами, органами, службами на підтримку правоохоронних органів. Проаналізоване соціологічне дослідження свідчить про позитивне ставлення переважної більшості респондентів до можливостей використання систем Штучного інтелекту у кримінальному провадженні. Можливості використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні *in absentia* можуть бути реалізовані: 1) при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого; 2) у спеціальному досудовому розслідуванні; 3) у спеціальному судовому провадженні. Можливості практичного залучення технології Штучного інтелекту до кримінального провадження *in absentia* систематизовані на дві групи: 1) для виконання технічних (механічних) завдань, в тому числі, до моменту нормативного врегулювання питання використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні; 2) для виконання завдань, під час яких можуть порушуватися, обмежуватися права та законні інтереси учасників кримінального провадження, що можливо лише після запровадження у кримінальному процесуальному законодавстві України правил і стандартів використання Штучного інтелекту в кримінальному провадженні з обов'язковим забезпечення таким учасникам права на оскарження результатів використання вказаної технології.

Ключові слова: штучний інтелект, *in absentia*, кримінальне провадження, спеціальне досудове розслідування, спеціальне судове провадження.

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGY IN CRIMINAL PROCEEDINGS IN ABSENTIA

Kalinnikov Oleksii Valeriiovych,

orcid.org/0000-0003-4337-833X

Doctor of Philosophy, Attorney at Law,

Doctoral Student

(Kyiv University of Intellectual Property
and Law National University

«Odesa Law Academy»,

Kyiv, Ukraine)

The article examines the status of regulatory framework for the use of AI technology in criminal proceedings and law enforcement in Ukraine and the European Union. In Ukraine, the path of development of regulatory regulation of Artificial Intelligence, which began in 2020 with the approval by the Cabinet of Ministers of Ukraine of the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine, continues to this day. The Ministry of Digital Transformation of Ukraine is constantly working to understand AI and develop standards for its use. At the same time, as of today, there is no legal act in Ukrainian legislation that establishes the rules for the use of AI technology, including in criminal proceedings. The author analyzes the European Union Regulation 2024/1689 of 13.06.2024 “Artificial Intelligence Act” (Artificial Intelligence Act) in terms of determining the scope of use of artificial intelligence systems by law enforcement agencies or on their behalf by institutions, bodies, services supporting law enforcement agencies. The analyzed sociological survey shows that the vast majority of respondents have a positive attitude towards the possibilities of using AI systems in criminal proceedings. The possibilities of using Artificial Intelligence in criminal proceedings in absentia can be realized: 1) when choosing a preventive measure in the form of detention in the absence of a suspect or accused; 2) in a special pre-trial investigation; 3) in special court proceedings. The possibilities of practical involvement of AI technology in criminal proceedings in absentia are systematized into two groups: 1) to perform technical (mechanical) tasks, including until the issue of using Artificial Intelligence in criminal proceedings is regulated by law; 2) to perform tasks that may violate or restrict the rights and legitimate interests of participants in criminal proceedings, which is possible only after the introduction of rules and standards for the use of artificial intelligence in criminal proceedings in the criminal procedural legislation of Ukraine with the mandatory provision of such participants with the right to appeal the results of the use of this technology.

Key words: artificial intelligence, in absentia, criminal proceedings, special pre-trial investigation, special court proceedings.

Технологічний розвиток в останні роки призвів до активного використання технології Штучного інтелекту в багатьох сферах нашого життя. При цьому, потенціал даної технології може та повинен бути використаний у кримінальному провадженні.

Питанню використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні присвятили свої наукові праці, зокрема, такі вітчизняні науковці: Г.К. Авдєєва, І.В. Басиста, В.В. Блізнюк, А.Д. Дзюрбель, М.І. Демура, С.Ф. Денисов, М.В. Карчевський, Д.І. Клепка, А.П. Ліхтанська, В.О. Михайлов, В.Г. Павлов, О.В. Плахотнік, О.Е. Радутний, В.М. Страонов, О.О. Торбас, Ж.В. Удовенко, В.М. Шевчук, М.В. Шепітько, К. Яровий ті інші.

При цьому, серед іноземних вчених тематику використання технології штучного інтелекту досліджували, в тому числі: Райан Кало, Мартін Еберс, Грем Олд, Вілл

Дуглас Хевен, Ерік Дж. Іверсен, Йоганн Ло, Еліс Ліфгрін, Мелані Мітчелл, Брент Міттельштадт, Майкл Робертс, Кріс Рассел, Фабіан Стефані, Майкл Віл, Сандра Вахтер, Раймунд Верле, Лор Вайнантс, Фредерік Зуйдервен Боргезіус та інші.

Враховуючи стрімкий розвиток технологій Штучного інтелекту і розширення сфер його використання та зважаючи на необхідність нормативного регулювання цієї технології в Україні, подальше наукове дослідження використання Штучного інтелекту в різноманітних сферах життя, в тому числі, у кримінальному провадженні *in absentia* є актуальним та перспективним.

Станом на теперішній час в законодавстві України відсутній базовий нормативно-правовий акт, який встановлює правила використання технології Штучного інтелекту, в тому числі, у кримінальному провадженні.

Водночас, шлях розбудови нормативного регулювання Штучного інтелекту, який розпочався у 2020 році схваленням Кабінетом Міністрів України Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні триває до теперішнього часу.

Міністерством цифрової трансформації України на постій основі здійснюється робота стосовно розуміння Штучного інтелекту та напрацювання стандартів його використання.

Так, словник термінів у сфері Штучного інтелекту, підготовлений Міністерством цифрової трансформації України визначає Штучний інтелект як: 1) галузь (загальна назва сукупності інформаційних технологій, як-от алгоритмів, методів, підходів, моделей та сервісів, що займаються створенням та розвитком інтелектуальних систем, здатних виконувати завдання, які зазвичай вимагають людського інтелекту); 2) інструмент (організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань); 3) комп'ютерна програма (спроектована для роботи з різними рівнями автономності та може проявляти адаптивність після розгортання, і котра для явних або неявних цілей робить висновки на основі отриманих вхідних даних, як генерувати результати, зокрема, прогнози, контент, рекомендації або рішення, які можуть впливати на фізичне або віртуальне середовище [1].

Міністерством цифрової трансформації України у березні 2025 року презентовано посібник з порадами з відповідального використання штучного інтелекту публічними службовцями, у якому наведений перелік корисних ШІ-інструментів для пошуку інформації, аналізу великих обсягів даних, автоматизації документообігу та створення візуального контенту.

Даний посібник зазначає про наступні напрями можливого використання технології Штучного інтелекту публічними службовцями: 1) автоматизація рутинних завдань (ШІ може виконувати повторювані завдання, серед яких введення та обробка даних, класифікація інформації; 2) аналіз великих обсягів даних (ШІ здатний швидко обробляти великі масиви даних, виявляти закономірності та тренди, що допомагає ухвалювати більш обґрунтовані рішення); 3) передбачення та запобігання проблемам (за допомогою аналізу даних ШІ має здатність передбачати потенційні проблеми, зокрема, виникнення надзвичайних ситуацій, спалахи захворювань тощо); 4) персоналізація послуг (ШІ може аналізувати потреби окремих громадян і пропонувати персоналізовані послуги); 5) покращення комунікації (чат-боти на основі ШІ здатні надавати автоматизовані відповіді на поширені запитання громадян); 6) оптимізація міського планування (аналіз даних про місто); 7) управління інфраструктурою

(моніторинг стану інфраструктури); 8) покращення екологічної ситуації (аналіз відомостей про забруднення довкілля, прогнозування природних катаклізмів); 9) забезпечення безпеки громадян (обробка даних із камер відеоспостереження) [2].

Крім того, Міністерством цифрової трансформації України також було підготовлено Білу книгу з регулювання ШІ в Україні, в якій звертається увага на відсутність в Україні юридично обов'язкового і спеціального закону зі штучного інтелекту та нагальну необхідність імплементації Регламенту ЄС № 2024/1689 від 13.06.2024 «Artificial Intelligence Act» [3].

Регламент Європейського Союзу 2024/1689 від 13.06.2024 «Artificial Intelligence Act» (Закон про штучний інтелект) на рівні Європейського Союзу став першим комплексним актом, який визначив правила використання штучного інтелекту.

Даний Регламент ЄС шляхом запровадження переліку високо ризикових систем штучного інтелекту визначив сфери використання систем штучного інтелекту правоохоронними органами або від їхнього імені установами, органами, службами на підтримку правоохоронних органів: – оцінка ризику того, що фізична особа стане жертвою кримінальних злочинів; – поліграфи чи подібні інструменти; – оцінки надійності доказів кримінальних правопорушень під час розслідування або судового переслідування; – оцінка ризику вчинення або повторного правопорушення фізичною особою; – оцінка особистих рис і характеристик або минулої злочинної поведінки фізичних осіб або груп; – профілювання фізичних осіб під час виявлення, розслідування або судового переслідування кримінальних правопорушень [4].

Окрім того, Artificial Intelligence Act (Закон про штучний інтелект) передбачає можливість використання інструментів штучного інтелекту для підтримання повноважень суддів приймати рішення або незалежність суддів, однак містить певне застереження, що інструменти штучного інтелекту не повинно замінювати суддів, а тому остаточне прийняття судових рішень має залишатися діяльністю, керованою людьми. При цьому, в спосіб визначення переліку високо ризикових систем штучного інтелекту Закон про штучний інтелект встановлює, зокрема, такі сфери використання Штучного інтелекту у сфері правосуддя: 1) використання судовим органом або від його імені для надання допомоги судовому органу в дослідженні та тлумаченні фактів і закону; 2) застосування закону до конкретної сукупності фактів, або для використання подібним чином в альтернативному вирішенні спорів [4].

Вітчизняні вчені в своїх працях зазначають про наступні форми використання технології Штучного інтелекту у кримінальному провадженні.

Так, Плахотнік О.В. на підставі аналізу досвіду судів Китаю у формуванні великих даних та впровадження систем штучного інтелекту вважає, що при вирішенні процесуальних питань щодо заходів забезпечення кримінального провадження чи обрання запобіжних заходів штучний інтелект може допомогти у роботі слідчого судді, а тому можна створити проект автоматичного генерування судових рішень в Україні, що безумовно підвищує ефективність та спрощує процедуру прийняття процесуальних рішень з погляду процесуальної економії [5, с. 54–55].

При цьому, Ліхтанська А.П., Михайлов В.О. звертають увагу, що можливість запровадження штучного інтелекту при перевірці заяв та повідомленні про злочини дозволить уникнути необґрунтованих відмов при реєстрації заяв в Єдиному реєстрі досудових розслідувань, що значно зменшить навантаження на судову систему. Оскільки можливості штучного інтелекту надають перевагу людському потенціалу в частині фіксації, попередження та завчасного реагування на правопорушення. Водночас вже на теперішній час технології ШІ активно використовуються за напрямком розпізнавання обличчя [6, с. 123, 124].

Демура М.І., Клепка Д.І. виокремили три основні напрями використання Штучного інтелекту в сфері кримінального судочинства: 1) попередження кримінальних правопорушень; 2) використання на стадії досудового розслідування; 3) використання на стадії судового розгляду [7, с. 555].

Важливими є напрацювання науковців щодо напрямків використання штучного інтелекту у кримінальному провадженні щодо певних воєнних злочинів, оскільки щодо злочинів проти основ національної безпеки України, а також проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку здійснюється кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*).

Так, на переконання Авдєєвої Г. К. та Шевчук В. М. серед напрямків застосування штучного інтелекту в розслідуванні воєнних злочинів в Україні є: 1) аналіз супутникових знімків (для ідентифікації місць скоєння воєнних злочинів); 2) аналіз відео- та фотоматеріалів (в тому числі, для ідентифікації підозрюваних та свідків, а також для встановлення криміналістично-значущої інформації); 3) обробка аудіоматеріалів (зокрема, для допомоги в ідентифікації голосів); 4) аналіз соціальних мереж (для виявлення зв'язків між особами та ідентифікації осіб, які можуть бути свідками); 5) аналіз даних з медичних закладів (в тому числі, для ідентифікації тіл жертв воєнних злочинів, встановленні причини смерті); 6) розпізнавання обличч (за допомогою фото та відео з місць вчинення воєнних злочинів з метою ідентифікації осіб, причетних до вчинення злочинів та встановлення свідків); 7) аналіз текстової інформації (сприятиме ідентифікації підозрюваних і свідків та з'ясуванню криміналістично значущої інформації) [8, с. 494–495].

Водночас, важливими є також дослідження стосовно використання Штучного інтелекту у криміналістичній діяльності.

Стратонов В.М. та Дзюрбель А.Д. вважають, що Штучний інтелект (ШІ) пропонує значні можливості для вдосконалення процесу криміналістичного профілювання злочинців у наступні способи: аналіз великих масивів даних; обробки природної мови (NLP) для аналізу текстів; прогнозування місць можливих злочинів (геопросторовий аналіз); ідентифікація психопатичних рис та емоційного стану осіб; створення персоналізованих моделей злочинців; підтримка слідчих у реальному часі шляхом автоматичного зведення даних із різних джерел для оперативного прийняття рішень та коригування планів розслідування; виявлення потенційних злочинців за поведінковими особливостями [9, с. 25].

На теперішній час як зазначає К. Яровий Штучний інтелект правоохоронними органами вже використовується для: 1) виявлення та фіксації фактів, що містять ознаки кримінального злочину, включаючи, виявлення порушень природоохоронного характеру, таких як браконьєрство, незаконний видобуток корисних копалин та незаконна порубка лісу; 2) ідентифікація осіб та власників транспортних засобів у разі вчинення ними правопорушення на дорогах; 3) проведення повітряних розвідок, шляхом використання безпілотників; 4) здійснення пошуку людей, які загубилися в лісі або у горах [10, с. 72].

Досить цікавим є соціологічне дослідження «Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі» проведене в період з 21.11.2023 по 04.01.2024 серед суддів, прокурорів та адвокатів, які мають досвід роботи від трьох років та спеціалізацію в кримінальному правосудді. Результати даного соціального дослідження свідчать про наступне:

– бар'єром імплементації технологій на базі Штучного інтелекту в систему правосуддя України є відсутність правового регулювання застосування «штучного інтелекту»;

– серед випадків, в яких можливе застосування штучного інтелекту респонденти назвали, в тому числі, фінансові злочини та воєнні злочини;

– серед етапів кримінального провадження на яких респонденти допускають ефективне використання технологій на базі ШІ є спеціальне досудове розслідування (15% судді, 26% прокурори, 17% адвокати);

– позитивне ставлення переважної більшості респондентів до наступних можливостей використання систем ШІ у кримінальному провадженні: 1) ШІ як інструмент (пошук та узагальнення (резюмування) інформації; побудова мережі зв'язків між документами / файлами); 2) генерування тексту (розшифровка записів судових слухань чи допитів; переклад тексту з української та на українську; підготовка типових юридичних текстів (повістки, повідомлення, договори etc.); підготовка інших текстів (зокрема, наукових статей, прес-релізів etc.)); 3) обробка даних (дактилоскопічна експертиза; судова генетична експертиза; ідентифікація особи підозрюваного; 3D моделювання ситуації; товарознавча експертиза; містобудівна експертиза; фінансові розвідки; аналіз тілесних ушкоджень); 4) ШІ як суб'єкт права (підготовка досудової доповіді; попередження кримінальних правопорушень); 5) прийняття рішень (визначення міри покарання; визначення розміру штрафу; прийняття рішень у справах незначної складності);

– висока підтримка конкретних технологічних рішень для виконання механічних завдань (рішення для пошуку та узагальнення інформації вважають перспективними 91% суддів, 77% прокурорів та 86% адвокатів; рішення для розшуку та ідентифікації особи – близько 83% опитаних в кожній когорті фахівців; рішення для обробки та впорядкування великих масивів даних вважають перспективними 77% суддів, 69% прокурорів та 79% адвокатів) [11].

Для визначення напрямів та форм залучення систем Штучного інтелекту до кримінального провадження *in absentia* необхідно визначити особливості цього режиму кримінального провадження.

Кримінальне провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого може складатися з: 1) обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (ч. 6 ст. 193 КПК України); 2) спеціального досудового розслідування (ст.ст. 297¹–297⁵ КПК України); 3) спеціального судового провадження (ст. 323 КПК України).

Особливостями здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) порівняно з загальним порядком зважаючи на предмет даного дослідження є, зокрема, наступне: 1) здійснюється на підставі ухвали слідчого судді (суду); 2) здійснюється за відсутності підозрюваного, обвинуваченого, але за обов'язкової участі захисника; 3) здійснюється лише стосовно повнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, які переховуються від органів слідства та суду на тимчасово окупованій території України, на території держави, визнаної Верховною Радою України державою-агресором, з метою ухилення від кримінальної відповідальності та/або оголошений у міжнародний розшук, а також стосовно підозрюваного, обвинуваченого, стосовно яких уповноваженим органом прийнято рішення про передачу їх для обміну як військовополонених і такий обмін відбувся; 4) щодо чітко визначених злочинів, в тому числі, проти основ національної безпеки України, а також проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; 5) за неможливості здійснення провадження в загальному порядку; 6) здійснюється з обов'язковим дотримання додаткових гарантій реалізації прав підозрюваним, обвинуваченим; 7) свідомого волевиявлення підозрюваного, обвинуваченого щодо відмови від права особисто приймати участь у кримінальному провадженні; 8) наявність окремого

порядку повідомлення підозрюваного, обвинуваченого; 9) специфіка доказування у кримінальному провадженні за відсутності підозрюваного, обвинуваченого [12].

Можливості використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні *in absentia* можуть бути реалізовані: 1) при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого; 2) у спеціальному досудовому розслідуванні; 3) у спеціальному судовому провадженні.

Наукові напрацювання вітчизняних вчених щодо залучення систем Штучного інтелекту до кримінального провадження зважаючи на існуючі правила і практику використання технології Штучного інтелекту у Європейському Союзі та враховуючи особливості кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) надають можливість визначити наступні напрями та форми залучення систем Штучного інтелекту до кримінального провадження *in absentia*:

1) до моменту нормативного врегулювання питання використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні дана технологія може використовуватися для виконання, зокрема, наступних технічних (механічних) завдань: пошук та узагальнення певної інформації, в тому числі, судової практики; обробка та впорядкування великих масивів даних (зокрема, інформації отриманої від оператора телекомунікаційних послуг щодо деталізації телефонних з'єднань певного абонентського номеру); розшифрування записів судових слухань та допитів; переклад тексту з української та на українську; – допомога у підготовці нескладних юридичних текстів (зокрема, повісток, повідомлень); аналіз соціальних мереж, в тому числі, відео-та фотоматеріалів, які в них містяться; певна обробка, упорядкування вихідних даних для експертних досліджень; обробка даних із камер відеоспостереження для ідентифікації осіб;

2) після ухвалення нормативно-правового акту щодо визначення правил використання технології Штучного інтелекту в кримінальному провадженні: – оцінка доказів кримінальних правопорушень під час спеціального досудового розслідування та спеціального судового провадження; участь при прийнятті певних рішень (зокрема, стосовно оцінки ризиків при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного обвинуваченого; визначенні міри покарання); проведення експертних досліджень об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення; дослідження та тлумачення певних фактів у кримінальному провадженні; інші можливості, які також можуть порушувати (обмежувати) права та законні інтереси учасників кримінального провадження.

Таким чином, на теперішній час головною перешкодою використання всього потенціалу технологій Штучного інтелекту у кримінальному провадженні, у тому числі, за відсутності підозрюваного, обвинуваченого (*in absentia*) є відсутність нормативно правового акту, який б визначає правила і стандарти використання Штучного інтелекту в Україні.

З огляду на положення кримінального процесуального законодавства України можливості використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні *in absentia* можуть бути реалізовані: 1) при обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою за відсутності підозрюваного, обвинуваченого; 2) у спеціальному досудовому розслідуванні; 3) у спеціальному судовому провадженні.

Можливості практичного залучення технології Штучного інтелекту до кримінального провадження *in absentia* можуть бути систематизовані на дві групи: 1) для виконання технічних (механічних) завдань, в тому числі, до моменту нормативного врегулювання питання використання Штучного інтелекту у кримінальному провадженні; 2) для виконання завдань, під час яких можуть порушуватися, обмежуватися права

та законні інтереси учасників кримінального провадження, що можливо лише після запровадження у кримінальному процесуальному законодавстві України правил і стандартів використання Штучного інтелекту в кримінальному провадженні, які будуть забезпечувати таким учасникам право на оскарження результатів використання вказаної технології.

Список використаних джерел:

1. Словник термінів у сфері Штучного інтелекту. URL: [https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%A8%D0%86%20\(1\).pdf](https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A1%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D1%96%D0%BD%D1%96%D0%B2%20%D1%83%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D1%96%20%D0%A8%D0%86%20(1).pdf)
2. Поради з відповідального використання штучного інтелекту публічними службовцями. URL: <https://sud.ua/uk/news/ukraine/326584-kak-gossluzhaschim-integrirovat-iskusstvennyu-intellekt-v-ezhednevnyu-rabotu-rekomendatsii-ot-mintsifry>
3. Біла книга з регулювання ШІ в Україні: бачення Мінцифри. URL: <https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/%D0%A0%D0%B5%D0%B3%D1%83%D0%BB%D1%8E%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%A8%D0%86.pdf>
4. REGULATION (EU) 2024/1689 OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401689
5. Плахотнік О.В. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 4. С. 45–57. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.4/45-57>
6. Ліхтанська А.П., Михайлов В.О. Практичне застосування штучного інтелекту у кримінальному провадженні. *DICTUM FACTUM* № 1(15) (2024). с. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2024-1-15-120-125>
7. Демура М.І., Клепка Д.І. Перспективи застосування штучного інтелекту у галузі кримінального судочинства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 554–558. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-5/133>
8. Шевчук В. М. Використання технологій штучного інтелекту та спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів / В. М. Шевчук, Г. К. Авдєєва // *Правнича наука та законодавство України: європейський вектор розвитку в умовах воєнного стану : монографія / редкол.: В. А. Журавель, Н. С. Кузнецова, О. М. Бандурка [та ін.] ; Нац. акад. прав. наук України. Харків, 2023. С. 491–503.*
9. Стратонов В.М., Дзюрбель А.Д. Використання штучного інтелекту та інформаційних можливостей у створенні профіля злочинця. *Науковий вісник Херсонського державного університету, серія юридичні науки*, 2024. Вип. 5 DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-5-4>
10. Яровий К. Штучний інтелект як інструмент протидії злочинності. *Юридичний вісник*. 2024. 2. С. 68–76. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v2.2024.9>
11. Соціологічне дослідження «Перспективи та межі використання штучного інтелекту в кримінальному процесі». URL: <https://www.irf.ua/wp-content/uploads/2024/02/ai.pdf>
12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. *Верховна Рада України*: [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

БЕЗПЕКОВИЙ СЕКТОР ДЕРЖАВИ

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.36.16>

ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ: ДОКТРИНАЛЬНИЙ ВИМІР

Корнієнко Максим Вікторович,
доктор юридичних наук, професор,
проректор
(Одеський державний університет
внутрішніх справ, м. Одеса, Україна)

Актуальність теми зумовлена поширенням у сучасних правових системах феномена надзвичайного правового режиму, що дедалі частіше не обмежується у часі й не завжди передбачає повернення до попереднього правопорядку. Метою роботи є з'ясування доктринальних підходів до визначення меж і принципів допустимості обмеження прав людини в умовах загроз національній безпеці, з урахуванням міжнародних стандартів та конституційних принципів правовладдя, пропорційності й недискримінації; критичне осмислення природи безпеки як юридичної та доктринальної категорії, а також обґрунтування умов, за яких державні обмеження не трансформуються у свавілля.

У статті досліджується юридична природа безпеки як категорії, що часто використовується у конституційних текстах і міжнародних угодах, проте залишається дискусійною з точки зору права. Акцентовано увагу на функціональній невизначеності безпеки як легітимної мети державної політики та водночас потенційного інструменту обмеження фундаментальних прав. Визначено дві ключові доктринальні парадигми безпеки: як похідної від правовладдя та як самостійної цінності, що може переважати над правами. Розкрито ризики розмитого тлумачення права на безпеку й наголошено на необхідності критичного доктринального аналізу цієї категорії. Проаналізовано міжнародну практику, зокрема практику Європейського суду з прав людини щодо дерогації за статтею 15 Європейської конвенції з прав людини. Визначено умови, за яких обмеження прав, мотивовані міркуваннями безпеки, можуть вважатися правомірними: відповідність легітимній меті, необхідність у демократичному суспільстві, дотримання принципу пропорційності, недискримінація, ефективний контроль. Підкреслено, що навіть у надзвичайних умовах не допускається руйнування основ демократії та прав людини.

Резюмовано, що науковий підхід до проблеми обмеження прав людини в умовах загроз національній безпеці має виходити з того, що правовладдя – не гасло, а інституційна реальність.

Ключові слова: безпека, верховенство права, воєнний стан, забезпечення прав людини, Європейський суд з прав людини, міжнародні стандарти, права людини, пропорційність.

HUMAN RIGHTS IN THE CONDITIONS OF THREATS TO NATIONAL SECURITY: DOCTRINAL DIMENSION

Korniienko Maksym Viktorovych,
Doctor of Law, Professor,
Vice Rector
(Odesa State University of Internal Affairs,
Odesa, Ukraine)

The relevance of the topic is stipulated by the spread of the phenomenon of an extraordinary legal regime in modern legal systems, which is increasingly not limited in time and does not always imply a return to the previous legal order. The aim of the paper is to clarify doctrinal approaches to determining the limits and principles of admissibility of restrictions on human rights in conditions of threats to national security, taking into account international standards and constitutional principles of the rule of law, proportionality and non-discrimination; critical understanding of the nature of security as a legal and doctrinal category, as well as substantiation of the conditions under which state restrictions are not transformed into arbitrariness.

The article examines the legal nature of security as a category that is often used in constitutional texts and international treaties, but remains debatable from a legal point of view. The emphasis is paid to the functional uncertainty of security as a legitimate goal of a state policy and at the same time a potential tool for restricting fundamental rights. Two key doctrinal paradigms of security are identified: as a derivative of the rule of law and as an independent value that can prevail over rights. The risks of an obscure interpretation of the right to security are revealed and the urgency of a critical doctrinal analysis of this category is emphasized. International practice, in particular the practice of the European Court of Human Rights on the derogation under Article 15 of the European Convention on Human Rights is analyzed. The conditions under which restrictions on rights motivated by security considerations can be considered lawful are determined: compliance with a legitimate aim, necessity, observance of the principle of proportionality, non-discrimination, and effective control in a democratic society. It is emphasized that even in extraordinary circumstances, the destruction of the democracy foundations and human rights is not allowed.

It is summarized that a scientific approach to the problem of restrictions on human rights in conditions of threats to national security should proceed from the fact that the rule of law is not a slogan, but it is an institutional reality.

Key words: security, rule of law, martial law, ensuring human rights, European Court of Human Rights, human rights protection mechanism, international standards, human rights, proportionality.

Постановка проблеми та її актуальність. Сучасний етап розвитку суспільства супроводжується зростанням терористичних загроз, кількості збройних конфліктів, виникненням надзвичайних ситуацій, що є фактором актуалізації питання співвідношення між національною безпекою та правами людини, яке набуває особливого теоретичного та практичного значення. Органи національної влади у багатьох державах часто вдаються до обмеження певних прав і свобод з метою протидії загрозам безпеці, що спричиняє виклики для збереження базових стандартів правового порядку, заснованого на правовладді та повазі до людської гідності.

Актуальність обраної теми зумовлена потребою доктринального осмислення меж допустимості втручання держави у сферу невід'ємних прав за екстраординарних умовах. В умовах триваючих воєнних дій в Україні особливого значення набуває розуміння

того, як забезпечити ефективний захист прав людини без шкоди для національної безпеки, що потребує концептуального аналізу змісту й обсягу принципу пропорційності, принципу невід'ємності прав, а також доктрини *margin of appreciation* у світлі практики міжнародних судових інституцій.

Окрім того, посилення безпекового дискурсу в публічному управлінні створює ризик поступової нормалізації виключних заходів, що вимагає критичної правової рефлексії та обґрунтованої доктринальної позиції. Дослідження цього питання дозволяє не лише визначити межі легітимного обмеження прав, а й сприяє розробці засад стійкого правопорядку, здатного водночас реагувати на кризові виклики та зберігати фундаментальні цінності демократичного суспільства. До того ж, у такій ситуації особливої значущості набуває незалежний контроль за діяльністю органів державної влади, а також залучення громадянського суспільства до процесу формування безпекової політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок про зростаючий інтерес дослідників до тематики забезпечення прав людини в умовах надзвичайних викликів, пов'язаних із загрозами національній безпеці. Особлива увага приділяється питанням допустимості та меж обмеження прав у кризових обставинах, а також забезпеченню належних гарантій проти надмірного втручання у права людини з боку держави.

У вітчизняному правознавстві питання співвідношення безпеки й прав людини порушувалися О. Балинська [1, с. 18–23], В. Бондаренко й С. Єсімов [2, с. 41–45], С. Кузніченко [3, с. 32–36], які розглядали проблематику через призму конституціоналізму, принципу правовладдя та механізмів захисту прав під час надзвичайних правових режимів. У контексті воєнного стану в Україні значний внесок у дослідження обмежень прав зробили О. Глущенко [4, с. 53–56], К. Ізбаш і С. Дерев'янкін [5, с. 213–217], І. Дубинський [6, с. 20–23], А. Кучук [7], які аналізують відповідність таких обмежень міжнародним стандартам.

Однак, незважаючи на наявність широкого кола праць, більшість із них зосереджуються переважно на юридичних наслідках надзвичайного стану або аналізі конкретних рішень національних чи міжнародних судів. Водночас бракує цілісного доктринального осмислення того, як саме концептуалізується право на безпеку та які теоретичні обґрунтування існують для балансування між ним і фундаментальними правами в умовах екстраординарних загроз. Саме ця прогалина зумовлює необхідність подальшого дослідження у межах означеної нами теми.

Наголосимо, що методологічним підґрунтям нашого дослідження є основні висновки, сформульовані вітчизняними вченими щодо розуміння теорії прав людини [8–9].

Метою цієї статті є з'ясування доктринальних підходів до визначення меж і принципів допустимості обмеження прав людини в умовах загроз національній безпеці, з урахуванням міжнародних стандартів та конституційних принципів правовладдя, пропорційності й недискримінації.

У межах цієї мети також передбачається необхідність критично осмислити природу безпеки як юридичної та доктринальної категорії, а також обґрунтувати умови, за яких державні обмеження не трансформуються у свавілля.

Виклад основного матеріалу. Наголосимо, що безпека не є універсальним правовим благом, яке може абсорбувати інші цінності або підпорядковувати собі людські права. Попри часте вживання цього терміну в конституційних текстах і міжнародних угодах, його юридична природа залишається дискусійною. З одного боку, безпека постає як легітимна мета державної політики. З іншого – як інструмент, за допомогою якого може бути виправдане обмеження фундаментальних прав. Ця

функціональна бінарність створює ризик підміни правової аргументації політичною доцільністю.

У доктринальному аспекті, на нашу думку, доцільно виокремити такі ключові парадигми безпеки. Перша розглядає її як похідну від правовладдя, тобто як стабільність правопорядку, що ґрунтується на непорушності основоположних прав. Друга – трактує безпеку як цінність *sui generis*, що в окремих випадках може мати пріоритет перед правами. Саме друга парадигма лежить в основі практик надзвичайного конституціоналізму, де держава послуговується дискурсом безпеки для розширення своїх повноважень.

Як відзначають зарубіжні дослідники, розширене тлумачення права на безпеку може підривати основи фундаментальних прав, оскільки безпека стає метапринципом, на якому базуються інші права, що потенційно легітимізує заходи безпеки, які обмежують права людини [10].

Доктрина правовладдя ставить чітке запитання: за яких умов обмеження прав, мотивовані міркуваннями безпеки, залишаються правомірними, а не перетворюються на форму легалізованого свавілля? Відповідь на це запитання має бути побудована на трьох базових принципах [11]:

- 1) чіткість і передбачуваність норм, що регламентують обмеження;
- 2) наявність ефективного незалежного контролю (судового або квазісудового);
- 3) обов'язковість дотримання критерію пропорційності – тобто доведення, що обмеження є необхідним, належним і не надмірним у демократичному суспільстві.

Ключовим тестом тут виступає механізм *strict scrutiny*, який передбачає, що держава не лише посиляється на безпеку як загальне благо, а й доводить, що кожне конкретне втручання має тісний причинно-наслідковий зв'язок із досягненням легітимної мети. Міркування про абстрактну «загрозу» чи «потенційну небезпеку» є недостатніми.

Міжнародна практика, зокрема практика Європейського суду з прав людини щодо статті 15 Європейської конвенції з прав людини, показує, що у разі обмеження прав держави зобов'язані дотримуватися принципу незнижуваного ядра прав і не можуть порушувати абсолютні гарантії, такі як заборона катувань чи право на життя поза бойовими діями тощо.

Загрозу свавілля становить не лише відсутність правових меж, а й розмитість самої категорії «безпека». Саме тому вона потребує не політичного вживання, а критичного доктринального аналізу – з метою не допустити перетворення правового порядку на інструмент надзвичайного управління в умовах перманентної кризи.

Наголосимо, що у сучасних умовах національної безпеки, зокрема в період збройної агресії, особливого значення набуває питання про допустимі межі обмеження прав людини. Доктринальний підхід до цієї проблематики має спиратися не лише на положення національного законодавства, а передусім – на міжнародні стандарти, закріплені в практиці Європейського суду з прав людини, а також на принципи правовладдя, пропорційності й недискримінації.

Як ми вже відзначили, згідно зі ст. 15 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [12], держава може відступати від своїх зобов'язань під час надзвичайного стану, проте лише в межах, суворо обумовлених ситуацією. У справі *Lawless проти Ірландії* (1961) страсбурзький суд вперше визнав можливість дерогації, проте чітко вказав, що дерогаційні заходи мають бути не лише формально обґрунтованими, а й необхідними в демократичному суспільстві [13].

Вже у справі *Brannigan and McBride проти Сполученого Королівства* (1993) Суд визнав прийнятним затримання без суду в умовах загрози, однак наголосив на наявності ефективного парламентського контролю та процедурних гарантій. Судова

інстанція наголосила, що кожна держава – учасниця Конвенції, відповідаючи за існування власного народу, самостійно визначає наявність «надзвичайної ситуації», що загрожує цьому існуванню, та обсяг необхідних заходів для її подолання. Завдяки безпосередньому та постійному зв'язку з актуальними потребами моменту, національні органи влади, як правило, мають перевагу перед міжнародним судом у визначенні як факту існування такої ситуації, так і характеру та масштабу відступів від зобов'язань, необхідних для її відвернення. Відповідно, у цьому питанні національним органам влади надається значна свобода розсуду. Проте, держави-учасниці не мають абсолютної свободи дій. Суд зобов'язаний перевірити, зокрема, чи не перевищили держави межі «суворо необхідного рівня» в умовах кризи. Отже, національна свобода розсуду контролюється європейським наглядом. Здійснюючи цей нагляд, Суд повинен належним чином враховувати такі важливі аспекти, як характер прав, що зазнали обмежень внаслідок відступу, обставини, що спричинили надзвичайну ситуацію, та її тривалість [14].

Таким чином, навіть у ситуації реальної загрози національній безпеці Суд вимагає дотримання принципу рівності, заборони свавілля та ефективного судового контролю.

У справах Şahin Alpay проти Туреччини (2018) [15] та Mehmet Hasan Altan проти Туреччини (2018), які стосувалися заходів після спроби державного перевороту, Суд підкреслив, що навіть за умов надзвичайного стану не можуть ігноруватися гарантії свободи вираження поглядів та особистої свободи. У першій справі журналіста було утримано під вартою за статтями без належного обґрунтування, що Суд визнав порушенням статей 5 та 10 Конвенції. У другій – зазначено, що просте посилення на загрозу не може замінити реальний аналіз пропорційності втручання у права людини [16].

Додамо, що в одній з окремих думок до останньої справи, декілька суддів відзначили, що як чітко випливає зі змісту статті 15 Конвенції, зазначені принципи є універсальними і діють навіть тоді, коли держава опиняється в умовах надзвичайної ситуації, що становить загрозу для існування нації. Проте, така ситуація не надає державам необмеженої свободи дій. Іншими словами, запровадження надзвичайного стану не є дозволом для держав-учасниць руйнувати підвалини демократичного суспільства, що базується на принципі верховенства права та повазі до прав людини. Відповідно до Конвенції, виправданими можуть бути лише ті заходи, які є абсолютно необхідними з огляду на серйозність ситуації, і остаточне рішення щодо адекватності такого обґрунтування на основі представлених фактів приймає Суд на європейському рівні [16].

Загалом, слід акцентувати увагу на тому, що навіть обмеження, передбачені законом, можуть бути свавільними, якщо не супроводжуються чіткими межами дискреції та адекватним захистом від зловживання.

Таким чином, доктринально впливає, що держава зобов'язана не лише мати формально прописані процедури обмеження прав, але й забезпечити, щоб будь-яке втручання:

1. Відповідало легітимній меті;
2. Було необхідним у демократичному суспільстві;
3. Не виходило за межі необхідного;
4. Не призводило до дискримінації.

Відтак, науковий підхід до проблеми обмеження прав людини в умовах загроз національній безпеці має виходити з того, що правовладдя – не гасло, а інституційна реальність. Держава не має права вимагати від громадян дотримання законів, якщо сама порушує засадничі принципи правової держави, зокрема забезпечення судового

захисту, пропорційності та недискримінації. Національні суди повинні не лише визнавати формальну допустимість обмежень, а й аналізувати їх змістовну обґрунтованість, спираючись на доктрину «необхідності у демократичному суспільстві» – концепт, що стоїть в основі всієї системи Конвенції.

Висновки. Отже, безпека не може визнаватися всеохопною чи домінантною юридичною категорією, яка виправдовує будь-яке обмеження людських прав. Її значення має оцінюватися крізь призму правовладдя, де безпека розглядається не як автономна цінність, а як функція демократичного порядку, що існує для забезпечення і збереження фундаментальних прав. Надзвичайні ситуації, зокрема пов'язані із загрозами національній безпеці, не скасовують дії принципів пропорційності, необхідності та недискримінації. Як показує міжнародна судова практика, навіть за умов дерогації від зобов'язань держава має дотримуватися «незнижуваного ядра» прав і забезпечувати ефективний контроль за обмеженнями. Юридична визначеність, підконтрольність та обґрунтованість – ключові орієнтири, що відрізняють правове реагування на кризу від легалізованого свавілля. Таким чином, концептуалізація безпеки в правовому дискурсі потребує доктринального осмислення, що базується на пріоритеті прав людини, а не політичній доцільності.

Список використаних джерел:

1. Балинська О. Гібридна війна як форма деконституції держави. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (21 червня 2019 р.) / упор. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 18–23.
2. Бондаренко В. А., Єсімов С. С. Безпека держави і права людини: діалектика пріоритетів. Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики: матеріали наукового семінару (21 червня 2019 р.) / упор. Н. Я. Лепіш. Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 41–45.
3. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 32–36.
4. Глущенко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 1. С. 53–56.
5. Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 1. С. 213–217.
6. Дубинський І.Ю. Правова основа забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 20–23.
7. Кучук А. М. Право в умовах постмодерну: правовий дискурс: монографія. Одеса: Видавництво «Юридика», 2023. 130 с.
8. Кучук А.М. Імплементация західних правничих концептів: людські права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3(96). С. 12–15.
9. Кучук А.М., Пекарчук А.В. Теорія людських прав: концептуальні зміни на межі століть. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 21–23.
10. Goold B.J., Lazarus L. Security and Human Rights. Hart Publishing, 2007. URL: https://www.researchgate.net/publication/228183748_Security_and_Human_Rights
11. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану: матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів: ЛьвДУВС, 2022. 315 с.
12. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 215.
13. Case of Lawless v. Ireland (No. 3). Application no 332/57. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57518>

14. Case of Brannigan and McBride v. the United Kingdom. Application no. 14553/89; 14554/89. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57819>
15. Case of Şahin Alpay v. Turkey. Application no. 16538/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181866>
16. Case of Mehmet Hasan Altan v. Turkey. Application no. 13237/17. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-181862>

НОТАТКИ

Наукове видання

Юридичний бюлетень

Науковий журнал

Випуск 36

Підписано до друку 30.04.2025 р.
Формат 60×84/8. Гарнітура Book Antiqua.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 16,28
Замов. № 0525/394. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.